

Kırmancıya KÜLTÜR-TARİH-HALKBİLİM

BELEKÊ

BİLİMSEL İNCELEME ARAŞTIRMA ELEŞTİRİ DERGİSİ

Nisan 2011 Sayı: 4 Fiyat: 10 TL

www.kirmanciye.org e.posta: kirmanciyebeleke@gmail.com

Şimdilik Dört Ayda Bir Yayınlanır

Fiyatı: 10.00 TL. (KDV Dâhil)

Sahibi: *Sırrı Öztürk*

Yazı İşleri Müdürü: *Esen Tatar*

Yönetim Yeri ve İletişim:

Akbıyık Değirmeni Sokak No: 33/B 34122 Sultanahmet-Eminönü-İstanbul

Telefon: (0212) 638 81 82 Fax: (0212) 638 81 72

Posta Çeki No: 98213

Banka Hesap No: İş Bankası Cağaloğlu Şubesi (1095) 325 835

IBAN: TR 46 000 64 000 00 110 950 325 835

Abone: Yurtiçi yıllık: 4 Sayı - 40.00 TL. Kurumlara ve Yurtdışına Üç Katı

Yayın ilkelerimizle bağdaşmayan ilanlar kabul edilmez

Yayın Kurulu Yazarları ve İlkelerimiz Dışında Yazı Kabul Edilmez

Yazılı metinler kaynak gösterilerek kullanılabilir

Teknik Büro: Sorun Teknik Büro

Baskı: Mutlu Basım

Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 264 Topkapı - İstanbul

Tel: 0212 577 72 08

Yayın Türü: Yerel Süreli

ISSN 1308-657X

İÇİNDEKİLER

- Sunuş 3
- *Kıvılcım Viale*
İsmail Beşikçi ve Faik Bulut'un Anti-Resmî Tarih Algısının
Analizi Ve Kürt Resmî İdeolojisinin Kritiğine Giriş - I - 5
- *Emir Ali Yağan*
Kırmacıya BELEKÊ 31
- *Vengé Pelgu*
Hangi Sey Rıza? - 3 - 44
- *Kemal Kahraman*
Masalların Şahı (Sae Moru) 52
- *M. Suphi Adar*
Resmî Tarih Üzerine 62
- *Ahmet Çakmak Deliorman*
Alevi Kızılbaş Geleneği ve Sol 77
- *Serkan Sarıataş*
Yıkım (Öykü) 84
- *Serhat Halis*
Komünâl Kızılbaşlık ve Dersim Soykırımı 87
- *Kırmancıya BELEKÊ*
Dersimce Öğreniyoruz - 4 - 91
- *Yalçın Çakmak*
Balkanlardan Dersim'e Sarısaltık 101
- *Astarê Asmen*
Asi Doğada Filizlenen Munzur Doğa Ve Kültür Festivalleri 117
- *Sısarık*
Roc'é Şiae 124
- *Tanercan Yoldaş*
Doğa İnanç ve Bilinç Tahribatı 126
- *K'uresî Êrzinganî*
Bu Kadını Hatırlayan Var mı? 136
- *Reqedar*
Roc'ı Xızırî 139

SUNUŞ

Uzun bir aranın ardından tüm okurlarımıza ve yol arkadaşlarımıza tekrar merhaba, mabé xér!

Sistemin her türden baskısı ve çok yönlü kuşatma(sı) altında, tüm zorluklara direnerek yayın hayatına devam etmekte olan **Kırmanciya BELEKÊ**, kimi teknik sorunlardan ötürü bir süre siz okurlarımızdan uzak kaldı. Ancak gelinen aşamada bu zorluklar kolektif çabalarla aşılmış bulunuyor ve *Dergimiz "bilinçlenme yolunda suyu kaynağından içmek"* isteyen okurlarıyla buluşuyor.

Her türden burjuva resmî tarih anlayışı ve resmî ideolojisinin eleştirisi ve karşıya alınmasını, aynı zamanda aşılmasını amaçlayan, bilimsel (diyalektik ve tarihsel materyalist) bir yöntemle halkların tarih ve kültürünü ele alma perspektifinden hareketle; Dersim ve Komünal Kızılbaş gelenekler üzerine inceleme, araştırma ve eleştiri yapan; kültür, tarih, halkbilim *Dergisi* **Kırmanciya BELEKÊ**, bir süre aranın ardından, yeni bir yayın kurulu, yeni bir anlayış, yeni bir çalışma disiplini, yeni bir biçim ve yeni bir periyotla, kolektif çalışmanın bir ürünü olarak, sizlerle beraber.

Bu sayımızda yine, burjuva resmî ideolojilerinin ve resmî tarihlerinin hipnotize ettiği zihinlerin zincirlerini kırmaya yönelik çalışmalar bulunmaktadır.

Mustafa Kemal'in Sey Rıza asılmadan bir gece önce Elazığ'da Sey Rıza'yla görüştüğünün kanıtlarını, her türden resmî tarih algısının eleştirisi ve karşıya alınmasına ilişkin makaleleri, Dersim entelektüel çevresinin iki önemli ismi Kemal Kahraman ve Emir Ali Yağan'ın dikkatlice okunması gerektiğini düşündüğümüz çalışmalarını, Dersimce dil kursu çalış-

masının devamını, Dersim doğasına, tarihine, kültürüne, inancına ilişkin yeni yazıları ve sevgili dostumuz Serkan Sarıateş'in güzel bir öyküsünü bu sayımızda bulmanız mümkün.

Yayın hayatının yeni döneminde dergimiz, 4 aylık periyotlar halinde ve daha geniş bir içerik ve biçimle yayımlanacaktır.

Zihnimizdeki prangaları parçalaması umuduyla, iyi okumalar!

Kırmancıya BELEKÊ Yayın Kurulu

Kıvılcım Viale

İSMAİL BEŞİKÇİ VE FAİK BULUT'UN ANTI-RESMÎ TARİH ALGISİNİN ANALİZİ VE KÜRT RESMÎ İDEOLOJİSİNİN KRİTİĞİ - I -

Giriş

2010 yılının Nisan ayında Ankara Tuncelililer derneğinin düzenlemiş olduğu “Dersim 38” adlı panele *Dergi* çalışanları olarak iki arkadaşla birlikte dinleyici sıfatıyla katıldık. Henüz panel başlamamış olmasına rağmen; panele çağrılı isimlerden kaynaklı, panele ilişkin çok bir beklentimiz olmadan koyulduk yola. Panele konuşmacı olarak çağrılı isimler arasında tek bir Dersim’li olmadığı gibi, Dersim üzerine bilimsel, bağımsız ve yansız bir araştırmaya sahip herhangi bir isim de bulunmamaktaydı. Ancak yine de katılımcıların ne söyleyeceklerini ve Dersim ve tarihi üzerine yapılan bilgi kirliliğine ne kadar “katkı” sunacaklarını meraklanırsa gerek, kendimizi panelde bulduk.

Panele henüz iştirak etmemiş olmamıza rağmen, böylesi bir önyargıya sahip olmamızın nedeni, çağrılı olan isimlerin daha önce Dersim tarihi üzerine yapmış oldukları “çalışmalar”, yazdıkları kitaplar, benzeri panellerde dile getirdikleri görüşler ve hatta bir kısmının Dersim tarihine ilişkin hiçbir çalışmasının bulunmaması ve Dersim’e ilişkin bir panele konuşmacı olarak katılabilmek için yeterli bir bilgiye bile sahip olmaması idi. Tartışmalara ilişkin daha önce yaşadıklarımız, deneyimlerimiz ve burjuva/küçükburjuva aydın polemiklerinin bilincinde oluşumuz da, bize böylesi bir önyargının var olması için yeterli malzeme sunuyordu.

Tüm bu önyargılarımıza rağmen, yine de içimizde bir umut ışığı vardı, zira katılımcıların hemen hepsi ezilen tüm toplumsal yapıların yanında taraflı duruşlarıyla lafzen resmî tarih ve resmî ideoloji (Kemalizm) anlayışını sorguluyor ve eleştiriyordu. En azından öyle görünüyorlardı. Konuşmacıların tamamı “Burjuva resmî tarih anlayışı” literatürünü bilinçle kullanmamaktaydı. Bu da onların ideolojik-sınıfsal kimliklerini yansıtmaya yetiyordu.

Tüm bu duygu ve düşüncelerle gittiğimiz panel salonunun dolu olması ve hatta salonun bu ilgi karşısında yetersiz kalması bizi şaşırttığı gibi, Dersim’linin konuya ilişkin bilgi açlığını doyurmaya yönelik çabasını ve/veya konunun canlılığını ne kadar koruduğunu da göstermiştir.

Panele konuşmacı olarak çağrılan isimler ise şöyleydi: Kemal Bülbül, İsmail Beşikçi, Faik Bulut ve Doğu Ergil.

Konuşmacıların konuya ne kadar hâkim oldukları bir tarafa, panele konuşmacı olarak çağrılan hiçbir ismin Dersimli olmayışı âdetâ orada bulunan Dersimlilere; "Hey Dersimliler siz kendi tarihinizi bilmiyorsunuz, bu konuda yetişmiş insanların, politikacıların, tarihçilerin, sosyologların, antropologların, bilim insanlarının, bu konuya kafa yormuş araştırmacıların ve bir bütün olarak konuya vakıf insanların olmadığı gibi; '37-'38'i yaşamış, görmüş ya da birinci elden '37-'38 anlatılarıyla yetişmiş yaşlılarınız, insanların da yok, bu nedenden; size kendi tarihini ve yaşadıklarını ancak biz anlatırız, yaşadıklarını bizden öğrenebilirsiniz." demek anlamını taşıyordu. (Egemen tarih anlayışı ve yazımı olan burjuva resmî tarih yazımı da zaten sömürülen sınıfların, ezilen ulusların ve emekçi halkların kendi tarihlerini ancak onların dışından ve resmîlik taşıyan tezlerle yazılacağını ve yazılması gerektiğini dikte etmekte midir?)

Eğer konuşmacılar Dersim tarihine ve sosyolojisine hâkim ise panelistler arasında bir Dersimlinin olup olmaması elbette ki hiç önemli değildir. Tamamen sözlü ve ampirik, ritüel yaşantıyla aktarılan yarı komünal toplumların tarih aktarımında olduğu gibi, yarı komünal niteliklere sahip Dersim yaşantısı ve buna dayanan tarihi de, bu sözlü gelenekten beslenmiş tarihçilerle en iyi biçimde işlenebilir. Bundan kaynaklıdır ki Dersim tarihine ilişkin bir tarih yazımını, o tarihin sözlü kaynaklarıyla beslenmiş bir araştırmacının yapması, şu aşamada en doğru metottur. Ancak panelde durum böyle değildi. Bu panelde konuşmacı olarak tarihsel ve sosyal açıdan bilimsel yöntemi kullanan donanımlı bir Dersimlinin olmayışının olumsuz sonuçlarını yazının ileriki sayfalarına bırakarak, panelde dile getirilen görüşlerin bilgi kirliliği ile noktalanmış vahim sonuçlarını, nedenleri ve panelistlerin yapmış olduğu bilim ve akıldışı, yalan, yanlış ve yanıltıcı konuşmalarını açığa vurarak ilerleyelim.

Günümüzde tarih öğretisi kadar kirletilmiş, çarpıtılmış ve ideolojik manipülasyona (tam olarak Türkçesi: hileli yönlendirme) açık başka bir düşünce disiplini, daha tam söylenecekse; disiplinsizliği daha yoktur. Yaşanmış (gerçek) tarih; -ki, bu ezilenler/sömürülenler ile ezenler/sömürülenlerin mücadelesinin tarihidir. Yani emek ile sermaye arasındaki antagonizmanın, toplumsal yaşantıyı tetikleyen lokomotif, üstü örtülü biçimde yansımalarının varyantlarının tarihidir- egemenlerin elinde bir çırpıda tersinden okunabiliyor. Zira onu yazarken tersinden yazıyorlar. Elbette ki bilinçli olarak egemenler tarafından tersine çevrilmiş tarih, onların (egemenlerin) çıkarlarına göre tasarlanmıştır. Genel olarak ege-

menler tarafından tersinden okunan, güdümlenmiş tarih bir bilim olarak karşımıza çıkarılmıştır. Bu "bilim" tüm burjuva bilimlerinde olduğu gibi kendine uygun yol, yöntem, perspektif belirlemiş ve birer metodoloji ve epistemoloji yaratmıştır.

Yaşanmış tarihi açığa çıkaracak, gerçek bilimsel yaklaşım olan, tarihsel materyalist yaklaşımı dışlayan bu kurgu, en tipik ve uç örneği olarak burjuva resmî tarih kurgusu biçiminde karşımıza çıkar. Resmî tarihin ne olduğuna dair daha önce söylediklerimize bir kez daha başvuralım.

“Bilimi ve bilimsel bilgiyi, ideolojik dogmaların emrine vermek doğrultusundaki aşırı biçimde uygulamalar.’ biçiminde tanımlanabilir resmî ideoloji. Resmî tarih, resmî ideolojiler oluşturulurken dayanak yaratma girişimlerinin en temel aracıdır. Resmî ideoloji nasıl ki sosyal bilimlere, politikayı ve nesnel verili durumu çarpıtarak bir bütün olarak kendi varlığını korumak ve geliştirmek için kitle bilincini bulandırma yöntemiyle kendi hegemonyası altına alıyorsa, resmî tarih de bunun en önemli ayağı olarak tarihi, nesnel ve gerçek kökeninden ayırarak, çarpıtarak yeni bir tarih ya da tahrif edilmiş bir tarih ortaya çıkarmaya çalışır. Bununla amaç kendi ideolojik, örgütsel, kurumsal -ki resmî tarihe dayandığından tamamen çarpık bir temel üzerine inşaa edilmiş olan- varlığını güçlendirmek, devamlılığını sağlamak ve her alanda hegamon bir hale getirmektir.

Kapitalist devlet modelinin vazgeçilmez ve olmazsa olmaz bir özelliği olarak resmî ideoloji -kimilerinde görece daha yumuşak bir forma sahiptir- ve onun tarih anlayışı olan resmî tarih, tamamen milliyetçi bir muhtevaya sahiptir. Zira resmî tarih kendisini var ederken, yaşanmış tarihi olay ve olguları, kendi milli güdüleri ekseninde, yeniden, tahrif edilmiş biçimiyle yorumlar ve kitlelere çarpıtılmış bir tarih kurgusunu propaganda eder.

Her ne kadar kapitalist devlet modeline özgü olarak bilinse de, aslında burjuva tüm iktidar anlayışlarına içkin bir olgudur resmî ideoloji ve resmî tarih yaratmak. Yani böylesi bir ideoloji ve tarih anlayışı yaratma gücüne sahip her yapılanma -bu yapılanmanın devlet olması gerekmiyor- kendisine içkin olarak bir resmî ideoloji ve resmî tarih yaratma güdüsüne sahiptir. Hedefinde burjuva bir iktidar modeli -sömüren ve sömürülen, ezen ve ezilenin çatışkılı birliği ekseninde vücut bulmuş- olan politik bir özne ya da herhangi bir kurumsal yapı veya içeriğinde burjuva ya da küçükburjuva milliyetçi kırıntılar barındıran örgütsel herhangi bir biçimlenim adı geçen bu resmî tarih yazıcılığının yürütücüsü olabilir. Resmî tarih yazıcıları/yaratıcıları, kimi zaman bir devlet, kimi zaman bir kurum, kimi zaman bir örgütsel mekanizma adına tarihi çarpıtabilir.”

Herhangi bir resmî tarihin (coğrafyamız açısından siz TC. resmî tarihi ve/veya Kürt resmî tarihi ve/veya Zaza resmî tarihi diye okuyun) ideolojik bombardımanı altında yürütülecek sözde bilimsel “çalışmalar”, son tahlilde çarpıtılmış, gerçek dışı, yalanlara dayalı ve ideolojik hedefleri olan bilim dışı uğraşılardır. Ülkemizde başta tarih olmak üzere, resmî ideolojinin (Kemalizm) güdümünde birçok çalışma yürütülerek gerçekler halklarımız nezdinde altüst edilmiştir. Tarih ve bilim alanındaki tüm bu altüst ediş içerisinde cesur, namuslu ve gerçek bilim insanları, yaşanmış tarihi açığa çıkarmakla yükümlüdür.

Ülkemizde TC. resmî tarih kuşatmasının Kürtlere yönelik ayağını kırmayı (zamanında) başaran ender isimlerden biri de hiç kuşkusuz ki sosyolog İsmail Beşikçi'dir. Beşikçi Kemalist burjuva resmî tarihin Kürtleri yok sayan ve onları asimile etmeye çabalayan gerçek yüzünü tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiş ve bu alanda korkusuz bir bilim insanı gibi çalışmıştır. Bu uğurda hapis yatmış, işkenceler görmüş ve ölüm tehditleri almış ve bedel ödemiştir. Tüm bunlara rağmen haklı davasından bir adım bile geri durmamış, zerre kadar ödün vermemiştir. Bu onurlu duruşunu elbette ki takdir ediyor ve örnek alıyoruz.

Bizler de TC. resmî tarih ve resmî ideolojisinin genelde coğrafyamızdaki halklar nezdinde, özelde ise Kürt cephesindeki despotizmini ve çarpıklığını Beşikçi'den yararlanarak daha iyi kavradık. Coğrafyamızda bu alana ilişkin (zamanında) resmî tarih eleştirisi yapabilmiş çok az isimden (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İbrahim Kaypakkaya) biri olmakla beraber, bunu tarihi ve sosyal olay, olgu, veri ve süreçleriyle birlikte ele almaya, resmî tarihe karşı “bilimsel” analiz ve çıkarımlarda bulunmaya çalışmıştır.

Ancak Beşikçi'deki TC. resmî tarihine karşı olma durumu sadece bununla sınırlıdır. Genel bir resmî tarih algısına karşı bir duruş söz konusu değildir onda. Ne kavram ve olgu olarak, ne siyasal erkin bir aracı olarak, ne ideolojik kurgusu ve hedef ve amacı olarak, ne de kullandığı ve uyguladığı yol, yöntem ve öngördüğü yöntembilim olarak resmî tarih algısının kendisine karşıdır. O, sadece Kemalist resmî tarih anlayışına karşıdır ve hatta sadece bu tarih anlayışının Kürt eksenindeki var oluşuna karşıdır. Bunun dışında Kemalist tarih kurgusunun hiçbir noktasına dokunmayan Beşikçi, “içi dışına çevrilmiş” bir Kemalizm'in de önünü açmıştır. Zira TC. resmî tarihinin kuramsal düzlemde Türk ulusunun tarihi ve sosyal yapısı adına yaptıklarının aynısını, benzer yol ve yöntemlerle ve aynı hedefler uğruna Kürt ulusu için yapmaktadır. Bunu yaparken fark etmediği, “tersinden bir Kemalizm” kurgusu oluşturduğudur. Bu niteliği itibarıyla Beşikçi, Kürt resmî tarihinin oluşumunda bir mihenk taşı görevi görmektedir.

Faik Bulut da Kürt resmî tarih yazıcılarının başında gelen isimlerdendir. Ancak onu Beşikçi'den ayıran, bu kervana sonradan katılmış olmasının yanında, diğer resmî tarih yazıcıları gibi bilinçli bir çarpıtmaya dayalı bir yöntem izliyor olmasıdır. Yazımızın ileriki bölümlerinde Faik Bulut'un bu çarpıtmaya dayalı yöntemini daha ayrıntılı ve örneklendirilmiş biçimiyle sunacağız.

Kürt resmî tarih yazıcılarının varlığından bahsettik. Bu resmî tarih algısının genel özellikleri hakkında daha önce kelâm etmiştik, yine edelim.

Günümüzde artık bir Kürt resmî tarihinden bahsetmek mümkündür. Türk resmî ideolojisi ve resmî tarihinin (Kemalizm'in) güdük bir özentişi biçiminde gelişen Kürt resmî ideolojisi ve resmî tarihi kaynağından beslendiği bu ideolojik biçimlenimin argümanlarını, biçimde ve özde benzer yol ve yöntemlerle, kendi ideolojik çıkarları açısından hemen aynı amaçlar uğruna (buradaki amaçlar milliyetçiliğin muhtevası gereği karşıttır), ortak bir mentalitenin ürünü olarak kullanı gelmiştir. Tek farkı, Türk resmî ideolojisini oluşturan argüman ve kurgulardaki Türk ibaresini çıkararak yerine Kürt ibaresini koymasındadır.

Türk resmî ideolojisinin temelde halklar meselesi eksenindeki perspektifini referans alma biçimi ile açmılayan Kürt resmî ideolojisi, bu özelliğinden hareketle Anadolu'nun doğusunda yaşayan halkların tamamının ya da büyük bir kesiminin Kürt olduğu (olma zorunluluğu) teorisini bir dikta biçiminde uygulaya gelmektedir. Türk resmî tarihinin misakı millî sınırları içerisindeki herkesin Türk olduğu ve olması gerektiği zorlama teorisi, onun güdük bir versiyonu olan Kürt resmî tarihinde, Kayseri'nin doğusunda yaşayan herkesin Kürt olması gerektiği ve Kürt olduğu zorlama teorisiyle kontra bir biçimde açığa çıkmıştır.

"Bu tartışmada, tıpkı Türkler ve Kürtler arasında olduğu gibi, her iki tarafta aynı anlayışı savunmaktadır aslında, yani ayrı bir dilin yoksa ayrı bir ulus olamazsın. Yani tam da Türk ulusçuluğunun gerici, ulusu dile, dine soya göre tanımlayan ulusçuluğun, bir kopyası. Türk ulusçuluğu kendi zehrini Kürt ulusçuluğuna aktırmış, onu bir kopyası olarak yaratmıştır. Kürt ulusçuluğu da bunu Zaza ulusçuluğuna aktırmış, onda bir kopyasını yaratmıştır." (Demir Küçükaydın, *Tersinden Kemalizm*, s. 62, Araf Yan.)

Türk resmi ideolojisi, nasıl misak-ı millî olarak adlandırdığı sınırlar içerisinde Kürdistan'ı, Lazistan'ı, Ermenistan'ı ve Dersim/Kırmanc'ıye'yi işgal ve ilhak ettiyse, Kürt resmi ideolojisi de büyük Kürdistan haritasında Dersim/Kırmanciye ve tarihi olarak Ermenilerin olan bir kısım Batı Ermenistan topraklarını kendi sınırları içerisine almıştır. Ancak burjuva resmi ideoloji ve milliyetçi anlayışların haritaları zaten hep

bu biçimde başka ülke topraklarının ilhakı üzerine örülüdür. Milliyetçilerin hayallerini süsleyen büyük haritalar hep suyun öte yakasındaki milliyetçilerin hayallerini süsleyen haritalarla kesişmekte, üst üste binmekte ve çelişmektedir. Büyük Grek ülkesi haritası, büyük Türkiye haritası -ki zaten misak-ı millî sınırları ile yeterince ülke toprağının ilhakı üzerine kuruludur-, büyük Kürdistan haritası, büyük Ermenistan haritası, büyük Azerbaycan haritası, büyük Sırbistan haritası, büyük Hırvatistan haritası, büyük Gürcistan haritası, büyük Osetya haritası, büyük Çeçenistan haritası, büyük İsrail, büyük Filistin...vb. vb. gibi milli güdülerle çizilmiş haritaların hepsi birbiriyle çelişmekte ve hepsi çizmiş oldukları harita topraklarının kendilerine ait olduğunu belirtmektedirler.

Kürt resmî tarih algısı da millî güdülerle hareketin bir sonucu olduğundan, Kürt milletinin tarihini; yiğitlikler, destanlar, kahramanlıklar ve gelişkin kültür ve sanat verileriyle süsler ve tarihindeki tüm vakalarda haklının ve haksızlığa uğrayanın kendisi olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşımı biz TC. resmî tarihinde, tarihteki tüm Türk boylarını ve devletlerini her zaman haklı, her zaman haksızlığa uğramış ve sonunda her zaman hakkını almış olarak görmüştük. Eğer varsa tarihte pürüzlü bir yaşamışlık, o da karşı tarafın hatalarından kaynaklıdır. Bu resmî tarih filmi daha önce de izlemiştik biz.

Bu teorinin ve tarih anlayışının teorisyenlerine göre bu topraklarda yaşayan tüm İronî kökenli dile sahip topluluklar Kürt'tür. Millet/halk dolayımı çerçevesinde düşünüldüğünde ortak tarih, ortak kültür, sosyal bütünlük, coğrafi bütünlük, dil bütünlüğü, din/inanç bütünlüğü, tarih bilinci ve toplumsal ruhî şekillenme öğeleri bilinçli bir şekilde değerlendirilmeye tabi tutulmaz. İşte bu bakış açısından hareketle "Dersimlinin Kürt coğrafyasının Kürt coğrafyası, dilinin Kürtçenin lehçesi, kültürünün Kürt kültürünün bir parçası olduğu" iddiaları hiçbir nesnel veriye, tarihsel gerçekliğe ve toplumsal olguya dayanmadan ortaya atılır ve bu anlayış birçok kanaldan (kültür, sanat, politika) öngörülen hedef kitleye empoze edilmeye çalışılır.

Bu yapılırken de diğer tüm asimile ya da benzetme girişimlerinde olduğu gibi en çok da kavramlar üzerinde durulur. Kavramlar içeriğinden bağımsız bir halde tanımlanır ve kitlelere bu biçimiyle sunulur. "*Kavramların toplumsal, tarihsel ve yerel kökleri vardır ve dolayısıyla bu gerçeklikler temelinde açıklanmalıdır.*" (J. B. Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik s. 23). Manâsı çarpıtılarak aktarılan bir kavram bir belirleme yapmada referans alınırsa kesinlikle yanlış sonuçlar doğurur.

Aynı yöntemi biz TC. resmî tarihinde Kürtlerin Türk yapılmaya çalışılmasında görmüştük. "Kart kurt" sesinden "Dağ Türkleri", "Doğu Ana-

dolu Türkleri” vb. gibi komik (trajikomik) ve bilim dışı iddiaları ve kullanımları bilmekteyiz. Bu anlayış ve yöntemin Kürt cephesine yansması ise sosyolojik ve tarihî nitelikleri itibariyle Kürt havzası içerisinde değerlendirilmesi mümkün olmayan ve Kürt ulusal havzası içerisinde bulunduğuna yönelik yeterli kanıt bulunamayan Dersimîlere, tıpkı TC. resmî tarihinin Kürtlere yaptığı gibi sıfatlar uydurarak: “Dersim Kürtleri”, “Kızıbaş Kürtleri”, “Zaza Kürtleri” gibi komik/trajikomik ifadeler üretmek biçiminde olmuştur.

TC.nin burjuva resmî tarihi ve resmî ideolojisi tarafından, Kürtlerin asimile edilmesine karşı bir duruş sergilendiğinde; Kürtlerin Türk olmadığı, tarihî ve sosyal nedenleriyle ortaya konulmaya çalışıldığında, Kürt dili üzerindeki açık ve kapalı asimile, baskı ve yok etme girişimleri eleştirildiğinde, Türk resmî ideolojisi ve resmî tarihçileri ve tabî de TC. devleti tarafından, bunu yapanlara karşı büyük baskı ve sindirme hamleleri gerçekleştirilmiştir. Türk resmî ideolojisi tarafından, bu biçimde bir anlayışın (Kürt halkının kendi tarihi ve sosyal dinamikleriyle var olduğu gerçeğinin), “dış güçlerin oyunu olduğu” belirtilerek; bu durum, “Türkleri ve Türkiye’yi bölmek isteyenlerin politik emelleri” biçiminde propaganda edilmiştir. Bu anlayış ve yöntemin Kürt cephesine yansması ise, Dersimin Kürt havzası içerisinde düşünülmemeyeceğini belirtenlere karşı aynen Türk resmî ideolojisinin argümanlarıyla karşı duruş biçiminde olmaktadır. Dersim’in asimile edilmesine karşı bir duruş sergilenerek, Dersimin Kürt havzası içerisinde olmadığı belirtildiğinde, bu durum tarihi ve sosyal nedenleriyle ortaya konulmaya çalışıldığında, Dersim dili üzerindeki açık ve kapalı asimile, baskı ve yok etme girişimleri eleştirildiğinde, Kürt resmî ideolojisi ve resmî tarihçileri tarafından bunu yapanlara karşı büyük baskı ve sindirme hamleleri gerçekleştirilmiştir. Bu biçimde bir anlayışın (Dersim halkının kendi tarihi ve sosyal dinamikleriyle var olduğu gerçeğinin) “dış güçlerin oyunu olduğu” ifade edilerek; bu durum, “Kürtleri bölmek isteyenlerin politik emelleri” biçiminde propaganda edilmiştir.

Bir burjuva resmî tarihin (Türk/TC.) paradigması yıkılırken yeni birinin (Kürt/Zaza) temelleri örülmüştür. Adı geçen ilk resmî tarih kurgusunu amansız bir biçimde eleştiren yeni resmî tarih yazıcılarına elbette ki resmî tarih karşıtları diyemeyiz. Zira bunlar bir bütün olarak resmî tarih kurgusunun kendisine değil, tüm resmî tarihlerden yalnızca bir tanesi olan Türk resmî tarihinin sadece kendi millî varlıklarını yok sayan anlayışına karşıdırlar. Kimileri sadece bu durumdan kaynaklı olarak adı geçen bu kesimin (TC. resmî tarihinin Kürt algısına karşı olanların) burjuva resmî tarihi karşısında, gerçek tarih savunucuları olduğunu iddia edebilmektedir.

Oysaki durum çok açıktır; bir paradigmaya karşı çıkılırken, bu karşı çıkışı gerçekleştirenlerin gerçek niteliği, o karşı çıkışın altında yatan esas nedenlerde saklıdır. Yani bu karşı çıkışın amaçlarıdır, o karşı duruşu sergileyenlerin, bu karşıtlık ilişkisindeki niteliğini belirleyen. Politik öznenin hedef ve amaçlarında tüm resmî tarihlerin ortadan kaldırılması ve yaşanmış tarihin tüm gerçekliğiyle ortaya çıkarılması olan bir tarih algısı varsa bu ve bunun mücadelesi, elbette ki resmî tarihe karşı duruşun bir göstergesidir. Ancak politik öznenin hedef ve amaçlarında bir resmî tarihe karşı olma, kendi resmî tarihinin yaratılması için bir mücadele amacı güdüyor ise ve sadece bu alanda karşısındaki resmî tarihe bir eleştiri yöneltiyorsa, burada bir anti-resmî tarihçilikten ve bu alana ilişkin bir bilimsellikten bahsedilemez.

Durum şuna benzemektedir: *“Emperyalizmle savaş halinde olan herkes ve her anlayış antiemperyalisttir”* önermesini hemen her fırsatta dile getiren bir yaklaşım mevcuttur. Bu önerme metafizik temellere dayalı ve gerçeği ortaya koyabilmek için yeterli mantıksal zeminden yoksun ve diyalektik düşünüş zerresini bile taşımayan bir önermedir. Bilinmelidir ki, emperyalistlerle savaş halinde olan herhangi bir politik öznenin, bu savaştaki amaç ve hedefleri önemlidir. Bu hedefleri, onun ideolojik formasyonunu ve konumlanışını ölçen yegâne denek taşıdır. Yani adı geçen öznenin emperyalistlerle savaşım nedeni, emperyalizmin ekonomik, siyasal, askeri, kültürel, felsefi, etik ve ideolojik var oluşuna karşı bir duruş mudur? Yoksa kendi ekonomik, erksele ve politik çıkarlarından kaynaklı bir sorunun sonucu mudur? Bu soruya mantıksal bir perspektifle doğru bir cevap verilemezse; ne antiemperyalizm konusunda, ne de anti-resmî tarihçilik konusunda bilimsel bir temelde tartışmalar yürütülebilir.

Yukarıdaki önerme sahiplerinin mantığından hareketle, bugün Adolf Hitler bir anda antiemperyalist olarak tanımlanabilir. Zira emperyalistlerle savaşan herkes antiemperyalisttir algısı, bizi İkinci Emperyalistler Arası Paylaşım Savaşında emperyalist bloklardan birinde yer alan Hitleri, -emperyalistlerle savaşıyor gerekçesi ile- antiemperyalist olarak tanımlamaya itmektedir. Yine aynı mantıkla pekâlâ diğer emperyalist bloğu da antiemperyalist olarak adlandırabiliriz. Bu anlayıştan çıkan sonuç şudur ki; birinci ve ikinci emperyalistler arası paylaşım savaşları diye bildiğimiz savaşlar, aslında antiemperyalistler arası savaşlar imiş. Bu çarpık zihniyetin temsilcileri bugün Saddam ve M. Kemal gibi emperyal güdülerle hareket etmiş ve bölgesinde güçlü bir emperyal güç olma çabası gütmüş kimilerini ve temsil ettikleri ideolojik hattı da antiemperyalist olarak tanımlamaktadır. Görüldüğü gibi bir algının anti olabilmesi, karşıt olduğunu iddia ettiği kavramla ampirik düzlemde çelişki ve çatışkı yaşıyor

olmasına bağılı değil, karşıtı olduğunu iddia ettiği kavramın varlık nedeninin tamamına karşı olmasına ve her alanda o kavramın reddi üzerine kurulmuş olmasına bağılıdır.

Bu algıdaki temel mantıksal bozukluğun nedenlerinden biri de, “bana dokunmayan yılan bin yaşasın” mantalitesini referans alıyor olmasındadır. Yani adı geçen bu öznelerin, resmî tarih ya da emperyalizm onlara dokunmadığı sürece bu ideolojik baskı aygıtlarıyla herhangi bir alıp veremedikleri yoktur. Ancak ne zamanki bu ideolojik aygıtlar ona dokunur, işte o zaman bu ideolojik aygıtlarla bir çatışma başlar. Ancak buradaki çatışma ya da karşı duruş bu aygıtların muhtevasına ve var oluş nedenlerine yönelik değil, sadece kendilerine yönelen baskının kalkmasına yönelik bir karşı duruş ve/veya atışkıdır. Aynı zamanda bu aygıtların ona dokunma durumu ortadan kalktığı andan itibaren ise bu karşıtlık ve çelişki de ortadan kalkmaya zorunludur ve bu noktadan itibaren de anti-emperyalistlik veya anti-resmî tarihçilik bir anda yok olur.

Bu bakış açısı, öznenin kendi andaki çıkarları için mücadele etmek zorunda kaldığı karşı kesim üzerinden özneyi tanımlamaya mecbur kılar bizleri. Oysaki bir politik öznenin ideolojik yapısı, o politik öznenin çatışkı içerisinde olduğu şey üzerinden değil, politik öznenin kendi hedef ve amaçları üzerinden belirlenmek durumundadır.

Gelelim panele. Panele, konuşmacı olarak katılan isimlerden burjuva ideologlarından Doğu Ergil, Dersim’e ve tarihine dair hiçbir şey bilmediğini ve hatta bu panelden bir şeyler öğrenmeye geldiğini kendi ifade etmiştir. Bu ifade bile panel düzenleyicilerinin, panele konuşmacı olarak çağırdıkları isimlerin ne kadar anlamsız olduğunu kanıtladığı gibi, bu paneli dzenlemekdeki amaçlarının ne olduğu konusunda da kafa karışıklığı yaratmıştır. Doğu Ergil’in panel konuşmalarına ilişkin söylenecek çok bir şey yoktur. Burada söylenmesi gereken esas olarak, Doğu Ergil gibi sistemin ideolojik kaynaklarından beslenen ve bu kaynakları besleyen bir burjuva ideologunun Dersim’e ilişkin bir panele ağırılmasındaki algı bozukluğudur. Burjuva -Liberal- çizgisiyle panelde Dersim dışında hemen her konuya değinmiş, kendi çocukluk anılarını anlatmış ve konuşmasını bu eksende tamamlamıştır Doğu Ergil.

Kemal Bülbül ise konuşmasında Alevilik ve Alevi tarihi üzerinde durmuştur. Genelde Dersim tarihi özelde ise Dersim 37-38 zerine yeterli bir bilgi sunmamıştır. Aleviliğin tartışıldığı bir panelde söylendiğinde manalı olacak şeyleri, Dersim 37-38 zerine örülü bir panelde söylenmesi, bizler tarafından, panelin amaçları dışında bir konuşma olarak algılanmıştır.

Paneldeki diğer bir konuşmacı sosyolog yazar İsmail Beşikçi ise bilindik Kürt resmî tarih anlatıları dışına çıkmadığı gibi bize Dersim 37-38 üzerine hiçbir yeni bilgi sunmamıştır. Ağırlıkla Türk resmî tarihinin eleştirisi ekseninde bir konuşma yapmıştır. Tunceli Kanununa ilişkin ve Türk resmî tarihinin Kürt algısına yönelik eleştirileri temelindeki konuşmasını bu ekseninde tamamlamıştır.

Yukarıda adı geçen üç panel konuşmacısının sunumlarından elle tutulur herhangi bir sonuç çıkarmadığımız gibi, konuşmacılar bize Dersim ve tarihine ilişkin zihnimizin köşesinde kalacak yeni bir bilgi kıvrıtması da bırakmamışlardır. Konuşmalar esnasında Dersim'e ilişkin çok genel ve bilindik şeyler anlatıldığından, panele ilişkin eleştirimizin merkezine panelde bu konularda çok kelâm etmiş, çok keskin ve net "bilgiler" sunmuş olan Faik Bulut'u oturtacağız.

Neler söylemiştir Faik Bulut bu panelde? Öncelikle hemen belirtelim ki, Bulut bir resmî tarih yazıcısı olarak, kitlelerin bilincini bulandırmak için yaşanmış tarihi, gerçek dışı olay ve olgularla süsleyerek, kitlelerin gerçek tarihi bilmesinin önüne geçme amacı gütmektedir. Bu uğurda da çok çaba sarf etmiştir, hiçbir nesnel veriye dayanmadan -konumuz olduğu için bunu örneklendireceğiz- Dersim tarihi üzerine alabildiğine yanlış ve yanıltıcı söz etmiş, kitaplar yazmıştır. Bu yazıda Faik Bulut'un daha önce bu konuda neler yaptığına çok değinmeden -Bulut'un ve diğerlerinin daha önce bilgi kirliliğine yapmış olduğu "katkıyı" bir dergi yazısının kısıtlı kapsamı içerisinde değerlendirme olanağımız olmadığından- sadece bu panel vesilesiyle bizlere anlattıkları üzerinde duracağız ve sadece bu panelde bilgi kirliliğine ne kadar "katkı" sunduğunu afişe edeceğiz.

Bulut'un panelde söylediklerinden eleştiri konumuz olan bazı pasajlara bir bakalım:

Resmî tarih yazıcılığına bulaşmışsanız, tarihi çarpıtmak ve bu uğurda yalan yanlış şeyler aktarmak konusunda sınırınız çok geniştir. Bu genişlik içerisinde olan Bulut, söylediklerinin hiçbir şekilde sorgulanmaya çağından emin olmalı ki, panelde gerçeklerle uyuşmayan birçok iddiada ve önermede bulunmuştur. *"Ama insanlar genellikle kavram ve önermelerin gerçek bağlam ve içerikleri üzerine kafa yormadığından, bunların doğru önermeler olduğu gibi bir izlenim doğmaktadır."* (1 Tersinden Kemalizm / İsmail Beşikçi eleştirisi, Alevilik, Din, Bilim ve Politika)

Konuşmasının bir yerinde, "Silahşor Bese (Besa Şiae) Saan Ağanın annesidir" gibi bir iddiada bulunmuştur Faik Bulut. Şimdi sormak lâzım Faik Bulut'a, Saan Ağanın annesinin Besa Şiae olduğunu nereden çıkarırdı? Böylesi bir gerçeklik söz konusu ise bu bilgiye nereden ulaştı? Kendi

yaptığı bir araştırma sonucunda ulaşılmış bir bilgi midir, eğer öyleyse bu bilgiyi kimden aldı, isim verebilir mi? Başka bir yazılı kaynaktan edinilmiş bir bilgi ise şayet, hangi yazılı kaynak bu bilgiyi veriyor? Bu soruların Faik Bulut tarafından bir an önce yanıtlanması gerekmektedir. Ancak biz bu sorulara cevap veremeyeceğini de bilmekteyiz Bulut'un. Çünkü gerçek tarihi açığa çıkarma gibi bir derdi olmayan yazarın tarih kurgusu, yanlışa ve çarpıtmaya dayalıdır. Buna o kadar alışılmış olmalı ki, istediği anda istediği biçimde bir tarih çarpıtması yapabilmektedir.

Oysaki Saan Ağanın annesi ne bir silahşordur, ne de köyden köye, dağdan dağa dolaşabilecek bir kadındır. Saan Ağanın babası Usiv, annesi ise Gülzardır. Saan Ağa Batı Dersim "feodkomün"lerinden Bextyar (Bahtiyar) ileri gelenidir ve Batı Dersimde direnişi sürdürmüştür. Saan Ağanın annesi Gülzar da Bextyarlıdır ve tüm bu çatışmalar süresince Batı Dersimdeki Sovge (Şövge), Torum (Torut), Pakra (Pakire) ve Beşpıxar köylerinde bulunmuş ve eline hiçbir zaman silah almamıştır. Bu durum canlı tanıkların ve günümüzdeki aile fertlerinin anlatımlarıyla edindiğimiz bir bilgidir ve zaten şüpheye yer vermeyecek kadar da alenidir.

Besa Şiae ise Doğu Dersimdedir. Demenu "feodkomün"ündendir ve çok büyük bir ihtimalle ne Saan Ağayı görmüştür ne de onun direniş ve savunma alanı olan Hozat-Ovacık arasında savaşmıştır. Zaten olayın canlı tanıkları ve birinci elden dinleyicileri de bu yönlü bilgi sunmaktadırlar.

"Ünlü kadın direnişi Besa Şiae. Chemê Şerxanu adlı köyden Samê Khêdi'nin kızıdır. İlk Lazê Dilê Yivi, daha sonra Mirzê Silê Hemi ile evlenmiştir. Aftan sonra Elazığ'da kalır. Burada Demenanlı (Borlu) bir hamilla evlenir. Cesur, güzel ve savaşçı bir kadın olarak tanımlanan Besa Qerê'yi (Şiae) Elazığ yıllarından tanıyan Dersimliler, kendisinden son derece olumlu bir dille sözedirler. Chemê Şerxanu köyünden olup sağ kurtulabilen isimlerden biri Besa Şiae, diğerleri Alo Qer ve Heso Xas'tırlar. Mirzê Silê Hemi'nin ilk eşi Sengal Hatun, ikincisi Besa Şiae'dir. Zel'deki çatışmada yaralanan Haydaranlı Hemo Sur da Mirzê Silê Hemi'nin grubundadır. Mirzê Silê Hemi'nin kardeşi İvraimê Silê Hemi (Melek Hatun'un eşi) de, Sengal Hatun'un anlatımına göre Laç'taki savaşçılar arasındadır. Savaşçılar arasında bu evden Hemedê Mirzê Sili ve oğlu Aliyo Qız da vardılar. Aliyo Qız, anlatımlara göre 38'den 41'e kadar Cıvê Khêji ile birlikte işgal birliklerinin hareketlerini mercek altına almış, bir tür keşif faaliyeti yürütmüştür. Qemê Cıvê Kheji'yle yapılan söyleşide Hemê Cıvê Kheji ile Aliyo Qız'ın 1941'de öldürüldükleri söylenmektedir. Seyit Rıza'nın köyünde esir düştükten sonra barbarca işkencelere maruz kalmış, öldürülmeden önce bedeninin yarısı toprağa gömülerek gözleri oyulmuş-

tur. Toprağa gömülerek gözleri çıkarılmıştır. Babası tarafından Aliyo Qız üzerine söylenen bir ağıt vardır (Bkz. www. mamekiye.de sitesi).

Burada esas sorun Faik Bulut'un bu türden bir iddiada bulunmasının gerekçesinin ne olduğudur. Faik Bulut göz göre göre niçin yanlış bilgi aktarmaktadır? Araştırmacı ve tarihçi sıfatıyla bu biçimde yanlış bilgileri kitlelere aktarıyor olmasının vahim sonuçlarını değerlendirmeyi okuyucuya bırakarak, panelde dile getirdiği diğer vahim konulara değinelim.

Bulut panel konuşmasının devamında, 1916 yılında Dersim'de devlete karşı bir isyanın başladığından bahsetmiş olmasına rağmen, bu isyanın mahiyeti, niteliği, nedenleri, kapsamı ve amaçları hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Bahsettiği bu isyan sırasında, "Hozat ve Ovacık mıntıklarında bayraklar çekildi" iddiasında bulunmuştur. Her ne kadar bu bayrakların ne bayrağı olduğunu dillendirmemiş olsa da, bayrakların Kürt bayrakları olduğu imasında bulunmuştur. 1916 yılının Dersim'inde bayraklar(!) O tarihlerde Dersim'de bayrakların çekilmiş olduğunu söylemek biraz abartılı bir iddia olduğu gibi, bu güne kadar Dersim üzerine yapılmış araştırmalarda ve aktarılan tarihte ve yapılmış olan tüm röportajlarda bu türden bir olaya dair en ufak bir aktarım bulunmadığı gibi buna ilişkin bir emare de bulunmamaktadır. Kaldı ki Dersim'de bir Kürtlük bilincinin var oluşu, Kürt hareketinin güçlenmesine ve Dersim'e girerek yapmış olduğu yoğun propaganda bombardımanına bağlı olarak 1980'li yıllara tekabül eder.

1916 yılının Dersiminde Kürt bayrağının olamayacağı tarihi aktarıma ve nesnel verili duruma da ters düşmektedir. Bilinen ilk Kürt bayrağının bu tarihten çok sonra gerçekleşen Ağrı İsyanında kullanıldığı biliniyor. Faik Bulut, hocası Baytar Nuri'den esinlenmiş olacak ki Dersim'e Kürt bayrağı dikmeye çok heveslenmiş. Buna benzer iddialar yazdıkları itibarıyla ırkçılığa meyleden (*Kürt Gençliğine Hitabe, Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 336, Dilan Yan.) Kürt milliyetçisi Baytar Nuri tarafından da dile getirilmiştir. O da 1920'lerde, ve de 37-38 de bu bayrakları Dersimde dalgalandırmakta idi(!)

"Mahabad'tan Sey Rıza'nın Konağına Kürdistan Bayrağını N. Dersimi mi Işınladı?"

"Ve Ağdat konağında Tujik Dağı karşısında, tarafımızdan tertiplenen "Kırmızı, yeşil, beyaz renkli Kürdistan bayrağı" da dalgalanıyordu" (Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair Hatıratım, M. Nuri Dersimi, s. 114, Özge Yan.) Kürdistan bayrağının tarihte ilk kullanımı Ağrı İsyanı sırasında olmuştur ve o bayrak, gökkuşağının renklerinden esinlenilerek sarı, kırmızı, yeşil renklerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. N. Dersimi'nin kitabında bahsettiği, üzerinde kır-

mızı, yeşil, beyaz renklerin olduğu ve günümüzde de Kürtlerin kullandığı Kürdistan bayrağı ise ilk kez 1946 yılında İran sınırları içerisinde kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti tarafından kullanılmıştır. Bu bayrağın henüz 1920'lerde Dersimin iç bölgelerinde kullanılıyor olduğunu düşünmek abesle iştir. Dönemin tanığı, Ağdat'ı da Sey Rıza'nın diğer konaklarını da görmüş olan Dersimli yaşlılarla yapılmış olan hiçbir konuşmada veya röportajda bu bayraktan bahsedilenle karşılaşmadık ki böyle bir bayrak Ağdat'ta asılı olsaydı herkes bunu bilir ve anlatırdı. Açık bir biçimde görünüyor ki, N. Dersimi'nin bu söylemi, Kırmanciye'yi Kürdistan'ın bir parçası olarak göstermenin nafile ve bir o kadar da temelsiz çabasından başka bir şey değildir." (Venge Pelgu, Hangi Sey Rıza, Kırmanciya Belekê, Sayı:2, s.25)

Mahabad Kürt Cumhuriyeti ile ilişkili olan Suriye Kürdistan'ındaki bir kısım Kürt yurtseveri arasında bulunan Nuri Dersimî'nin, bu satırları yazışının, bu bayrağın ilk kez ortaya çıktığı Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1946 yılından birkaç yıl sonraya tekabül ediyor olması da ilginç bir "tesadüf" müdür acaba(!)?

Faik Bulut'un Dersim'lilerin isyan ettiğini ileri sürdüğü 1916 yılının Dersim'inde neler olmuştu bir bakalım. Erzincan'a kadar gelmiş olan Rus ordu birliklerinin içinde Sovyet öğretisi hızla yayılmış ve yaklaşık bir yıl sonra Rus ordusunun önemli rol oynadığı Sosyalist Devrim Rusya'da iktidar olacaktır. Bu koşullar altında Dersim'de Ermeniler ve Dersimliler Ruslarla kimi askeri ilişkilere girmiş ve çok sayıda silah temin etmişlerdi. Rus askeri içerisinde örgütlü olan Sovyet düşüncesi, hızla, onlarla ilişkili olan ve zaten yarı "ilksel komün" geleneklerle yaşayan Dersimliler (Ermeni/Desimî) tarafından dışlanmamış ve merkezi Ovacıkta olan bir Şûra kurulmuştur. Bu şûranın kuruluşunda, iç Dersimde yaşayan Gregor-yen/Kızılbaş Ermenilerin dışında, soykırımdan kurtularak Dersime sığınmış Erzincan ile ilişkili çok sayıda Ermeni'nin bulunması ve sürecin ilk olarak Erzincan'dan ateşlenmiş olması bu Sovyet'in Erzincan Şûrası olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Dersim, Erzincan ve Bayburt'u etkisi altına alan bu Şûra, Erzincan'da tutunamayınca, Dersim'e taşınmak zorunda kalmıştır.

Bu sırada Hozat feodkomünleri, Hozat Hükümet binasını basmış ve bir kısım eşyalara ve silahlara el koymuştur. Bölgede herhangi bir bayrağın varlığına ilişkin herhangi bir delil elimizde yoktur. Sadece Şûra hükümetinin bulunduğu Pulur (Ovacık) ve Zeranik'te (Yeşilyazı) Şûrayı temsil eden bayraklar Rus askerinden temin edilmiş olsa gerek. Şûra ise aynı yıl iktidar tarafından çok tehlikeli görülmüş ve Cibranlı Halil yönetimindeki Hamidiye Alayları Dersim'e yönlendirilerek yıkılmıştır. Kürt Teali Cemiyet'inin önde gelen isimlerinden Cibranlı Halil yönetimindeki

Hamidiye Alayları, Pulur (Ovacık) ve Zeranik'i basarak Şura hükümetini yıkmıştır.

"Sultan Abdulmecit'in Şâfiî Kürt aşiretlerinden devşirdiği "Hamidiye Alayları", Doğu'da gayri- Müslimlerin imhası için hareketlendirilir. İdris-i Bitlisi'nin mirasına varis sayılan Hamidiye Alayları, Koçgiri üzerinden Dersim Kızılbaşlarına yöneltilir. Dersim'e yönelik 1908 saldırısında ve 1916'da Ovacık'a taşınan Erzincan Şurası'nın dağıtılmasında, Cibranlı Halit komutasındaki Hamidiye Alayları öne çıkar." (Radikal gazetesini internet portalı)

Faik Bulut konuşmasında, Kürt uluslaşmasının oluşumunda önemli bir yer edinen Hamidiye Alayları komutanı ve Kürt Teali Cemiyetinin kurucularından Cibranlı Halil'in, Dersim Pülümürdeki katliamlarına hiç değinmediği gibi, Cibranlı Halil'in Dersimlilerle arasının çok iyi olduğunu belirtmiş ve 1916 yılında Ovacığa yapmayı planladığı kanlı baskında, canlarını kurtarmak için dağlara çekilen Dersimlilerin bu tutumunu, yani bu nedenden kaynaklı bu baskında çatışma yaşanmamış olmasını, Cibranlı Halil'in ve Dersimlilerin -Kürt millî menfaatleri uğruna iyi anlaşmışlığı sonucuna bağlamıştır.

Oysa panelin ardından kendisine Cibranlı Halil'in büyük bir Kızılbaş ve Ermeni düşmanı olduğu ve Pülümür harekâtı sırasında küçücük kız çocuklarını dahi sırf Kızılbaş oldukları gerekçesiyle kafalarını kayalara vurmaları suretiyle katlettiği tarafımızdan hatırlatılınca, "tarihte iki tane Cibranlı Halil var. Onu yapan diğeri" gibi bir uydurma cevapla karşılık vermiş ve bu konudaki bilgimizin yeterli olduğunu anlayınca da "acelen var" bahanesiyle yanımızdan kaçarcasına uzaklaşmıştır. Ancak "işim var" bahanesiyle yanımızdan kaçarcasına uzaklaşmasının ardından kendisini yağlayıp ballayanlarla sohbete devam etmiştir.

Tarih ve yaşanmışlıklar Bulut'un anlattıklarıyla çelişmektedir. Hamidiye Alayları şefi ve Kürt Teali Cemiyeti Kurucusu Cibranlı Halil tam bir Kızılbaş ve Ermeni düşmanıdır. Zaten Hamidiye Alaylarının varlık nedeni olan gayrimüslim (Desimî/Kızılbaşlık, Ermenî/Gregoryenlik, Keldanîlik, Asurî/Süryanîlik) düşmanlığı, Hamidiye Alaylarının başında olan bir şahsiyet için orada bulunmasının da temel varlık nedenidir. Bunun aksinin olması, yani Faik Bulut'un dediği gibi Kızılbaş Dersimîler ile Hamidiye Alaylarının bir ittifak içinde olması hem öznelere kendi varlık nedenlerine aykırı, hem de tarihi nesnel verilere terstir.

Cibranlı Halil'in Kızılbaş düşmanlığı ve Dersimlilerle arasındaki ilişki o kadar derindir ki, Hamidiye Alayları ile Dersim'e düzenlediği her seferde çok büyük katliamlar gerçekleştirmiştir. 1908 de Pülümüre ger-

çekleştirdiği baskınlar sırasında uyguladığı vahşete dayanamayan askeri görevli Dersimli Hasan Hayri bey, Cibranlı Halil komutasındaki Hamidiye Alaylarının Kızılbaşlara yönelik katliamından kaynaklı istifa etmiştir.

“Pülümür olaylarının başladığı dönemde Hasan Hayri bey Erzincan 3. Ordu Kumandanlığı merkez karargahında binbaşı rütbesiyle görev yapmaktaydı. Eşkiyalar dağlarda serbestçe dolaşırken; devlet güçlerinin Pülümür köylerinde kadın erkek, genç ihtiyar, çoluk çocuk demeden tüm insanları suçlu sayarak acımasızca katledip, köyleri yakmış olmasının sıkıntısı içerisinde Hasan Hayri, ordu kumandanının huzuruna çıkıp, yapılan katliam ve mezalime müdahale edip son verdirmesi dileğinde bulunur...şu anda birliklerinizin, özellikle Miralay Cibranlı Halil kumandasındaki birlikler Pülümür köylerinde ve masum insanlara karşı uyguladıkları katliamla ...” (Karerli Mehmet Efendi, Yazılmayan Tarih ve Anılarım, s. 342, Kalan Yan.)

“Sultan Hamit dönemi aşiret subaylarından olan Miralay Halil Bey, Varto dolaylarında yerleşik Cibran aşireti ileri gelenlerindendi. Şafi mezhebinden olan Halil Bey aynı zamanda Nakşibendi tarikatı mensubiyindedir.

Tunceli Pülümür olayında asilerin ıslahı askeri harekâtına bizatihi katılmış icraat ve katliamlarıyla birlikte Alevinin kestiği mekruhtur kaziyesinin tutsaklığıyla da Dersim dolaylarında kapatılması güç derin izler bırakmıştır.

Kürt Teali Cemiyeti olarak Halil Bey Muş, Varto ve Erzurum çevresinde Kürt şuurunun yayılması uğraşısında iken kardeşi Ahmet Bey “Alevi’ye bir an zulmetme, bir Müslüman’ın kırk yıllık ibadetinin sevabıyla eş değerdir” safsatasının inancı ve inancının esareti içerisinde bölgesindeki Hormek ve Lolanlılar başta olmak üzere tüm Alevi İnancı içerisinde olan Aşiretlerin köylerini basıp, sırf Alevi oldukları için onların mal ve canlarına tasallutu dinen vacip addediyorlardı.” (Karerli Mehmet Efendi, Yazılmayan Tarih ve Anılarım, s.101, Kalan Yan.)

Görülüyor ki aktarılanlar hiçte Bulut’un ifade ettiği gibi değildir. Zaten Bulut’un iddiası hem tüm tarihi verilere ve hem de aktardığı tarihte adı geçen tüm öznelerin sosyal ve siyasal varlık nedenlerine terstir. Kızılbaş ve Ermeni katliamlarını gerçekleştirmek adına kurulu bir mekanizmayı (Hamidiye Alayları), bu niteliğinden azade bir biçimde tanımlamak ve olaylara bu perspektiften yorumlar getirmek, insanî ve etik olarak da sorgulanması gereken bir tutumdur. Zira bu niteliklerinden azade bir Hamidiye Alayları tanımı, Hamidiye Alaylarının tarihindeki tüm katliamlardan arındırılmasının önünü açma çabası anlamına da gelmektedir.

“İdris-i Bitlisi’nin mirasına varis sayılan Hamidiye Alayları, Koçgiri üzerinden Dersim Kızılbaşlarına yöneltilir. Dersim’e yönelik 1908 saldırısında ve 1916’da Ovacık’a taşınan Erzincan Şurası’nın dağıtılmasında, Cibranlı Halil

komutasındaki Hamidiye Alayları öne çıkar. Bunu takip eden yıllarda, Hamidiye Alayları'na benzer bir karakter taşıyan Çerkes Alayları'nın Pertek üzerinden Pilvenk dolaylarına yangın ve talan taşımanın yarışına katıldıkları görülür.”(Emirali Yağan, Kırmancıya Belege.)

Bulut'un bu konuya ilişkin yapmış olduğu tarih çarpıtmasının yorumunu ve değerlendirmesini de okuyucuya bırakarak, yapmış olduğu diğer bir tarih tahrifatına bir bakalım.

Konuşmasının devamında Bulut, Sey Rıza tarafından 1937 yılında İngiltere'ye gönderildiği iddia edilen mektubun, esasında Sey Rıza tarafından gönderilmemiş olduğunu, mektubun Suriye'den gönderildiğini ve zaten Sey Rıza'nın o mektubu yazacak bir entelektüeliteme ve dil bilgisine sahip olmadığını belirtmiştir. Ancak konuşmaların sonunda dinleyicilerden birinin “Dersimlilerin Kürt olmadıkları ve Dersim 37-38 de yaşanan direnişin Kürtlük bilinciyle bir alakasının olmadığı” yönünde ilettiği bir soruya; “Madem Kürtlükle alakalı değildi, o halde Sey Rıza niçin böylesi bir mektup gönderdi?” gibi bir savunmayla karşılık vererek çelişkili belirlemeler yapmıştır.

Sey Rıza'nın İngiltere'ye böyle bir mektubu kendi başına yazabileceğini düşünmek tarihi anlamaya ve incelemeye çalışmamızdaki bilim dışı yöntemi de açığa vurur bir anlamda. Bu mektubun, Sey Rıza tarafından yazıldığını iddia eden resmî tarihçiler, halk anlatımları, canlı tanıklar ve Sey Rıza'nın yaşam koşulları ve okuryazarlık seviyesi göz önüne alınınca, Fransızca kaleme alınmış bu mektubun kimin tarafından yazılmış olabileceği konusunda köşeye sıkışmışlardır. Ancak bir kez resmî tarih yazıcılığına bulaşmışsanız, onu kendi ideolojik çıkarlarınız doğrultusunda, bireysel uydurmalarınızla, istediğiniz biçimde şekillendirebilme özgürlüğünün cazibesinin etkisindedesinizdir. Bunun için olsa gerek; Sey Rıza'nın İngiltere'ye gönderdiğini iddia ettikleri bu mektubun Sey Rıza tarafından yazılmamış olduğu tüm verileriyle ortaya döküldüğünde, hiçbir tarihi gerçeğe ve nesnel veriye dayanmadan uydurma yeni iddialar ortaya atılmaktadır. Geline bu aşamada ise, mektubun Sey Rıza tarafından değil, ama onun vesayetinde okuryazarlığı güçlü olan Baytar Nuri tarafından yazıldığı ileri sürülmüştür.

Mektup 30 Temmuz 1937'de gönderilmiştir. Mektubun gönderildiği yer ise Suriye'dir. Sey Rıza'nın bu mektubu Fransızca yazıp Suriye'ye çıkarması, en azından Suriye üzerinden bir ilişkiye sahip olmasına bağlıdır. Kaldı ki savaşın en yoğun koşullarında komşu Demenanlılarla bile irtibat kuramıyorken, bir köyün komşu diğer köyde ne olup bittiğine dair haber alma koşullarının ortadan kalktığı böylesi bir dönemde, Sey Rıza değil bu mektubu Suriye'ye çıkararak, oradan İngiliz hüküme-

tine göndermek, Saan Ağayla doğru dürüst bir iletişim bile kuramamaktaydı.

Sey Rıza'nın böylesi bir mektubu savaşın zorlu koşullarında Dersim'de kendisinin Fransızca olarak yazmış olmadığını bugün artık Kürt resmî tarih yazıcıları da kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi bu duruma hemen yeni bir alternatif geliştirilmiş ve bu mektubun Sey Rıza'nın vesayetinde Baytar Nuri tarafından yazıldığı ileri sürülmüştür. Oysaki mektubun yazıldığı dönemde Sey Rıza'nın yanında Baytar Nuri bulunmamaktaydı. Baytar Nuri, aşağıda yazacağımız nedenlerden kaynaklı Dersim'liler tarafından Dersimden kovulmuş ve 1926 yılından itibaren Elazığ'a yerleşmek zorunda kalmıştı. Hele de savaşın en kızgın anlarında Baytar Nuri'nin Sey Rıza'nın yanında olmadığı bilinen bir gerçektir. O dönemlerde Baytar Nuri, her ne kadar bunu gizlemeye çalışsa da çoktan Suriye'ye kaçmıştır bile. Zaten kendi başına yazmış olduğu mektubun içeriği de Dersim'de olup bitenlerden habersiz olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Baytar Nuri'nin Sey Rıza adına kendi kafasından yazdığı ilk mektup da değildir bu. Daha önce de Dersim ileri gelenleri adına Kürt ulusal taleplerini dile getirdiği mektupları hükümete göndermiş, bu durum Dersim'de öğrenilince Ovacıktan kaçarak Hozat'a sığınmak zorunda kalmış, Hozat'ta da durum anlaşılınca Pilvenk bölgesine kaçmak zorunda kalmış ve nihayetinde 1926 senesinde Dersimden çıkarak Elazığ'a yerleşmek zorunda kalmıştır.

"...böylece hapishaneden kurtulan Nuri... Burada Alişir'le birleşerek Dersim ağaları adına ve onların malumatı dışında Ankara hükümeti, ihtilaf devletleri ve Lozan'a yazılar yazıp, Kürtlere muhtariyet tanınması konusunda teller çektikleri duyulur. Çevre insanların tepkisiyle karşılaşınca Ovacık'ta tutunamayarak Hozat'a gelir. Bu tepki Hozat'ta da yankılanmaya başlayınca orayı da terk edip Pilvenk aşireti reisi Süleyman Kösoğlu'na sığınır." (Kârerli Mehmet Efendi, *Yazılmayan Tarih ve Anılarım*, s. 334, Kalan Yan.)

Bu durumu 1887 doğumlu dönemin tanığı olan Karerli Mehmet Efendi'nin yukarıdaki bu aktarımı dışında, Baytar Nuri'nin kendisi de kaleme aldığı kitaplarında itiraf etmiştir.

"Alişan Bey'in cezalandırılmasını önlemek maksadı ile Ankara hükümetine, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Türk Millet Meclisi'ne, Dersim aşiretleri namına telgraflar ve mazbatalar yazmağa ve göndermeye başladım. (Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim* s. 112. Dilan Yayınları).

Baytar Nuri, kafasına estiği gibi birileri adına mektuplar yazıp bir yerlere gönderme işini bununla da sınırlı tutmamıştır. Dersimden dışarı

çıkamayan Dersim ileri gelenleri adına sağa sola mektuplar yazmayı kendine âdeta bir oyun edinmiş ve kendi ideolojik formasyonuna ve ilişkilerine bağlı olarak bulduğu her fırsatta, haberleri olmadan Dersim ileri gelenleri adına mektuplar yollamıştır. Konuya ilişkin aydınlatıcı bilgiler sunması nedeniyle, biraz uzun da olsa aşağıdaki alıntıyı olduğu gibi yayınlayalım.

Sey Rıza Adına Gönderilen Mektuplar ve Tarihsel Gerçeklikler

İşte Ankara'ya N. Dersimi'nin yapmış olduğu ancak Sey Rıza adını kullandığı bu müracatlardan biri de Şeyh Said İsyanı sonrasındaki sürece tekabül etmektedir. "Şeyh Sait hadisesi dolayısıyla merhametsizce tatbik edilen ölüm cezalarını durdurmak için, Seit Rıza tarafından Ankaraya yapılan müracaatlar hiç bir fayda temin etmemiş..." (Kürdistan Tarihinde Dersim, M. Nuri Dersimi, s. 190, Dilan Yn.) Tarihi kaynaklar çok açık bir biçimde göstermektedir ki Şeyh Said isyanı sırasında ve sonrasında Dersimliler isyana herhangi bir destek sunmamıştır. Şeyh Şerif, Dersim mebusu Hasan Hayri aracılığıyla her ne kadar Dersim ile ilişki kurmaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır. Aslında Dersimlilerin bu tepkisi şaşırılması gereken bir durum da değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Dersimliler kendi ülkeleri saydıkları Dersim (Kırmancıye) dışında zaten hiçbir dönem savaşmamışlardır. Bunun tam tersini düşünmek aslında çok büyük bir yanılğı olurdu.

Dersimlilerin ve başta da Sey Rıza'nın, Şeyh Said isyanına destek vermemesindeki temel sebebi, Şeyh Said isyanına katılmış biri olan Hasan Hişyar Serdi bakın nasıl dile getiriyor; "Harpüt cephesinin son anda Seyit Rıza ile görüşme girişimleri de sonuçsuz kalmış ve Dersim güçlerinin Sivas hattını denetleme konusundaki planları da tutmamıştı. Çünkü Seyit Rıza, Dersim muntıkası dışındaki bölgelerde savaşa iştirak etmeye niyeti yoktu." (Hasan Hişyar Serdî, Görüş ve Anıları s. 221, Med Yan.) Gerçekten de olması gerektiği gibi Sey Rıza'nın Dersim dışında savaşlara girmeye niyeti yoktu çünkü Sey Rıza ve Dersimliler için kendi ülkeleri dışındaki diğer tüm ülkeler ne anlam ifade ediyorduyorsa Kürdistan da o anlamdan daha fazlasını ifade etmemekteydi. Kürt tarihçilerin, anlamak istemediği ve düğümlendikleri nokta tam da burası oluyor. Dersimliyi Zaza ve buna bağlı olarak Kürt, Dersimi de Kürdistan'ın bir parçası olarak gördükleri için Dersim'in Kürt-Zaza isyanlarına destek vermemesini anlayamıyor veya anlamak istemiyorlar.

Hasan Hişyar Serdî, Sey Rıza'nın isyana iştirak etmemesini o kadar dert edinmiş olmalı ki, ona iftira atmaya da kendine görev bilmiş. "Ne zaman ki Şeyh Said ve 48 kişilik merkez komitesi Diyarbekîr muntıkasından ayrıldıklarında Seyit Rıza bir heyet ile birlikte Diyarbekîr'a giderek Türk faşistlerini başarılarından dolayı kutladı." (age. s.222) Tarihi bilen bilir. Sey Rıza'nın bırakın Diyarbakır'a devlet yetkililerini kutlamaya gitmesini, yanı başındaki Hozat'a gelen

devlet görevlilerinin davetlerinin çoğuna bile katılmaz. Hatta bu konu o kadar bilinen yaygın bir durumdur ki bakın devletin kalemşorlarından Naşit Hakkı Uluğ ne diyor; “O öyle her valinin, her kumandanın ayağına kolay kolay gitmez. Bir mutasarrıf, bir vali geldi mi, diğer aşiret ağaları sürülerle önüne akarken Seyit’ten haber çıkmaz, bu Dersim’e yayılır. Seyit Rıza yeni bir vesileden istifade etmiştir.” (Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, s. 40, Kalan Yan.) Sey Rıza, zaten bu karakterinden ötürü Dersimlilerden saygı görür. Dersim’in yüzyılları bulan direniş ruhunun dönemindeki temsilcilerinden ve o ruha halel getirilmeden yaşatanlardan biri ve en önemlilerindedir. Basit bir iki cümleyle onun devlet görevlilerine tebrik amaçlı ta Diyarbakırlara gittiğini herhangi bir kanıt göstermeden söylemek işte Dersim’in bu ruhunu tanıyamamaktan da öte, yüzyılları bulan bir emeğin ürünü bu direniş ruhunu bir çırpıda yok saymak anlamına gelmektedir.(Kırmancıya Belekê Dergisi. Sayı: 2, s.23-24)

Baytar Nuri’nin resmî tarih yazımında aldığı son nokta yalana ve kendi saygınlığını kurtarma adına olmayanı yazmaya yönelik yaptıklarıdır. Onun öğrencileri günümüz Kürt resmî tarihçilerinden Faik Bulut’a İngiltere’ye gönderilen mektubu kim yazdı, nasıl Suriye’den gönderildi sorularını yönelttiğimizde vereceği bir cevap var mıdır acaba diye düşünmekten alamıyoruz kendimizi. Ancak resmî tarihçi bu, minareye uygun kılıf elbette ki bulur. Küçükburjuva ve resmî tarihçi polemiklerinin yeterince deneyimine sahip olduğumuzdan, bu durumda verilecek cevapları da öngörebiliyoruz. Önce adı geçen mektubun İngiltere’ye Sey Rıza tarafından gönderildiğini dile getiren resmî tarihçiler, bunun tarihi, sosyal ve nesnel verilere dayanarak, mümkün olamadığının (mektubun Sey Rıza tarafından yazılmış ve gönderilmiş olamayacağını) kanıtlanmasının ardından, minareyi sığdırabilmek için çuvalı daha da genişletme yoluna gireceklerdir. Bir adım geri atmakla beraber, verecekleri cevap şudur; o mektubu Baytar Nuri, Sey Rıza’nın tasarrufunda yazmıştır. (!) Ancak ne minareye uygun bir kılıf bulunabilir, ne de mızrak çuvala sığar!(?) Çünkü verecekleri bu yeni cevabında temelleri tarihi gerçeklikten yoksundur. Temelleri çok cılız kurgusal direklerle örülmüş bu teori ve cevabın altındaki çürük dayanakları çekelim bakalım.

“N. Dersimi, yapmış olduğu birçok pratiğin sebeplerini kitaplarını okuduğunuzda göreceğiniz gibi Sey Rıza’nın kendisini yönlendirmesine bağlamaktadır. İşte evliliğinden tutun da Elazığ’a yerleşmesine yurtdışına çıkmasından tutun da bahsettiğimiz gibi Ankara’ya Dersim adına telgraflar çekmesine kadar. Aslında bu pratiklerin birçoğu tamamen kendi istemine ve şartların zorunluluğuna bağlıdır.

Kendi kitabında yazdığı üzere N. Dersimi, 1926 yılında Sey Rıza’nın uygun görmesi nedeniyle Elazığ’a yerleşmeye karar verdiğini iddia etmektedir. Ancak

Kârerli Mehmet Efendi'nin kitabından yukarıda yapmış olduğumuz alıntıda ise bu durumun farklı olduğunu yani N. Dersimi'nin Dersim'i kimi nedenlerden dolayı terk etmek zorunda kaldığını öğreniyoruz ve halk anlatımları da Mehmet Efendi'yi doğrulamaktadır. Halk anlatımlarında M. Nuri Dersimi'yi diğer dosyamızda işleyeceğiz.

1926 yılından itibaren Elazığ'da yaşamaya başlayan ve Dersim ile anlattıklarının aksine pek bir münasebeti kalmayan N. Dersimi, yurt dışına çıkma teklifini de yine Sey Rıza'dan 1936 yılı içerisinde aldığını belirtmektedir. Ancak N. Dersim'i bu konuda da birbiriyle çelişen açıklamalarda bulunuyor. Kürdistan Tarihinde Dersim adlı kitabında yurtdışına çıkma tavsiyesini, Elazığ'a Abdullah Alpdoğan'la görüşmeye gelen Sey Rıza'dan bizzat aldığını belirtirken (age. s. 269); Hatıratım'da (adlı kitabında) yurtdışına çıkmasını söyleyenin Sey Rıza değil de onun tarafından gönderilen hususi adamının olduğunu belirtiyor. (age. s. 184)

N. Dersimi, Suriye'ye geçiş tarihini 11 Eylül 1937 Salı olarak vermektedir. Fakat burada tarihlerde bir çelişki var. 11 Eylül 1937, Salı gününe değil Cumartesi gününe denk gelmektedir. Bunun yanı sıra daha önemli bir tarihi çelişki var. Dergi'mizin 1. sayısında "Sey Rıza Kimdi?" başlıklı yazımızda bahsettiğimiz İngiltere'ye "Dersim Generali Seyit Rıza" imzasıyla gönderilmiş olan mektup, 30 Temmuz 1937 tarihlidir. Fransızca kaleme alınmış olan mektubun, Suriye'den gönderildiği hatırlayacağımız üzere bizzat İngiliz kaynaklar tarafından açıklanmıştı. N. Dersimi, olayları çarpıttığı gibi tarihleri de yanlış veriyor. Mektubun İngiltere'ye gönderiliş tarihinden de anlaşılıyor ki N. Dersimi, Suriye'ye 30 Temmuz 1937 tarihinden önce çıkmıştır".

Panelde Faik Bulut çelişkili ifadeler kullanmak konusunda bayağı başarılı bir profil sergilemiştir. Bilimsel bir tartışma yöntemi olarak bakıldığında, hiçbir şekilde referans alınamayacak bir anlatımla karşı karşıyayız. Bulut, konuşmasının belirli bir aşamasında 1937-1938 yıllarında Dersim'de bir isyan olmadığını belirtmiştir. Bu doğruysa şayet -ki tarafımızca bu tamamen doğrudur. 1937-1938 yıllarında Dersim'de bir isyan kesinlikle gerçekleşmemiştir.- Bulut'un bu belirlemesinin arkasında durması, en azından konuşmasının bütünlüğü, tutarlılığı ve mantıksallığı açısından ve dolayısıyla da referans alınarak bir geçerliliği olması açısından elzemdir. Ancak Bulut, konuşmasının ileriki aşamalarında, PKK hareketinden 28. Kürt isyanı olarak bahsettiğinden, sadece bu belirlemeye ilişkin bile panel konuşmasının mantıksal bütünlüğünü, tutarlılığını ve de geçerliliğini temellerinden dinamitlemiştir. Bilindiği üzere Kürt isyanlarını 27 olarak belirler resmî tarihçiler ve bunlardan 27. isyanın Dersim 38 isyanı olduğunu belirtirler. Bundan hareketle PKK hareketinin de 28. Kürt isyanı olduğunu ileri sürerler. Dersim 38 de yaşananların Kürt isyanını olduğunu, iddia etmek iki basamaklı bir yanlış barındırır bağrında.

Dersim 38 isyanı diye adlandırılan “isyanın”(!) bir Kürt isyanı olduğu, bunun Kürtlük adına bir kalkışma olduğu belirlemesi doğru bir belirleme olmadığı gibi, yaşananların bir isyan olduğu da hiçbir nesnel dayanağa sahip değildir. Faik Bulut konuşmasının bir bölümünde Dersim’de bir isyanın yaşanmamış olduğunu belirtirken, konuşmasının başka bir bölümünde PKK hareketinin 28. Kürt isyanı olduğunu belirtmesi ve dolayısıyla Dersim’de yaşananların da bir isyan olduğunu ima etmesi ve bu biçimde çelişkili ifadeler kullanması, tarih yazım yönteminin ne kadar “bilimsel”(!) olduğu yönünde yeterli veri sunmaktadır bize.

Dersim’de 1937-1938’de yaşananların bir isyan değil, sadece yüzyıllardır egemen ideolojilere karşı kendi komünâl geleneklerini koruyarak var olmuş bir toplumun, kendisine yönelik soykırım girişimine; tarihi, toplumsal ve siyasal reflekslerinden kaynaklı olarak direnç göstermesi olduğu hemen tüm Dersimliler tarafından bilinmektedir. Zira o döneme ilişkin yaşanmış tüm bilgileri bizzat kaynağından, dönemin tanıkları tarafından, birinci elden dinleme olanağı bulmuşlardır. Bilimsel bir metodolojiyle algılama süreçlerinden önce -ki bu zaten böylesine yazılı bir geneğe sahip olmayan toplumların tarihlerine ilişkin edinimlerin hepsinde olduğu gibi, Dersim’de de sözlü aktarımlara dayalı olacağından, anlatımlarla edinilmiş bir tarihsel bilgi olan “38 anlatıları”, bilimsel bir yöntemle tarih araştırması yapacaklar için de doğru ve nesnel bir zemine dayanmakta ve bu alana ilişkin bir tarih edinimine olanak sağlayacak yegâne yöntemdir.- “38 öyküleri” ve anlatılarıyla yetişmiş bir kesimi oluşturmaktadırlar. Daha açık ifade etmek durumunda olarsak; Dersim 38’e ilişkin bir panelde tek bir panelistin bile Dersim’li olmamasının olumsuz sonuçlarından biri de; sözlü tarih aktarımından beslenmiş bu kesimin panelde olmayışıdır. Sözlü bir kültüre ve tarih aktarımına sahip olan Dersim’in, bu tarihsel aktarımına en fazla vâkıf olacaklar, o tarihi aktaran sözlü aktarımlarla beslenmiş olanlardır. Sadece yazılı kaynaklara dayalı bir Dersim tarihi -ki bu son elli yılda oluşturulmuş bir yazılı “tarih”tir-yetersiz ve genel hatlarıyla gerçeği yansıtmayacaktır.

Bunun dışında bir yaklaşım ancak ve ancak bilim dışı tarih yazımının varyantlarından biri olmak anlamını taşır. Bu yaklaşımın tüm tevatürlerini Dersim tarih yazımı üzerine görmek gayet olasıdır. Bunları aşmanın yolu ise ancak; *Dergi*’mizin de savunup arkasında durduğu bir *Bilim Kurulu, Enstitü ve Akademi* disipliniyle mümkün olacaktır. Ancak ne hazzindir ki; bu topraklarda ilerici-devrimci geçinen “cenahımız” küçükburjuva anlayışının ürünü olarak bütünsel ve güçlü bir duruş sergilemektense parçalılığı tercih etmektedir. Bunun sonucunda da; sabahtan erken kalkan kendi partisini kuruyor, kendi gençlik örgütünü, kendi kadın çalış-

masını örgütlüyor, kendi "bilim akademisi"ni açıyor, kendi tarih araştırmasını yapıyor, kendi sanat kurumunu, kültür merkezini oluşturuyor. Oysa mevcut tarihi, sosyal, sınıfsal, filolojik, folklorik vb. bilimsel alana ilişkin araştırmaları, tarihi ve diyalektik materyalist yöntemle hareket eden merkezi kurumsal disiplinli bir *Bilim Kurulu* kurmaylığında yapmak, bu alanda tutulacak en tutarlı halkadır.

Adı geçen panelistler bundan yirmi yıl öncesine kadar, Dersim'de şanlı bir isyandan bahsederken, o tarihlerde entelektüel bir bilgi birikimine sahip olmayan sıradan bir Dersim köylüsü ya da o tarihlerde henüz çocuk yaşlarda olan bir Dersimli, Dersim'de bir isyanın olmadığını bilmekteydi. Bu gerçeği henüz öğrenmeye başlamış "tarihçi"lerin Dersim 38'e ilişkin bir panelde konuşmacı yapılması neye işaret eder. Yazının başında da belirttiğimiz gibi bu panelde bir Dersimli panelistin olmayışının vahim sonuçları, Dersim tarihinin sözlü geleneklerle aktarılmış olmasından ve bu sözlü geleneklerle aktarılan tarihin en nesnel tanıkları olarak, o tarih aktarımına bizzat muhatap olmuş ilerici ve donanımlı Dersimli aydınların olmayışının, bilgi edinimi üzerindeki olumsuz sonuçlarından kaynaklanmasıdır.

Kaldı ki Dersim 38'i nesnel ve detaylı bir araştırmaya tabi tutmamış; Dersim 38'de yaşananların bir isyan olup olmadığına, ya da ortada bir isyan varsa bile bunun Kürtlük bilinciyle ya da Kürt ulusal menfaatleriyle, yani; Hakkari'den Mardin'e, Diyarbakır'dan Van'a ve hatta Hewler'e kadar olan bir coğrafyanın siyasî, toplumsal ve coğrafî bütünlüğü amaçlanarak gerçekleştirilen bir isyan olup olmadığına, isyan değilse şayet Dersim'in neden hedef seçilerek yok edilmeye çalışıldığına, yaşananların bir soykırım girişimi olup olmadığına yönelik net bilgiler verilmediği gibi; bu alana ilişkin çelişkili ifadeler kullanılarak, iyiden kafa karışıklığına da neden olunmuştur.

Toplumsal bir olay ve/yaya olgu olarak isyan: baskı altındaki bir topluluğun, bu baskı kısıkaçlarını kırmak amaçlı toplu kalkışmasına işaret eder. İsyân, toplumsal bir arka plâna sahip bir patlamadır. Birikmiş tarihi, sosyal ve siyasal antagonizmanın, bu antagonizma diyalektiğinde, ezilen ve baskılanan katmanı oluşturanlar tarafından parçalanmasına yönelik bir hamledir. Kolektifliği gereği isyan, her daim organizasyona ihtiyaç duyar. İsyân, kitlelerin ister kendisi için, isterse de kendiliğinden bir bilince sahip olmalarından kaynaklı olsun; kalkışmanın kolektif niteliği, komplike bir yapıya sahip olması ve karşı olduğu egemen otoritenin ve onun baskı aygıtlarının örgütlü ve organize olması nedenleriyle, bir organizasyon ve örgütlenmeye dayalı olmaya zorunludur.

Bir toplumsal grubun isyan etmesi için gerekli koşulların başında; adı geçen kitlenin, egemen erk tarafından baskı altına alınmış olması ve

bu baskı kısıkaçlarının, kitleleri bu baskı aygıtına başkaldırmak için yeterli bir şiddetle baskılaması şarttır. Bu baskılama şiddetinin; tarihsel, sosyal, sınıfsal ve politik arka plânda örgütlenmiş kolektif kitle bilincini taz-yikleyerek, bir kalkışmaya olanak hazırlaması gerekmektedir. Bu durumda, toplumsal gurubun isyana gerekçe oluşturan analogide bir ortak aidiyeti aranır. Son tahlilde bir toplumsal patlama olarak isyan; hamleyi gerçekleştirenlerin, bu patlamayı gerçekleştirmek için ortak nedenlere dayalı bir ortak aidiyetine dayanır.

Her isyan, kendi özgün nitelik ve nedenlerinden kaynaklı olarak vukuu bulur. Ulusal isyanlar ise; toplumun millî varlığına yönelik baskılamasının bir sonucu olarak yaşam bulur. Bir millî isyan, kendini milliyet duygusuyla bağlı hissettiği sosyal bütünün tamamının millî çıkarları etrafında örgütler ve millî varlığına yönelik baskıların sonucu olarak patlak verir. Dolayısıyla isyan, egemen otoritenin baskı aygıtlarının, adı geçen toplumu baskılaması durumunda var olur. Bu baskı mekanizmasının dışında kalan bir toplumsal formasyon, böylesi bir kalkışmayı gerçekleştirmek için yeterli nedenlerden yoksundur. Zira isyan: başkaldırmak yöntemiyle, kendi üzerindeki baskı hegemonyasını kırmak istediği erkin, bu kalkışmayı gerçekleştirecek toplumsal biçimlenimin kendi, sosyal, kültürel, hukukî, siyasî, askerî, millî, dinî vb. alanlardaki yaşamına müdahale etmesi ve bunlar üzerinde bir belirleme yetisinin olmasıyla ilişkilidir. Kaldı ki, bu baskılamayı gerçekleştirecek erkin işbaşı yapmış olması ve toplumsal yaşam üzerinde bir belirlemede bulunarak özgürlükleri kısıtlaması durumunda bile, bunun kitleyi böyle bir kalkışmaya itecek bir dozajda olması gerekir.

Son çözümlemede ve özetleyerek, bir ulusal isyandan bahsedebilmek için;

Ait olunan ulusun tamamına yönelik bir kurtuluş amacının olması,

Kolektif olması, bir örgütlenme ve organizasyona sahip olması,

Toplumun bir egemen güç otoritesi altında olması,

Bu egemen gücün toplum yaşamını ve ulusal varlığı kısıkaçlayarak baskılaması,

Bu baskı uygulamalarının dozajının yeterli bir aşamada olması, gibi koşulların ve durumların varlığına dayalı olmasından bahsetmek gerekir.

Bu belirlemeden hareketle, 1937-1938 yıllarında Dersim'de yaşananların neler olduğunu çözümlemeye ve yaşananların iddia edildiği gibi Kürt ya da Zaza sıfatlı millî karakterde isyanlar olup olmadığını ve Kürt, Türk ve Zaza resmî tarihçileri tarafından dile getirilen iddiaların analizine çalışalım:

Dersim’de bir millî isyan gerçekleştiği iddiaları; Türk, Kürt ve Zaza resmî tarihçileri tarafından öne sürülmektedir.

Kürt resmî tarihçiler, Dersim’de 1938 yılında şanlı bir isyanın gerçekleştiğini ve bunun Kürt ulusal menfaatlerini gerçekleştirmek adına yapıldığını belirterek; Dersimliler ve Kürtler arasında tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmemiş olan, ortak tarihi birlik yaratmaya çabalamışlardır. Bundan hareketle Dersim’in Kürt ulusal havzası içerisinde yer aldığı ispat edilmeye çalışılmakta ve Kürt ulusal tarihine ve bunun siyasi mücadelesine bir dayanak sağlanmak istenmektedir.

Türk burjuva resmî tarihçileri ise 1938 Dersim’inde cumhuriyete karşı gerici ve İngiliz emperyalizminin güdümünde bir Kürt isyanı gerçekleştiğini iddia ederek; gerçekleştirmiş oldukları Dersim soykırımını meşrulaştırmayı amaçlamaktadırlar.

Zaza resmî tarihçileri ise, Dersim’de 1938 yılında Zaza ulusunun tamamının (Elazığ, Palu, Bingöl, Maden, Baskil, Diyarbakır, Lice, Dicle, Sirt, Mutki, Urfa, Siverek, Adıyaman, Gerger vb.) millî menfaati için gerçekleştirilmiş bir Zaza ulusal isyanı olduğundan bahsederek; Dersimliler ve Zazalar arasında, tarihlerinin hiçbir döneminde gerçekleşmemiş olan, ortak tarihi birlik yaratmaya çabalamışlardır. Bundan hareketle Dersim’in Zaza ulusal havzası içerisinde yer aldığı ispat edilmeye çalışılmakta ve Zaza “ulusal tarihi”ne ve bunun siyasi mücadelesine bir dayanak sağlanmak istenmektedir.

Yeri gelişmişken belirtmek gerekir ki, Dersimliler ile Türkler, Kürtler ve Zazalar arasında yaratılmaya çalışılan tarihi birlik, söz konusu halkların kardeşleşmesi anlamında değil, halkların tekleşmesi, daha doğrusu birinin inkârı üzerine kurulu bir birlik anlamındadır. Halkların gerçek kardeşliği ise ancak, halkların halk olarak varlık nedenlerinin ortadan kalktığı, insanlığın gelişim evresinin ileriki bir aşamasında mümkün olabilecektir. Zira halklar zaten başka diğer halklarla olan zamansal çelişki ve çatışkılar(1) üzerinden tarih sahnesinde yer alırlar. Bu anlamıyla cenahımız tarafından sıkça dile getirilen “yaşasın halkların kardeşliği” sloganı, temelinde boş bir retorikten öte bir şey ifade etmemektedir. Halkların kardeşliğinin yaşamasını istemek, var olan bir kardeşlik sürecinin devamlılığını sağlamasını istemeye işaret eder. Oysa sınıflı toplumun yaşam buluşunun belirli bir aşamasında ortaya çıkan halklar, başka diğer halklarla olan her türden çelişki ve çatışkılarının ürünü olarak kendini şekillendirir. Fazla uzaklara gitmeden, Anadolu’da yaşayan emekçi halkların birbirilerinin katliamı üzerine kurulu olan tarihine bakmak bile, halkların yaşatılacak bir kardeşliğinin bu topraklarda bulunmadığının bir göstergesidir. Halkların kardeş olarak yaşatılması, halkların yüksek bir

bilinç düzeyine sahip olmasıyla mümkündür. Bu ise mevcut sınıflı toplum yapısı içerisindeki halkların bilinç düzeylerini ve niteliklerini aşan bir durumdur. Bu ancak sınıfsız topluma giden yolda, halkların bilinç ve niteliklerinin gelişimiyle mümkün olabilir. Görünen o ki, mevcut koşullarda halkların kardeşliğinin yaşamasını istemek yerine, önce halkların kardeşliğini oluşturmak gerekmektedir. Bu anlamıyla “yaşasın halkların kardeşliği” gibi boş bir retorik yerine, “kurulsun halkların kardeşliği” gibi daha anlamlı bir argüman kullanılmalıdır. Emperyalist-kapitalizmin halklar arasındaki çelişkileri körükleyerek tüm emekçi halkları birbirine karşı konuşandıran, sömürücü-sömürgeci kuşatmaları da göz ardı etmememiz gereken önemli bir husustur.

Dersim’de bir isyanın var olduğunu söyleyebilmek için, öncelikle Dersim’in dönem koşullarında ne türden bir yapıya sahip olduğunu iyi bilmek gerekir. İsyân, belirttiğimiz gibi baskı koşullarında bulunan bir toplum tarafından gerçekleştirilir. Bu baskı koşullarından yoksun bir kitlenin isyan etmesi için hiçbir neden yoktur. Baskılanmamış bir toplum neden ve kime isyan edecektir. 1937–38 yıllarına kadarki Dersim, devlet mekanizmasının baskı aygıtlarından azade bir yapıya sahipti. Bundan kaynaklı olduğu için zaten; sistemle/ devletle, egemen otoriteyle çelişkiye düşenler Dersim’e sığınmışlardır. Zira egemen güçlerin (Dersim gibi) denetiminin olmadığı bir bölgeye sığınmak, egemen güçlerin denetiminden kaçmanın en iyi yoludur. Dersim tarihi de bu türden bir tarihsel göç sürecinin yeryüzündeki en önemli örneklerindedir. Resmî otoriteyle hiçbir iletişimi ve münasebeti olmayan Dersim’in, egemen otoriteye isyan ettiği, mantıksal gerekçelerden bile yoksun bir önermedir.

Dersim 1937-38’de halk, iddia edildiği gibi kolektif bir örgütlenme ve organizasyona sahip değildir.

1937’ye kadar adeta “kurtarılmış bölge” gibi yaşayan Dersim, iddia edildiği gibi (o dönemde) bir egemen güç otoritesi altında değildir, egemen gücün baskı kısıkaçlarından bağımsızdır.

Yukarıdaki bu nedenden de kaynaklı olarak, yani ulusal haklarının kullanılmasına yönelik bir milli baskılama egemen güç tarafından Dersim’e uygulanmadığından; 1937-38 yıllarında, Dersim’de ulusal karakterli bir başkaldırı gerçekleşmemiştir.

Dersim 1937-38’de iddia edildiği gibi, Kürt ya da Zaza uluslarından herhangi birinin tamamının ulusal bağımsızlığına yönelik bir kurtuluş amacı bulunmamaktadır.

Dersim 1937-38’de yaşananlar iddia edildiği gibi isyan değildir.

Aktarılan sözlü tarih ve yaşanan olayların tanıkları, bugün artık

“Dersim İsyanı” diye adlandırılmaya çalışılan bir vakanın gerçekleşmediğini çok açık bir şekilde kanıtlamaktadır. Egemenlerin Dersimde bir isyanın gerçekleştiği safsatası, tamamen, gerçekleştirmiş oldukları Dersim soykırımını gizlemek ve bunun nedenleri arasına Dersim’de devlete karşı bir isyanın gerçekleştiği gerekçesinden hareketle, yapılanları meşrulaştırma çabasıdır. Bu anlamıyla egemen tarih yazımının karşısında olduğunu her fırsatta dillendiren, araştırmacı, tarihçi, yazar ve aydınların Dersim’de 1938 yılında bir isyan gerçekleşti gibi iddialarını dillendirmeden önce bir kez daha düşünceleri gerekmektedir. Zira tarihte yaşanmamış böylesi bir isyan deneyiminin var olduğunu belirtmek, bir isyan gerçekleşmemiş olduğu halde bunun gerçekleşmiş olduğunu iddia ederek devletin soykırım girişimlerini meşrulaştırmaya çalışan burjuva resmi tarihinin ekmeğine yağ sürmek manasına gelmektedir.

Kaldı ki, gerçekleşmiş bir isyan var ise bile, bu bir soykırımın hiçbir şekilde gerekçesi olamaz. Daha açık ve doğru bir ifadeyle söylemek gerekirse; yeryüzündeki herhangi bir soykırım için, herhangi bir gerekçe, hiçbir zaman bulunamaz.

Tarih yazılırken, nesnel zeminden hareket etmek, yaşanmış olay, olgu, veri ve süreçleri doğru yansıtmada temel bir yaklaşım ve yöntemdir. Öznel bir zemin yaratarak, bireyin kendi ideolojik, sınıfsal, ulusal, dini vb. konumlanışlarına göre bir tarih yazma girişimi hiçbir şekilde bilimsel olma niteliklerine sahip değildir. Burjuva resmî tarihi, verili ya da verisiz gerçek yaşanmışlıkları, devletin ve egemen sınıfların çıkarı gereği çarpıtarak, kitleleri manipüle etmeyi hedeflemektedir. Burjuva resmi tarihin karşısında olmanın yegâne yol ve yöntemi ise, tüm öznel yaklaşımlardan sıyrılarak tarihe yaklaşmaktır. Gerçek olduğu gibi açığa çıkarılırsa, burjuva resmi tarihi karşıya alınmış ve teşhir edilmiş olur. Çünkü “gerçek devrimcidir!”. Son çözümlemede bilimsel-gerçek tarih yazımı resmî tarih yazımına ve onun anlayışına karşı olmaktan geçer. Resmî tarih yazımından herhangi birine ya da sadece birisine karşı olmak değil, resmî tarihin kendisine ve resmî tarih yazımının her türlüüne karşı olmak, bilim insanı ve onurlu bir tarihçi için tutulması gereken tek halkadır.

Kaynakça:

Demir Küçükaydın, *Tersinden Kemalizm*, Araf Yayınları.

J. B. Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*.

Venge Pelgu, *Hangi Sey Rıza*, Kırmancıya Belekê, Sayı:2.

Kararlı Mehmet Efendi, *Yazılmayan Tarih ve Anılarım*, Kalan Yayınları.

Emirali Yağan, *Kırmancıya Beleke* isimli makalesi.

Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*,. Dilan Yayınları.

Emirali Yağın

1938 VE ÖNCESİ DERSİM YA DA KIRMANCIYA BELEKÊ

“Bizi kamyonu doldurdular.
Tüfekli iki erin nezaretinde.
Sonra o iki erle yük vagonuna doldurdular.
Günlerce yolculuktan sonra bir köye attılar.
Tarih öncesi köpekler havlıyordu.”

Cemal Süreya

Korkunç Yavuz'un, İsmail'e şah çektiği tarih derkenara yazılsın ve hatırlansın: Osmanlı-İran savaşının galibi Yavuz Sultan Selim, tek kale uzatmaları, hüküm saldıği alanlarında Kızılbaşları kese biçer sürdürür. Bu sınırsız katliamdan kurtulabilenler, Munzur ve Mercan sıra dağlarını kendilerine siper tutabilenler olur. O tarihten beridir Dersim, sınırları içinde mesafeli durur Osmanlıya.

Kuzey Afrika'dan Yemen'e, Viyana önlerinden Kafkasya'ya uzanan Osmanlı İmparatorluğu, 1514'de Çaldıran Savaşıyla sınırlarına dâhil ettiği ve ancak egemenliğini tesis edemediği Dersim'i, beş yüzyıl sonra, enkazının saklısında tuttuğu nur topu gibi bir sorun olarak, Türkiye Cumhuriyeti'ne miras bırakır! Ne halifeliğin şeriatına, ne padişah hükmüne boyun eğmiş Dersim ahalisi, Kemalist iktidara da sarık, şapka çıkarmaz; geleneğine uygun dik başlılığıyla, sınırlarına dâhil olduğu merkezi otoriteye ne asker verir, ne vergi.

Enleşer, genleşer Üç Kıtaya hüküm salacak Osmanlı İmparatorluğunun tecrit çemberi içinde, Dersimlinin kendine hükümler yaşayışının bir bedeli vardı elbette. Dağlarını kendine siper tutan Dersimliler, dıştan gelen her saldırı dalgasını, ilerlediği yerde hırpalayıp dışına kusan yabanıl bir bağışıklıkla efsunluydular âdeta. Geçitlerin elverdiği boşluklardan sızan seferi orduların nal sesleri işitildiğinde, aşiretler çoluk çocuğunu ayak altından kaldırıp, yamaçlara heyelan düşüren bir hengâme içinde, çete düzeni alıyorlardı o hızla. Mercan Geçidi, Ali Boğazı ve Pülümür kanyonu gibi dıştan gelen saldırılara geçit kapısı gibi görünen yerler, Hanibal'in filer sürüsüyle Alplerin eteklerinden Po Ovası'na yürürken yaşadığına benzer telef oluşlar, yamaçlara tutunan kayaları harekete geçiren görünmez, yabanıl doğal tuzaklar taşıyordu. Patikaların uzandığı uçurumları, gedikleri, geçit vermez meşelikleri, derin, engebeli koyakları, taşkın dereleri ve yaban hayatıyla uyumlu yaşayan Dersim aşiretlerinden yana taraflydı

doğa. Çeperde, içerlerde yekdiğerine eklenerek yaşanan çatışmalar, seferler azdan az, çoktan çok bir minval üzere sürüp gider.

İmparatorluğun gelip geçen askerî ulemaları, her yenibahar döndüğünde, bir önceki güz mevsiminden yarım bırakılmış Dersim seferini tamamlamaya; yeni ordular dizmeyi adet edinirler. Ve böylelikle mevsimler yıllara, yıllar yüzyıllara akar; nice sultanlar gelip geçer, kimler nice sınarlarsa da egemenlik hükmünü, nafile! Talih, bir türlü seferi ordulardan yana dönmez; Dersim'in fatihi olmak hiçbir paşaya, sultana nasip olmaz!

İki sefer arası boşluklar, Arapkir'den Bayburt'a, Eğin'den, Erzincan'a Çarsancak'tan Çemişgezek, Harput ve Maden'e, Dersim'i çevreleyen ilçelerin uleması, sancak beyleri ve mirlerin Divân-ı Hümâyun'a sundukları şikayet dilekçeleriyle doludur. "İdare-i Şahanelerinin" şeriat hükmünün bölgede bir an önce tesis edilmesi dilekleri, boşluğu kapamaya yetmez. Bu uzun tekerrür tarihinin özeti şudur: Timurlenk'i ve Korkunç Yavuz'u Mercan ve Munzur sıra dağlarının öte yüzünde, Kemah kalesinin yamaçlarında eğleyen Dersimliler, onları izleyen doludizgin taburlara daha çokça nal döktürüp, çarık eskittirirler; kuşaklar boyu ödedikleri bedele karşılık!

Birbirini izleyen saldırı ve seferlerin yerleşik hayatı tahrif edegeldiği, ekili tarlanın biçilemediği, harmanın kaldırılamadığı, tohumun topraktan geri dönmediği açlığın, kıtlığın, çekirge sürülerinin aman vermediği bir kısırılmışlık içindeki aşiretler çareyi, çevre madenleri ve ticaret tekelini elinde bulunduran uzak yakın kasaba merkezlerine, kervan yollarına kol atmakta ararlar. Depolara, ambarlara, taşınabilir mallara tamah, toplumsal bir ihtiyaçtan geliyordu. Kenar kasaba merkezlerine kurulmuş mülki idare konaklarına, askerî garnizonlara, bulduğu her fırsatta kol atıp taciz etmek de vardı bu karşı saldırılarda. İnançlarına ve varlıklarına yönelmiş tehdidi savmak, imparatorluk düzeni içinde kendilerince tutturulmuş düzeni korumak istiyorlardı. Dersim'in kadim yerlileri Qalmem ve Six Hesenoğulları ve aynı ayrıksı inançlarla ortak bir yazığıya bağlanmış boy ve aşiretler, kendilerince bir cemaatler hukuku ve mülkiyet tarzı oluşturmuşlardı...

Söz konusu bu mülkiyet tarzında, miri beyine, sultana ve Allah'ın yeryüzü zabitlerine zırnık yoktu! Meralar, sürüler, ekinler; derelerin suyu ve dönen değirmenler, ulu ceviz ağaçları ve damarlarında evvel zamanların öz suyunu dolaştıran dutluklar aşiretin ortak malıydı; çobanın ve aşiret reisinin aynı sofraya bağdaş kurduğu ilkel ortaklığın kavim kardeşlik payıydı. Dört dağ arasına birikmiş aşiretlerin kapalı devre mülkiyet düzenine, ortaklık hukukuna, birbirleriyle ilişkilerinin düzenleyicisi ekâbirler topluluğuna, töresine, eskil tanrılarına, duasına, niyazına, dili-

ne hâlel gelmesin isteyen Dersimliler, bu moral inanışla onara gelirler bin parçalanmışlıklarını. Yazısız, kitapsız, hesapsız, bir toplum yaşayışıdır bu. Kurumsal, organik devlet düzenlerinin nüfuz edemediği kendine özgü bir toplumsal düzendi her şeye karşın, eski Dersimli'nin Kırmancıya Belekê diye adlandırdığı kapalı devre hükümlerini.

Daralan Osmanlı, Kanayan Doğu

Kuzey Afrika, Balkanlar ve Kafkasya'da birbiri ardına egemenlik sahalarını yitiren Osmanlının, Doğu'da egemenliğini pekiştirme çabaları Dersim havzasında boşluğa düşer. Tanzimat yıllarından başlayarak Dersim'e ardı arkası kesilmez seferler, yüzyıl döndüğünde, daha da hız kazanır. Bu başarısız seferlerin sonrasındadır ki, Dersim'in karakteristiğini özetleyen şu vecize tarihe geçer:

"DERSİME SEFER OLUR ZAFER OLMAZ!"

Olmazı olduran tarihi koşulların tecellisi gerekiyordu belki de. 1877'den 1930'lara gelindiğinde irili ufaklı sayısız müdahalelerin yanı sıra, Dersim aşiretlerini ıslah ve imha amaçlı 11 kapsamlı askerî seferin tarih kayıtlarına geçtiği görülür.

Anadolu'da tüm taşların yerinden oynadığı 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, azınlıklara bir bir pay edilecek büyük kırımlara, lânetli bir kapı aralanır. Azınlıkları azınlıklara kırdırma politikası daha sistemli, plânlı ve kapsamlı bir yürürlük bulur yeni dönemle. Sultan Abdülmecit'in Şâfi-i Kürt aşiretlerinden devşirdiği "Hamidiye Alayları", Doğu'da gayri-Müslimlerin imhası için hareketlendirilir. İdris-i Bitlisi'nin mirasına varis sayılan Hamidiye Alayları, Koçgiri üzerinden Dersim Kızılbaşlarına yöneltilir. Dersim'e yönelik 1908 saldırısında ve 1916'da Ovacık'a taşınan Erzincan Şurası'nın dağıtılmasında, Cibranlı Halil komutasındaki Hamidiye Alayları öne çıkar. Bunu takip eden yıllarda, Hamidiye Alayları'na benzer bir karakter taşıyan Çerkes Alayları'nın Pertek üzerinden Pilvenk dolaylarına yangın ve talan taşımının yarışına katıldıkları görülür.

Yavuz Selim ve bağdaşığı, İdris-i Bitlisi'den beridir ki, Dersimlilerin inançları kökleşmiş egemen yargıyla sapık, dindışı bir batıllığı ifade etmektedir. Ol sebeple dökülecek kanları, talan edilecek malları helâl sayılır. Derme çatma ordulara verilmiş bu ruhani gerekçe, bölge insanına karşı acımasızlığın ve yağma duygusunun kamçısı olur. 1938 Soykırımında başı çekecek olan Hozat Alayı'nda subay olarak görev yapmış ve Dersim olaylarını kurgusal bir keyfiyet içinde Cemo ve Memo adlı romanlarına konu yapmış romancı Kemal Bilbaşar bu kitaplarına referans aldığı anılarında, Sürgünler Alayı olarak nitelendirdiği Hozat Alayının ipten kazıktan kırmış, iflah olmaz suçlulardan oluşturulduğunu dile getirirken; siyasî-askerî kurmaylığı ve basınıyla üstten organize, plânlı bir kırımı

açıklamaya çalışır kendince. Yine de bununla, kök tutmuş bir geleneği açığa vurmuş olur: Azınlıkların imhasında kullanılan “Suçlular Alayı”, aşiret erleri, devşirmeler, derin devletçi, Teşkilatı Mahsusa’cı araç ve metotlardaki sistemli bir politikaya işaret eder.

***

1921’de Batı Dersim-Koçgiri bölgesine Merkezi ordu ve Topal Osman’ın yönlendirdiği paramiliter güçlerle girişilen yığınsal katliam, Dersim’de derin yaralar açar. Yenilgiye uğratılan Koçgiri ayaklanmacılarının önderi Alişer, İç-Dersime çekilir. Aralıklarla Pülümür, Nazimiye, Mazgirt, Pertek üzerinden gelen saldırı dalgalarına paralel geçen sonraki yıllar, Dersim sorununun köklü olarak halledilmesi için plân ve hazırlıklarla geçer.

Osmanlı’da olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından sonra da, devlet sınırları içinde egemenliğin tesis edilemediği bir bölge olarak durmaktadır Dersim. Ankara hükümeti için halledilmesi gereken temel bir sorundur bu. Şıx Sait ve Ağrı ayaklanmacılarının bastırılması, Piran, Çevlik ve Zilan katliamının sonrasında, nihaî hedef olarak Dersim’e yönelmenin zamanı geldiği ilan edilir. Ağrı İsyanı’nın bastırılmasının zafer sarhoşluğuyla dönen ordular, o hızla Dersim’e yönelir. Fakat Dersim Sorunu için daha köklü bir seferberlik plânı ve hazırlığının gereğini anlamış olarak; alaylar hırpalanmış bir şekilde geri çekilir. Bunu takip eden yıllarda, dönemin meclis tutanakları ve gazeteleri incelendiğinde, Dersim ahalisine karşı hararetli bir kampanya dikkat çeker. Toplu kırım ve tehcirin zorunluluğuna işaret etmektedir raportörler. Gazete yazarları, cetlerden saklı kalmış Dersim Sorunu’nun gelecek kuşaklara bırakılmadan köklü olarak halledilmesine dair cesaret telkinleri yapmakta, yetkilileri genel seferberlik düzenine çağırılmaktadır. Yetkenin düşündüğü de budur zaten!

25 Aralık 1935’de çıkarılan Tunceli Kanunu, bölgeye, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir genel valinin tayinini öngörmektedir. Buna paralel çıkarılan Tehcir ve İskân Kanunu, Dersim ahalisine dönük kapsamlı bir kırım plânını da saklı tutmaktadır satır aralarında.

Anadolu’da Son “Koloni” Seferi

Bu ara başlıkta dikkat çekecek “Koloni” sözcüğünü Jandarma Genel Komutanlığı’nın Dersim raporundan alıyoruz. Anlatının ilerleyen seyri içinde başlığın askıda kalmayacağı görülecektir.

2 Ocak 1936 tarihinde Dördüncü Genel Müfettişlik unvanı ve sömürge valisi statüsüyle Korgeneral Abdullah Alpdoğan Elazığ’daki görevine başlar. Bakanlar kurulunun 4 Mayıs 1937’de çıkardığı “Tedip” (uslandır-

ma, terbiye etme) kararıyla öngörülen kitlesel kıyım çanları çalınmaya başlar!

Bölge Valisi, Erzincan'a karargâh kurmuş kurmaylık kadrosu ve Ankara Hükümeti'nin koordineli yürüttüğü son büyük Dersim seferi, 1937 yılının bahar aylarında başlar. Harekâtın birinci yılı, Dersim'in hava bombardımanı altında tutulması, Sey Rıza, Use Seydi, Fındık Ağa, Ceb-rail Ağa, Qemer Ağa gibi ileri gelenlerin yakalanıp idam edilmeleri (15-16 Kasım 1937), Aliye Qax gibi diğer sayılı isimlerin zindanlara doldurulmaları, ailelerinin toplu kıyımdan geçirilmeleri ve bu tehdit altında bölgenin önemli ölçüde silahsızlandırılması gibi önemli olaylarla yüklüdür. Bölgeye egemen kılınan bu ölümcül tehdit altında kimi aşiret adamlarının izci olarak katliam birliklerinin önüne düşürüldüğü 1938 yılında, Dersimi kırıp geçirecek asıl büyük soykırım yaşanır.

Kılıç artığı eski Dersimlilerin "Tertele Philo Pyen" "Son Büyük Köklü kıyım" diye andıkları o lanetli yıla geçmeden, Elazığ Buğday pazarında ipte sallanan Sey Rıza ve Uşênê Seidi'nin, gök boşluğunda yankısız kalan sözlerinin hatırlanması gerekiyor burada:

1931 ya da 32 yılı olmalıdır. Sey Rıza, tuz yüklü elli katıra eşlik eden elli adamıyla Pülümür tuzlaklarından dönmektedir. Pulur önlerinden geçerken, adamlarıyla davet edildiği karakolda çay, yemek, ikramla oyalandırılırken, telgraflarla ayaklandırılmış Hozat Süvari Birliği'nin tecrit karakolunun imdadına yetişmesi beklenmektedir. Kurulu tuzak fark edilir. Murdar edilmiş sofraya dağılır. Sey Rıza adamlarıyla bir biçimde karakolu terk eder. Emanet bırakılmış yerde duran silahlarına ulaşır. O arada oğlu Şıx Hesên ve bir adamı karakolda rehin kalmıştır. Yetişen süvari birliğiyle yaşanan çatışmanın kansız bitmesine iki taraf da özen göstermektedir. Sey Rıza karakolda rehin kalmış oğlundan dolayı, süvari birliği komutanı ise, müstahkem mevki tutmuş hasmının şerriyle çekincelidir. Karavana atışlarla danişıklı süren çatışma, velhasıl kan dökülmeden bitirilir.

Çatışmanın sonrasında Axdat'a doğru yoluna devam eden Şeyit Rıza'nın yoluna Qasımoğlı dedikleri beyazdonlu bir Dersimli çıkar: "Rızoo! Rızoo ! hona ki xeleşina? Tı sere xo wena, sere maki piya!..." (Rıza, Rıza! Senin kurtuluşun yok! Bu gidişle sen başını yiyeceksin, bizimkini de birlikte!)

Bu sataşmaya karşılık Sey Rıza, hayli içerlemiş, nemli gözleriyle şu yanıtı verir: « -Kheko! Va mıradê sîma bîbo. Koê Dêsimi de kemere ke gîna kemere, sîma vanê so taxalet be. Bîzane ke taxalet biyaina mîna sîma nêxeleşine, îhî jû êwro ez sona taxalet bena. Êwro roca mîna, meste sırayena sîma. Yine ke teselia xo mîra gurete, ez zê namê xo zana mîna mîrd nêbenê.»

(Varsın sizin muradınız olsun kardeşim! Dersim’de taşa değen taş, varsın benden bilinsin. Bilsem ki, onlar benim kellemi alarak sizin yakarızdan düşerler, hemen şimdi gidip vereyim kellemi onu isteyenlere. Ama korkum odur ki, bugün bizim yarın sizin sıranızdır. Adım gibi biliyorum ki, onlar bizim başımızı aldıktan sonra, zürriyetimizi kesip biçmeye doymayacaklar!).

Bu konuşmanın tanıklarından Hesene Aliye Rostó’nun anlatımlarına konu olan bu sözlerde öngörülen, başa gelecektir ne yazık ki. Sey Rıza’nın küçük oğlu Hüseyin, hava bombardımanından aldığı bir yarayı taşıyarak bedeninde, Elazığ’da yargılanmakta olan babasını ziyarete gitme gafletinde bulunur, çocukça bir saflıkla. “Ziyaretçi” oracıkta derdest edilip idam mahkûmlarına dâhil edilir. Sey Rıza’nın infaz yetkililerinden son ve tek isteği oğlunu kendisinden sonra asmalarıdır. Ama infazcılar son isteğinin tersini yaparlar. Gözleri önünde ailesinden hayatta kalmış son çocuğunu da idam ederler kendisinden önce. Böylelikle, ölümünden sonra da tüm kavmini kaybedeceğini öngörmüş Sey Rıza’nın yüzündeki acının baremini test eder infazcılar kendilerince. İnfaza memur edilmişlerden biri olan İhsan Sabri Çağlayangil’in, “tüylerini diken diken eden” de bu pervasızlıktır biraz da:

“Fındık Hafız’ın idamı bitti. Sey Rıza’yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama Sey Rıza meydan insan doluymuş gibi, sessizliğe ve boşluğa hitabetti.

- Evladé Kerbelayime, Begunayime, Ayıbo, Zulumo, Cinayeto (Evlad-i Kerbelayız, günahsızız, ayıptır, zülumdür, cinayettir) dedi. Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap rap yürüdü. Çingeneyi itti. İpi boynuna geçirdi. Sandalyeye ayağıyla tekme vurdu. Kendi infazını yaptı.”

Sey Rıza idam sehvasında “suçsuz ve günahsızız” diye haykırırken, Dersim gerçeğine de bir anlam vermiş oluyordu. Etnik varlıklarına, dillerine, kültürlerine, ayrıksı inançlarına hiçbir var oluş şansı ve başka bir hal tarzı tanınmamış; “Koloni Valisi” yetkileriyle bölgeye atanmış Apdullah Alpdoğan’ların insafına ve keyfiyetine kalmış sahte bir yargılanmanın kurbanlarıdır Onlar gerçekte. Ne savunmanları vardı, ne de yasalar karşısında tutunabilecekleri hakları... İddianamelerini okuyan savcının, kararlarını veren mahkemenin dilini bilmiyorlardı. (Çağlayangil’in Anıları’nda, yargılandığı mahkemenin dilini bilmezliğin, infaz kararının “İdam tune” olarak anlaşılması gibi, dalgası geçilen bir hikâyesi de vardır.)

***

Son Dersim isyanı, başkaldırısı, ayaklanması dedikleri de, aslında savunmaya dönük bir direniştir sadece. Yıllar süren hazırlıkla gelen organize, plânlı bir imha hareketine karşı, Sey Rıza ve bazı aşiret liderlerinin

çocuk çocuğunu toplu imhadan kurtarma, can havliyle bir şeyler yapabilme çabasından başka bir şey değildir, idamlara gerekçe sayılan “İsyan.” Dönemin canlı tanıkları Dersim yaşlılarının ezici çoğunluğu, bunu böyle bilir böyle anlatırlar. Bu kimilerince naif bir değerlendirme olarak görülse de, Dersimliler, olanca harekâtlı tarihlerine karşın, varlıklarını, ata toprağını korumanın ötesinde bir amaç taşımadılar. Özgürlüğüne ve bağımsızlığına tutkun bir halk olarak öne çıkıyorlardı ama devlet ve devletleşme arzusunu bir başkaldırı düzeyinde ortaya koymadılar. Devlet, doğalarına, kültürlerine aykırıydı onların. Gelip geçen devletler karşısında hep bir savunma çizgisinde kaldılar. Kendileri gibi yaşayan Aborjinler, Kızılderililer, ve diğer heterodox (ayrık) halkların yazgılarını paylaşmaktan kurtulamadılar bu yüzden de. Örgütlü, kurumsal devlet saldırıları karşısında geleneksel doğaçlama olanaklarıyla tutunamazlardı elbette.

Sadece Sey Rıza şeceresi izlendiğinde Dersim’in trajik yazgısına örnek sayılabilecek makûs bir tarih gerçeği çıkar ortaya. Seyit’in büyük büyük dedesinden torununa uzanan şeceresinde, eceliyle ölebilen tek kişi babası Sey İbrahim’dir. Misafir çağrıldığı karakolda rehin alınıp, yıllarını zindanda geçiren oğul Şıx Hesên, sakatlanmış olarak salıverildiği 1937 yılında, 42 kişilik aile efradıyla topluca yok edilenler arasındadır. İş, Sey Rıza ailesinin yok edilmesiyle kalmayacaktır.

1937 yılında Ana-Fatma Köprüsü’nde yakalanıp Elazığ’da yargılanıp asılanlar arasında yer alan K’ureşan aşireti liderlerinden Uşênê Seidî’nin, Şêgank köylüleriyle vedalaşırken ettiği şu sözler, Sey Rıza’nın uyarısına benzer bir kaygıyı ifade etmektedir:

“Xatır ve sîma qomo! Ez zanen ke, yê ma lao, yê sîma ki qelfeo! Nayanu ke teseliya xo mara gurete nafa ki c’êrenêra sîma ser, mevazê ke ağlerê Dêsîmî ke eşti dare ma xeleşime.”

(“Ahali, hepinize elveda! Biliyorum ki bizimkisi iptir, sizinki kafile! Onlar bizden kurtulduklarından emin olduklarında, kafile kafile hepinizi yok etmeye dönecekler!”)

Dersim yaşlılarının aktarımlarından kayda alınmış bu sözler keşke, boş birer kehanet olarak kalsaydı. Öngörülmüş olan, olanca sınırsızlığıyla gerçekleşir ne yazık ki. Kırımından geçirilenler, aşiret liderlerinin aileleri de olmayacaktır sadece. Darağaçlarından indirilenlerin bedenleri şimdi nerede yatıyor bilinmez ama Dersimin her bir deresi, değirmeni, mağarası, kuytususu, her dağ ardının, üst üste yığılıp gaz yağlarıyla tutuşturulan toplu cesetlerin külleriyle örtülü olduğunu bilir, ölümlerin altından sağ çıkanlar.

Alê Qaymakami, Yemen Savaşı’na katılmış ve tüm tertibini çöllerde yitirip 15 yıl sonra yurduna dönebilmiş, savaş malulü, yaşlıca bir Dersim-

lidir. Çevre köylerden, mezralardan toplanan ahali, Rosto Değirmeni yakınındaki “Çhelengi” (Topalgil)in Tarlası’na, süngü zoruyla sürülmektedir kafiye kafiye. Bu hengâmenin ortasında, dokunulmaz bir edayla, harman savurmaktadır Alê Qaymakami. Çok geçmeden bir grup asker gelir, harmana kibriti çakar, onu da palas pandıras katarlar önlerine. Ve çok geçmeden urganlar, kalın sicimlerle birbirlerine bağlanmış, ağır makineliler önünde bekletilen kalabalığın arasında bulur kendini madalyalı savaş malulü!

Alê Qaymakami, Türkçeyi iyi bilmektedir. Bir biçimiyle sesini komutana ulaştırmayı başarır, bağlı bulunduğu kalabalığın arasında. “Bizi öldürmesine öldüreceksiniz komutan beg, der, bari izin ver bir adağım var gidip onu dağıtayım, öldüreceğiniz bu masum çocuklar adına!” Komutan, bu beklenmedik çıkış karşısında itiraz edemez: “Buyur, git dağıt adağın, kime dağıtacaksan! Buradan gözüm üzerinde olacak!”

Alê Qaymakami istediği izini alır. Evine doğru yürür. Ev damından kuyruk yağı yüklü bir siniyle açık yere çekilir. Ölümü bekleyen kafiye, kafiyeyi çepeçevre sarmış askerler hep birlikte o yöne yüz çevirmiş kurban törenini izlemektedir.

Alê Qaymakami’nin adağını adarken ettiği dua, yaşanmış kırimın sınırsızlığını özetler niteliktedir:

“Haqo, medağê tuyo ! Qulı butu qırır kerdê. Kês çinoke qırva boro ! Medağê tuyo ! Mı sarebirno, kutike borê. »

(Ey Haq bu senin ölü yemeğindir! Kul bırakmadılar ki adağımı dağıtayım. Ey Haq bu kurban senin niyazındır. Kedine, köpeğine bırakıp gidiyorum!)

Hüseyin Çağlayan, Cemal Taş, Hüseyin Ayrılmaz, Hawar Tornecengi, Munzur Çem, Metin Kahraman gibi pek insanın derlediği döneme dair tanıklıklar, buna benzer tüyler ürpertici detaylarla yüklüdür.

Yolda Kalan Elçi

Son Büyük Kırim’ı dünyaya duyuracak bir tek elçileri vardı Dersimlilerin felaket yıllarında. Beş altı dil bilen ve Dersim aşiretleri arasında birliğe ve dayanışmaya son yıllarını hasretmiş Koçgiri aşiretlerinin önderi Alişer’de seçilmiş bu elçi. Dört dağ arasında yaşananları, yaşanacakları dış dünyaya duyurmasına, Dersim cemaati tarafından tayin edilmişti bu elçi. Kırim yıllarının en düşkün siması olarak anılan Rayber eliyle, Sovyetler Birliği’ne geçmek için yola çıkacağı günün öncesi kafası kesilir Alişer’in de. O gün bugündür elçi yollarda kalmış, yaşananlar gereğince anlatılamamış, lânetlenmesi gereken, tarihi bir haksızlık olarak kalmıştır geride “Hiris o Heşt”!

Onbinlerin kırımını içinde bireylerin trajedisini kayıtsız geçiyor tarih. Yüklü utançtan, insanı insanlığından eden herzelerini saklı tutuyor karanlık yüzünde resmî tarihçiler. Ama ölümlerin altından sağ kurtulan o çocuk ki, şimdi yaşlı bir dededir torunlarına korku masalları anlatmaya çekinceli olsa da, mırıldanır gerçeği, göğün yankısız boşluğuna:

“Çemişgezek’e 14 kilometre uzaklıkta, Aliboğazı’nın girişinde, üç köy ve mezarlarından toplanmış çocuklar ve kadınlardan oluşan bin kişilik bir kabileyi Uskék köyünde, bir koyun ağılına tepeleme doldurdular. Üzerine gazyağı dökülüp ateşe verilmiş boğayı ağıla saldı. Hareket etmekte zorlanan kalabalığın ortasına dalan boğa can havliyle ezip geçti önüne geleni, anneler kucaklarındaki bebekleri düşürdü ayakaltına, o izdiham içinde ağılın çeperi patladı. Çeperden taşan, savrulan kalabalığın üzerine ağır makineli kumaya başladı. O kurşun yağmuru altında ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Tekini sağ bırakmadılar. Ölü yaralı kim varsa süngülerle deşip, biçip üst üste yığdılar. Ayaklarına dolanan sabi çocukları yığının üzerine süngü uçlarına takarak savurdular. Sonra da, gözlerimizin önünde gaz döküp ölü çocuklarımızdan, kadınlarımızdan yığını ateşe verdiler.”

Bir kıyıda, elleri kolları birbirlerine organlarla bağlı, kadın ve çocuklarının vahşice öldürülmelerine seyirci kılınmış ve sonra da kendileri de bir başka kabileyle birleştirilerek benzer bir kıyıma uğramış erkekler kfilesinden sağ kurtulabilmiş Uskék köyünden Memede Rané’nin bu tanıklığı, boğaları, gem vurulmaz yabanıl hayvanları bile dehşete düşüren katliamcılarının marifetlerinden birine işaret etmektedir sadece. Dizinin kenar sütunlarında Türkçe çevirisini okuyacağınız Sey Rıza Torunu K’emila’nın yaşadıklarına benzer vahşet, ciltlere sığmaz yığınla anlatıdan biridir sadece.

Kitlesel katliam ve öldürümlerin metotları ve sivil savunmasız kurbanlara uygulanan ve yaşayanların ifade etmeye beis duyduğu türlü insanlık suçlarını merak edenler, Necip Fazıl Kısakürek’in «Son Devrin Din Mazlumları» (Büyük Doğu Yayınları) adlı kitabının “Doğu Faciası” bölümüne göz atabilirler. Soykırımını izleyen yıllarda Diyarbakır’da yedek subay olarak görev almış Kısakürek, katliama katılmış uzatmalı devre arkadaşlarının anlatımlarından yola çıkarak, 50 000 rakamından söz eder. Müslüman bir halka uygulanan yüzyılın tüyler ürpertici mezalimine, akıl almaz insanlık suçlarına dikkat çeker. Yığınsal kırımın siyasal, askerî kurmayları ve icracı erki, dünyalarını değiştirdikleri güne değin, insanlık suçu yüklü mazileriyle yüzleşmeye çekinmiş, suskunluklarını sürdürme gelmişlerdir. 1937-38 yıllarının Dersim’inden sağ çıkanlarsa, uzun yılar sürecek ölüm sessizliği ve sürgün tecridi içinde, akıp giden Munzur’un sularına yazdılar, İn ve Halbori kayalıklarının derinliğinde yankısı kay-

bolan binlerin ıgılgını. Ünlü La Deresi, adıyla, ona uzak yakın duran herkese hatırlattığı bir şey vardır yine de.

1938 yılının sonuna değin sürececek ve giderek bir soykırımı dönüşecek bu yığınsal kıyım hareketinde, kimi kaynaklara göre yüz bine varan çocuk, genç yaşlı hayatını kaybeder. Bahtiyarlar, Demenanlar, Haydaranlar gibi dağlarına çoluk çocuğuyla çekilmiş silahlı bir kaç aşiretin kıymıysa sonraki yıllara yayılmış olarak sürer. 1943 yılına kadar, dağlarda ele geçirilmiş Dersimlilerin kellelerine, 25 kuruş değer biçilerek askeri garnizonlara taşınması, 38 kırimının devamı olarak sürer.

Hep yarım bırakılmış sayılan Dersim Seferi, bu kez nihaif başarısına taşınmış ve böylelikle yüzyılların öcü alınmış olur! Mustafa Kemal Atatürk, ölümünden çok kısa bir süre önce, 1 Kasım 1938'de Meclisin beşinci dönem açılış konuşmasında, Dersim zaferini ilan eder!

“Uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman gergin bir şekil alan Tunceli'deki toplu haydutluk olayları, belli bir program içindeki çalışmalar sonucu, kısa bir sürede ortadan kaldırılmış, bölgede bu gibi olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılmıştır.”

Gelibolu Savaşlarının gediklileri, Mareşal Fevzi Çakmak, Korgeneral Abdullah Alpdoğan, İsmet İnönü ve Mustafa Kemal'lerin maharetli kurmaylığı söz konusudur, elbette sözü edilen bu tarihsel zaferde. Evet, bu bir zaferdir, Dersim'den ganimet yükünü alıp Üsküdar'a konaklayanlar için! Ölülerin koynundan çalınmış altınlarla Ardahan'dan Karaköy'e iş hanları kurarak ortaya çıkan “Dersim Zenginleri”ni iyi tanırklar rahmet olası kuranın tertipleri.

Dersim'de namı yürümüş haydutluklar konusu tarihsel ve sosyolojik açıdan incelenmeye değer bir konudur sahiden de. Ne ki, yüzyıllarca dört dağ arasında tecrit içinde yaşamak zorunda bırakılmış; daracık bir coğrafyada kendi üzerine çoğalmış, Anadolu'nun dara düşen tüm mazlumlarına kapılarını aralık tutmuş; tuz ekmek hakkı, kirvelik, mısayıplık diyerek ötekini kendine kavim kardeş bilmiş ayrıksı bir halkın, anne karından süngülerle gün yüzüne çıkarılan ölü bebeklerine sorulsun isterdik önce: “haydutluk” dedikleri nedir diye...

Haydutlukları resmif tarihçe tescillenmiş Dersimliler, topraklarına sığınmış 36 000 Ermeni'yi, Askerif üniformalarından soyunmuş İttihatçılardan, Simko'nun aşiret erleri ve Topal Osman çetecilerinin tuttuğu ölüm koridorlarından geçirmediler. Derviş Toprağı dedikleri diyarlarına sığınmış hiçbir mazlumu onlara vaat edilmiş altınlara, ödüllere değişmediler. Böyleyken, Dersim'de taş üstünde taş bırakılmayan o büyük “tertele” günlerinde, insan kanı Munzur'un berrak sularını bulandırırken, buna paralel zamanda, yüz binlerce büyük ve küçükbaş hayvanın ve ganimet

yüklü katır kervanlarının, yük araçlarının Carsançak ve Pertek üzerinden nerelere taşındığını iyi biliyor olmalı Haydutluklar Tarihi'ni yazarlar.

Toplama Kampı ya da Blok Havuzlar

Hiçbir moral çekince, hukuk, toplumsal kural, uluslararası caydırıcılık ve yaptırım korkusu taşımaksızın; silahsızlandırılmış Dersim'de, sivil savunmasız halk, yığınsal kıyımdan geçirilirken, savaş urbalarını kuşanmış Müttefik Almanya, toplama kampı inşaatlarıyla meşgul; fırınlara ateş taşıyor, yüzyılın yüzkarası sayılacak yığınsal ölüm endüstrisinin çarklarını montaj ediyordu! Hitler, toplama kampları projesinde kimi öncül modeli aldı bilmiyoruz ama Dersimin "imhası ve ıslahı" seferinde askerlerin kılavuz aldığı kaynaklarda yer alan, "Dersim evvelâ Koloni gibi nazarı itibara alınması" ve "icap eden yerlerde Blok Havuzlar yapılması" (Jandarma Genel Komutanlığı'nın Raporu, Kaynak Yayınları, s.185) önerisi ve buna karşılık gelen uygulamalar ibretlik benzerlikler taşıyordu Nazilerle. Sözü edilen bu "Blok Havuzlar"dan biri Beyaz Dağ'ın arka yüzünde Hopik (Havuz) denilen bir bölgedir. Yöre insanının hâlâ aynı adla andığı Hopik'te, Xeçê, Zımek, Qerneğe, Zarguvut, Sırzê ve diğer çevre köy ve mezralardan toplanmış sivil savunmasız insanların kemikleri yığılıdır. Toplu kıyımların histerik gösterilere dönüşmesi, akıl almaz işkenceler, türlü deneyler Nazilerdeki gibi "bilimsel"(!) amaçlar taşımıyordu ama vahşetin dayandırılabilceği sınırlar test edildi Dersim'de. Dönemin tanıklarının sözlü anlatımlarından derlenmiş kaynaklara bakılırsa, İzmir ve dolaylarındaki hapishanelere taşınmış üç bin tutsaktan, savaş sonrası yıllarda, geriye dönebilenler bir elin parmaklarını geçmemektedir. İkinci Büyük Savaşın hengâmesine denk gelen yıllar içinde zindanlarda kaybolup giden binlerce Dersimlinin akıbeti, "Tertele Tarihi" içinde meçhule karışan detaylardan biridir. Dersimlilerin zindanlarda yaşadıklarından çok az tanıklıklar kaldı geriye. Dünyanın oluk oluk kan kaybettiği o yıllarda Dersimli tutsakların kanları şişelenir, posaları istiflenir oradan sağ çıkabilmiş üç beş canlı tanığın anlatımlarına bakılırsa. (Bu konuda, Kırmancı/Dersimki dilinde derlenmiş kaynaklarından biri, Dr. Hüseyin Çağlayan'ın, 38 ra Jü Pelge (Tertele Dêrsimî) adlı, Vejiyayisi Tiji Yayınları arasında çıkan kitabıdır.) Cezaevlerinden sağ çıkabilen söz konusu o bir kaç kişi de, salıverildiklerinden kısa bir süre sonra hayatlarını kaybederler. Onların anlattıkları, yakınlarının belleğinde yer ederek gelir bu günlere.

Nazi uygulamalarıyla daha başka benzerlik kurmayalım istiyoruz da, akla katliam artığı Dersimlilerin yaşadığı sürgün öyküleri geliyor bu kez de. Kendisi de çocuk yaşta ailesiyle Dersim sürgün kafileri içinde yer almış olan Şair Cemal Süreya'nın ana başlık altına aldığı şiirini so-

nuca bağlamanın yeridir burası. Bu şiirin imge örgüsüne gizlenen gerçeklik, kıyım sonrası yılların uzayıp giden trajedisine işaret etmektedir. Kamyonlara, vagonlara tika basa doldurulan; uzun, çileli yolculuklardan geçirilip, hayatta kalmış aile bireylerinin her birini ayrı bir bucağa savuran zorunlu göçün; saçı-başı kazınmış kadını erkeğiyle, onları yabancılayan bir tecrit çemberi içinde “iskânın” acımasız gerçeğidir “tarihöncesi köpekleri ayaklandıran.”

1937-38 yıllarında katliama paralel yürürlüğe konan Sürgün, sonraki on yıl boyunca devam eder. 1948 yılına kadar köylerine inmeden dağlarda mahsur kalan Demenan ve Haydaran aşiretlerinden zaman içinde teslim alınanlar, sürgün kâfilelerine en son eklenenler arasındadır. Sürgün, iç Dersim’le de sınırlı kalmaz, Erzincan’ın ova köylerinden Koçgiri’ye; uzak yakın tüm Dersim aşiretlerine uzanır. Ölüm sessizliği içinde bırakılan merkez dolayındaki pek çok yerleşim alanı, “Yasak Bölge” ilan edilerek yıllar yılı bölge insanına kapalı tutulur.

1950’li yılların başında çıkarılan affın sonrasındadır ki, soykırım artığı sürgünler, topraklarına dönebilmeye hak kazanır. Böyleyken, sürgünlerin pek çoğu yerleştirildikleri yerlerde aidiyetlerini gizleyerek zamanın sisleri arasında dağılıp kaybolurlar.

Final Anekdotu

Yıllar yılı ‘unitaire’ ulus-devlet yaratma adına, kıyımdan katliama koşanlar, bu ceberrut tarihi hep öteleyerek, gizleyerek, külleyerek, inkâr ederek, tabularına dokunulmaz bir düzen tuttular. Bünyesindeki tüm farklı renkleri, kültürleri, dilleri, otantik değerleri ve özgün aidiyetleriyle ortak bir anayasal güvenceyi öngören ve birliğini oluşturan tüm halklar arasında eşit ve adil dengeler gözetmeyi oluşumuna prensip sayan Avrupa Birliği’ne aday üyeliğin zorlandığı şu yıllarda bile, yerleşik ulusal ayrıcalıkların kurbanı sayılıyor, bin kırımdan geçip gelmiş Anadolu’nun kadim kavimleri. O büyük yığınsal kıyım ve ölümcül tehdidin sonrasındadır ki, Dersim yaşadıklarıyla kalmadı, harabeler içinde bırakılan köyleri bin yıllık adlarından soyunduruldu; o büyük yangın ve yağmayı izleyen asimilasyon seferberliği içinde, özgün tarihinin tüm şeceresini; dilini ve kimliğini yitirmekle yüz yüze geldi.

20. Yüzyılın ilk yarısına yayılan büyük katliamlar tarihi içinde çığlığı yankısız kalan bir yerde duruyor Dersim hâlâ. Tabular ve resmî tarihin yasak duvarlarına çarparak döne dursun çığlık, beri yana dönüp son bir soru: Yüceltilen, kutsanan resmî tarihlerin dokunulmazlığında, sözlü, rivayetler tarihlerine tutuna gelenlerin ya hiç mi payı yok!?...

Kaynakça:

Dr. Hüseyin Çağlayan, *38 ra Jü Pelge (Tertel Drsimi)*, Vjirayisi Tiji, 2003, İstanbul.
M. Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Doz Yayın, 1997, Dilan Yay. 1992, İstanbul.

Dersim, Jandarma Genel Komutanlığı'nın Raporu no: 35058, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul.

M. Kalman, *Belge ve Tanuklarıyla Dersim Direnişleri*, Nüjen Yay., 1995. İstanbul.

Erdal Gezik, *Alevi Kürtler*, Kalan Yayınları, Nisan 2004, Ankara.

Cemal Şener, *Osmanlı Belgeleri'nde Dersim Tarihi: Osmanlıca-Türkçe 50 orijinal belge/Osmanlıca'dan çeviri Ahmet Hezarfen*, Etik Yan., 2003, İstanbul.

Kemal Bilbaşar, *Memo*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1969, 5. baskı, Can Yayınları, İstanbul 2003.

İhsan Sabri Çağlayangil'in Anıları, Kaynak, www.dersim.biz

Faik Bulut, *Belgelerle Dersim Raporları*, Yön, 1991. İstanbul.

İsmail Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Ankara: Yurt Yan., 1992 (1990), Ankara.

Kahraman Aytaç, *Halk Anlatışlarına Göre Dersim*, Kalan Yayınları, 2002, Ankara.

Suat Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, Boğaziçi Yayınları, 1992. İstanbul.

Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, Ankara. Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1931.

Cemal Taş, Hüseyin Ayrılmaz, Hawar Tornecengi gibi araştırmacıların derlediği Dersim yaşlılarıyla yapılmış; yayımlanmamış röportajlar. Yaşlılarla kişisel dinlemlerimden kayda aldığım notlar.

Vengê Pelgu

HANGİ SEY RIZA? - 3 -

Hatırlanacağı üzere bir önceki sayımızda İhsan Sabri Çağlayangil'in açıklamalarındaki çelişkileri ortaya koyarak yazımızı sonlandırmıştık. Artık asıl tartışmaya açmak istediğimiz konuya, yani M. Kemal ile Sey Rıza'nın görüşmüş olduğu iddiamıza gelebiliriz. Ancak öncesinde kimi olaylara ve tarihlere yeniden değinmekte fayda var.

Sey Rıza'ların idam tarihi konusunda hâlâ netleşmiş bir durum söz konusu değildir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, Nuri Dersimi'nin, idamların 1937 yılının 17 Kasım'ı 18 Kasım'a bağlayan gecesi gerçekleştirilmiş olduğunu yazmasıdır. Bununla birlikte Nuri Dersimi, idam edilenlerin sayısını da 11 olarak vermiştir. *"Seit Rıza'nın küçük oğlu Resik Hüseyin dahi tedavi edilmekte olduğu hastahaneden aynı gece kaldırılarak, babası ve amcazadeleri ile birlikte idam edilmişlerdir. Bu vatan şehitlerinden başka, aynı gece, Yusufan aşireti reisi Kanber, Kureyşan aşireti reisi Seit Hüseyin ve Ali ağalarla diğer üç kişi idam edilmişlerdir. Kürdistanın istiklali ve Kürt milletinin azatlığı davası uğrunda şehit olan bu 11 Kürt kahramanları hakkında 10 Kasım 1937 tarihinde verilen idam kararı 18 Kasım 1937'de Elazizin Buğday meydanında şafakla beraber tenfiz edilmişti."* (M. Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 289, Dilan Yn.)

Kürt hareketi tarafından Nuri Dersimi'nin vermiş olduğu tarih doğru kabul edilmiş ve günümüze kadar da kendi yayın organlarında ve açıklamalarında bu tarih dillendirilmiş, yapmış oldukları anma günlerini de bu tarihe denk getirmişlerdir. Diğer yandan Kürt hareketi dışındaki Dersim dernek ve çevreleri ise Sey Rıza'ların idam tarihini, 14 Kasım'ı 15 Kasım'a bağlayan gece olarak kabul edip, ona göre anma yapmaktadırlar. İdam edilenlerin sayısını da 7 olarak vermektedirler. Dönemin gazeteleri incelendiğinde de idamların 14-15 Kasım gecesi gerçekleştiğini ve idam edilenlerin sayısının 7 olarak verildiğini görürüz. *"Seyit Rıza, Oğlu ve Avenesi Dün Sabah Elaziz'de İdam Edildiler"* başlığıyla çıkan haberde, *"Tunceli hadisesine ait muhakeme hitam bulmuştur. Tunceli'de isyan*

eden 58 suçluya ait karar tefhim edilmiştir. Bu karara göre suçlulardan 11'i idama mahkûm olmuş fakat içlerinden dördü hakkında idam cezası yaşlarının geçkin olmalarından dolayı 30 sene ağır hapse tahvil edilmiştir. Diğer yedi idam mahkûmları şunlardır: Seyit Rıza ile oğlu Hüseyin ve Seyhanlı aşireti reisi Hasso Seydi ve Yusufhanlı aşiret reisi Kamer oğlu Fındık ve Demenanlı aşiret reisi Cebrail oğlu Hasan, Kureyşanlı Ulikeye oğlu Hasan ve Mirza Ali oğlu Alidir. İdam hükümleri bu sabah infaz edilmiştir. 14 Suçlu hakkında beraat kararı verilmiştir. Diğer suçlular da muhtelif ağır cezalara mahkûm olmuşlardır." (16 Kasım 1937, Tan) Nuri Dersimi'nin daha önceden de bahsettiğimiz gibi neden 18 Kasım tarihini verdiği ve idam edilenlerin sayısını neden 11 olarak gösterdiği belli değil. Yukarıda kitabından yapmış olduğumuz alıntıda da görüleceği üzere, idam edilenlerin tamamının ismini vermemiştir. Bugüne kadar da idam edilen 7 isim dışında bir isim ortaya çıkmadığı için Nuri Dersimi'nin vermiş olduğu sayının yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Nuri Dersimi'ni çok yüksek ihtimalle idama mahkûm edilen 4 kişinin yaş sınırı sebebiyle infazlarının gerçekleştirilmediğinden haberdar değildi.

Dönemin gazeteleri ve takvimine baktığımızda, idamların 14-15 Kasım gecesi yapılmış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat olayın tek anısını yazmış tanığı olan İhsan Sabri Çağlayangil, her açıklamasında farklı bir tarih vererek durumu daha karmaşık hale getirmiştir. Bir önceki sayımızda belirttiğimiz gibi kendi "Anılarım" kitabındaki idam tarihini, yani Pazar'ı Pazartesi'ye bağlayan geceyi doğru kabul edecek olursak, bu, 14-15 Kasım ile örtüşmektedir. Fakat aynı Çağlayangil *Munzur Dergisi*'nde yayınlanan röportajında, "Ramazan'dı. O zamanlar tatil Cuma'ya rastlıyordu. Cuma gecesi saat 02.30'da mahkemeyi kurduk. Cumartesi, Atatürk gelecek." (Munzur Dergisi, Sayı: 30, s. 54) şeklindeki açıklamasıyla idamların tarihini 12-13 Kasım'a kadar çekmiştir. Çağlayangil, idamların yaşandığı gece gerçekleşen ve gizlemekle yükümlü olduğu olayın ortaya çıkmaması adına değişik tarihler vermektedir. Geçen sayıda madde madde ortaya koyduğumuz çelişkiler de tam olarak gerçekleşen o olayın ortaya çıkmaması adına yapılmış gaflardır. *Munzur Dergisi*'nde yayınlanan röportajında vermiş olduğu tarihin doğru olması mümkün değildir zira M. Kemal, 12 Kasım 1937'de henüz Ankara'dan Doğu Gezisi için yola çıkmıştır. Gezi, belirli bir plan doğrultusunda yapıldığına ve gezinin Elazığ'dan başlatılması düşünülmeyeceğine göre 12-13 Kasım tarihleri gerçeği yansıtmamaktadır.

M. Kemal, Sey Rıza'ların Asılması İçin Çağlayangil'i Bizzat Görevlendirdi

M. Kemal 12 Kasım 1937 günü Ankara'dan özel beyaz treni ile "Doğu Gezisi"ne başlar. İlk durağı Sivas'tır. 13 Kasım'da Sivas'ta bulunan M. Kemal, 14 Kasım'da Malatya'ya geçer. Malatya'da gerçekleştirdiği ziyaretlerin akabinde saat 14.00'de Malatya'dan Diyarbakır'a gitmek üzere yola çıkar. M. Kemal'in resmî olarak Malatya'dan sonra yol üstündeki Elazığ'a değil de, önce Diyarbakır'a geçmesi ve ters bir şekilde Diyarbakır'dan sonra Elazığ'a uğramasının sebebi, Sey Rıza'ların idamlarının yarattığı etki geçtikten sonra Elazığ'da olmak istemesinden başka bir şey değildir. Bakın bu konuyu Çağlayangil kitabının belirli bölümlerinde birkaç defa nasıl ifade etmiş; *"Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer Bey bana diyor ki 'Atatürk, Singeç Köprüsü'nü açmaya gidecek. Dersim harekatı bitti. Beyaz donlu altı bin doğulu Elazığ'a dolmuş. Atatürk'ten Seyit Rıza'nın hayatını başışlamasını isteyecekler. Beyaz donluların Atatürk'ün karşısına çıkmalarına meydan vermeyelim."* (İhsan Sabri Çağlayangil, *Anularım*, s. 49, Yılmaz Yn.), *"Oysa, biz mahkemenin kararını Atatürk gelmeden evvel vermesini ve geldiğinde Seyit Rıza meselesinin kapanmış olmasını istiyorduk. Ben bunu halletmek için Hükümet tarafından buraya gönderilmiştim."* (age. s. 50) *"Fakat biz bu işleri belki zamanında halledemeyeceğiz diye, Atatürk bir gün sonra Elazığ'a geldi."* (age. s. 52) Çağlayangil'in açıklamalarından aslında M. Kemal'in Malatya'dan Elazığ'a oradan Diyarbakır'a geçmesi planlanırken idamların gerçekleştirilmemiş olması ihtimali üzerine plan değiştirilerek önce Diyarbakır'a sonra Elazığ'a gidildiği sonucu çıkarılabilir fakat bu söylenen de yalandır çünkü M. Kemal zaten 14 Kasım gecesi Elazığ'dadır. Sadece bu durumu gizlemek amacıyla önce Diyarbakır'a gidip ardından Elazığ'a geldiğinin bilinmesini istemektedir. Yukarıdaki alıntılarda ortaya çıkan bir başka mesele daha var ki, Çağlayangil'in maniple etme yeteneğinin ne kadar zayıf olduğunu gösteriyor. İlk alıntısında altı bin beyaz donlunun Sey Rıza'nın idamını engellemek için Elazığ'da toplandığını belirtmesi çok büyük bir yalandır. O dönem doğu bölgesinden Sey Rıza'nın idamını engellemek için toplanacak tek kesim Dersimlilerdir. Fakat 1937 yılının Kasım ayında o sayıda Dersimlinin Elazığ'da toplanabilmesi Dersim'deki işgal ve katliam koşulları sebebiyle imkânsızdır. O zaman Çağlayangil neden 6 bin beyaz donludan bahsetmektedir?

M. Kemal, idam edilmeden önce Sey Rıza'yı görmek istemektedir zira M. Kemal'e sunulan raporlarda ve Dersim'deki algılanışı itibariyle Sey Rıza, efsanevi bir lider olarak M Kemal'in karşısına hep çıkmıştır. O dönem Sey Rıza hakkında karalama içerikli haberlerin sürekli gazetelerin

manşeti yapılması da Sey Rıza'nın devlet tarafından ne kadar önemsen-
diğinin veya ondan ne kadar korkulduğunun nişanesidir. Halk anlatım-
larında, Sey Rıza'nın Erzincan'a M. Kemal ile görüşürüleceği teminatı
üzerine gittiği ve ele geçirildikten sonra da Sey Rıza'nın devlet yetkilile-
rine M. Kemal'le görüşmek istediğini sürekli belirttiği görülmektedir.
“Ben senin hile ve yalanlarınla baş edemedim bu bana dert oldu, ben de senin
önünde diz çökmedim bu da sana dert olsun” sözünü işte esir olduğu bu dö-
nemde görüştüğü devlet yetkilileriyle M. Kemal'e iletildiği söylenmekte-
dir. Bütün bunlar M. Kemal'in Sey Rıza'yı idam edilmeden önce görmek
istemesine sebep olan etmenlerdir.

Bu görüşmenin gerçekleşmesi ve gizli kalmasını sağlamak için de her
tür türlü yöntem ve karartma uygulanmıştır. En başta, görüşmenin gizlene-
bilmesi için gece yapılması gerekmektedir. Görüşme yapıldıktan sonra da
Sey Rıza'nın görüşmeyi kimseye anlatmadan idam edilmesi şarttır. O ne-
denle idamların gece yarısı yapılması için hukuk dışı her türlü yöntem uy-
gulanmış ve netice alınmıştır. M. Kemal'in Sey Rıza ile görüşürülmesi ça-
basına kılıf uydurmak için de Çağlayangil'in yalanları devreye girmiş ve
6 bin beyaz donlunun M. Kemal'in karşısına çıkmasını engellemek için ge-
ce yarısı idamları gerçekleştirdiklerini aymazca anlatmıştır. Oysa M. Ke-
mal'in Ankara'dan “Doğu Gezisi”ne çıktığı gün yani 12 Kasım 1937 tarih-
li *Tan* gazetesinde çıkan haberde “**Seyit Rıza İle Suç Ortaklarının Kararı
Pazartesiye Okunacak**” başlığı atılmıştır. Bu da idamların, M. Kemal
“Doğu Gezisi”ne çıkmadan önce hangi gün yapılacağına bilindiğini gös-
teriyor. 12 Kasım Cuma gününden önce kararın biliniyor olmasına rağmen
neden 12 Kasımdan önce infazlar gerçekleştirilmemiştir de tam M.
Kemal'in Elazığ'da olduğu gece uygulanmıştır. Sey Rıza'nın Eylül başın-
da tutuklandığını göz önünde bulunduracak olursak ve yine o dönem
şartlarında istedikleri her hangi bir gün idamları gerçekleştirebilme yetki-
leri ellerinde olmasına karşın M. Kemal'in “Doğu Gezisi” ile aynı döneme
denk getirilmesi tesadüf değildir. Hem gezi hem de idamların tarihi belir-
li bir plan çerçevesinde hazırlanmış ve ona göre de uygulanmıştır.

Çağlayangil, M. Kemal'i hukuk dışı gerçekleştirilen idam olayından
haberdar değilmiş gibi göstermek için de çaba sarf etmiştir. O sebepten,
M. Kemal'i halka karşı vicdanlı bir devlet adamı gibi yansıtmaya uğraşısı
ağır basıyor. “M. Kemal idamlardan önce gelseydi, idamlara engel olur-
du” gibi bir sonuç oluşturmaya çalışıyor ama yukarıda en son yapmış ol-
duğumuz alıntıda da anlaşıldığı gibi yine kendisi M. Kemal'in bu du-
rumdan haberdar olup, Sey Rıza'ların idamı için görevlendirilenlerin
idamları gerçekleştirememeye ihtimali nedeniyle Elazığ'a bir gün sonra git-

tiğini söylüyor. Yakayı bariz bir biçimde ele veriyor. M. Kemal'i aklamak ve M. Kemal ile Sey Rıza görüşmesinin üzerini örtmek için 6 bin insanın Elazığ'da toplandığı gibi uçuk bir yalanı ortaya atıyor.

M. Kemal, 14 Kasım 1937 Gecesi Elazığ'daydı

M. Kemal'in "Doğu Gezisi" kapsamında Elazığ'a geliş tarihi 17 Kasım 1937 Çarşamba olarak bilinmektedir. Oysa M. Kemal o tarihten önce yani Malatya'dan ayrıldıktan sonra 14 Kasım Pazar günü de Elazığ'dadır. Elazığ il merkezine girmez fakat 14 Kasım gecesi merkeze yarım saat uzaklıktaki Yolçatı'da kalır. (M. Kemal'in 14 Kasım gecesini Yoçatı'da mı yoksa Elazığ Merkezde mi geçirdiğini net olarak söylemek mümkün değil ancak o geceyi ikisinden birinde geçirdiği muhakkak) Dönemin yerel gazetelerine de yansıyan bu durum genel olarak çok belirgin bir şekilde haber yapılmaz, yapılanlarda da aynı gün M. Kemal'in Diyarbakır'a gittiği yazılmaktadır. M. Kemal'in Elazığ'a gelişini konu edinen bir kitapta da M. Kemal'in 14 Kasım'da Elazığ'da bulunduğu dair bilgiler şu şekilde yer edinmiştir; "... Atatürk, Anadolu Gezisi ile 14 Kasım 1937'de trenle Elazığ'ın Yolçatı İstasyonuna gelir." (Mehmet Topal, *Atatürk Elazığ'da*, s. 27, MT Yn.)

14 Kasım saat 14.00'de Malatya'dan Diyarbakır'a geçmek için yola çıkan M. Kemal, Diyarbakır'a 15 Kasım 1937 Pazartesi günü varmıştır. Demek ki 14 Kasım gecesini Elazığ'da geçirmiştir. Her ne kadar tarihi kaynaklar ve dönemin gazeteleri bu durumu açık bir biçimde yazmasalar da, M. Kemal'in güzergâhı ve gezi tarihleri dikkatlice takip edildiğinde 14 Kasım gecesini Elazığ'da geçirdiği görülecektir. Şöyle ki, M. Kemal'in aynı gün (14 Kasım) Diyarbakır'a ulaştığını iddia eden kaynaklar, onun Yolçatı'dan sonra Sivrice'ye oradan da Maden'e gittiğini bildirirler. "*Atatürk 14 Kasım 1937'de Elazığ'ın Yolçatı İstasyonu'na gelir. Burada Elazığ'ın protokolü ve eşraftan kimseler tarafından coşkuyla karşılanır. Buradan Elazığ'a girmeden Sivrice ve Maden ilçelerinden geçerek Diyarbakır'a gider.*" (Mehmet Topal, *Atatürk Elazığ'da*, s. 6, MT Yn.) Yine dönemin yerel gazetesi Uluova'da haber şu şekilde çıkmıştır; "*14 Kasım 1937 günü Yolçatı'na gelen ve büyük bir törenle karşılanan Atatürk ile beraberindekiler o gün Elazığ'a geçmeden Diyarbakır'a gittiler. Diyarbakır'a giderken, Elazığ'ın Sivrice ilçesinde bulunan Gölcük gölünü gördüğünde beyaz treni göl kenarında durduran Atatürk, bu güzellik karşısında duygularını 'Dünyanın en güzel memleketi Türkiye'dir' diyerek dile getirdi.*" (Ülker Ardıçoğlu, 17 Kasım 1937, *Uluova gazetesi*, Sayı: 13733)

Aynı gün Diyarbakır'a gitmiş olması durumunda M. Kemal'in tarih yaprakları yine 14 Kasım'ı gösterdiğinde Diyarbakır'da bulunması gere-

kirken, 15 Kasım günü Maden’de ve Diyarbakır’da olduğunu dönemin gazetesi *Ulus* arşivlerinden bulmak mümkündür. 16 Kasım 1937 tarihli *Ulus* gazetesinin manşeti şöyledir; “*Atatürk dün akşam Diyarbakır’a şeref verdiler*” Ayrıca M. Kemal’in 14 Kasım’da Malatya’dan Elazığ Yolçatı’ya oradan da hiç durmadan aynı gün içerisinde sırasıyla Sivrice, Maden ve Diyarbakır’a gittiğini söyleyenlerin bir çelişkisi daha mevcut. Zira M. Kemal Malatya’dan 14 Kasım Pazar günü saat 14:00’de ayrılmıştır ve Yolçatı’ya gittikten sonra hemen Sivrice’ye gitmiş olduğunu kabul ettiğimizde en erken akşam saatlerinde Sivrice Gölü’nün kenarından geçmesi gerekirdi. Oysa bakın M. Kemal’in Sivrice gölü yakınından geçerken, trenden inerek gölü izleme olayını Kemal Zeki Gençosman nasıl aktarıyor; “... rahmetli Atatürk Diyarbakır’a gidiyordu. Demiryolu gölün kıyısından geçer. *Sabah serinliği idi. Hususi trenini durdurdu. Gölün kıyısına indi... ..O sabah saatinde Atatürk’ün bu güzel su kenarında çocuklar gibi şen yüzünü...*” (Kemal Zeki Gençosman, “Hazar Gölü Adını Atatürk Koydu” *Dünkü, Bugünkü, Yarınki ELAZIĞ Dergisi*, 1974 Özel sayısı, s. 20) M. Kemal’in bu alıntıdan da anlaşacağı gibi Sivrice’ye 15 Kasım sabah erken saatlerde gittiğini anlıyoruz. Zaten *Ulus* gazetesinin 16 Kasım 1937 tarihli sayısında “*Atatürk öğle yemeklerini (...) Gölcükte yemişler ve trenlerinden inerek göl etrafında iki saat kadar devam eden tedkiklerde bulunmuşlar, alâkadarlara bazı emirler vermişlerdir. Atatürk’ün trenleri saat 14.10’da Maden’e varmıştır.*” haberi yayınlandığı için tereddüde yer kalmadan M. Kemal’in 14 Kasım gecesini Elazığ’da geçirdiğini söyleyebiliriz.

Burada değinmeden geçemeyeceğimiz bir husus daha var. M. Kemal, 14 Kasım 1937 gecesini Elazığ’da geçirdiğinin bilinmesinin önüne geçmek uğruna her türlü yöntemi denemiştir. Bunu gizlemek için de en başta o dönem çevresinde bulunanların, yaptıklarına tanıklık edenlerin, gördüklerini ve yaşadıklarını gizlemeleri için gerekli uyarıları yapmasıdır. Bunu nereden mi çıkarıyoruz? Öncelikle İhsan Sabri Çağlayangil’in ortaya koyduğumuz çelişkili ve yalan beyanatlarından çıkarıyoruz. M. Kemal’den olayların gizlenmesi yönünde emir alan Çağlayangil, bu emrin yerine getirilebilmesi için tarihleri değiştirmede veya hayal ürünü kalabalıklar toplamada bir sakınca görmüyor.

Manipülasyon konusunda emir alan tek kişi Çağlayangil değil elbette, şimdi de Doğu Gezisinde M. Kemal’in özel treninin makinistliğini yapan Mehmet Saygaç’ın gerçeklikle uyuşmayan açıklamalarına kulak verelim; “*Trenle Malatya’da iken, benden 6 saat içinde Diyarbakır’da olmam istendi. ‘Olmaz’ dedim. ‘Atatürk’ün emri’ dediler. ‘İmkansız’ dedim. Çünkü bu hatta buharlı trenle saatte 30 kilometre hızla ancak gidebiliyorsunuz. (...)* Ata-

türk'ün istediği gibi 6 saat içerisinde Diyarbakır'a kavuştuk. Atatürk beni yanı-
na çağırды ve sordu: 'Madem gidebilirdin neden olmaz dedin?' 'Paşam bu devlet
malı, hızlı gitsek devrilebilirdik. Ama siz emrettiniz ben de geldim.' Bunun üye-
rine bana Atatürk'ün talimatlarıyla 5 maaş ikramiye verildi." (Mehmet Topal,
Atatürk Elazığ'da, s. 27, 28, MT Yn.) Yukarıda vermiş olduğumuz dönem
gazetelerinden alınan haberler, M. Kemal'in 15 Kasım'da Diyarbakır'da
olduğunu tartışmaya mahal bırakmayacak bir biçimde ortaya koymasına
rağmen Saygacı'nın 6 saatte Diyarbakır'a gittiklerini anlatmasının hangi
amaçla yapıldığını ve Atatürk'ün ona neden 5 maaş ikramiye verdirtmiş
olabileceğini okuyucularımızın yorumuna bırakıyoruz.

M. Kemal 14 Kasım Pazar günü Elazığ'da kalmadan Diyarbakır'a ge-
çebileceken, Sey Rıza'yı idamdan önce görmek için o geceyi Elazığ'da
geçiriyor ve yukarıda bahsettiğimiz gibi idamların Pazar'ı Pazartesi'ye
bağlayan gece yapılmasını sağlıyor.

Sey Rıza, İdam Edilmeden Önce Mustafa Kemal ile Görüştü

Artık M. Kemal'in 14 Kasım 1937 gecesinin üzerine bu kadar titreme-
sinin ve o gece yaşananları gizlemek istemesinin nedenini tartışabiliriz.
Sey Rıza'ların idamı 14 Kasım'ı 15 Kasım'a bağlayan gece yapılmıştır. O
geceyi Çağlayangil'in anlatımıyla dinleyelim; "Gece 12.00'de hapisaneye
gittik. Farlarla çevreyi aydınlattık. Mahkemenin 72 sanığı var. Sanıkları aldık.
Mahkemeye götürdük. (...) Mahkeme kararı açıklandı. Yedi kişi ölüm cezasına
çarptırılmış, sanıklardan bazıları beraat etmiş, bazıları da çeşitli hapis cezaları
almıştı. (...) Biz Seyit Rıza'yı aldık. Otomobilde benimle Polis Müdürü İbra-
him'in arasına oturdu. Jeep jandarma karakolunun yanındaki meydana durdu.
(...) Bu sırada Fındık Hafız asılıyordu." (İhsan Sabri Çağlayangil, Anılarım,
s. 51, 52 Yılmaz Yn.) Yaptığımız araştırmalar neticesinde o dönemki mah-
keme salonu, jandarma karakolu ve idamların gerçekleştirildiği Buğday
Meydanı'nın hemen yan yana olduğunu tespit ettik. Eski jandarma kara-
kolu ile mahkeme salonunun yerinde şimdi Belediye Çarşısı ile Ticaret ve
Sanayi Odası bulunmaktadır. İdamların gerçekleştirildiği meydanla
mahkeme salonu arasında ise şu an Saray Camii vardır ve 1937 yılında
mahkeme salonuyla idamların yapıldığı meydan arasında on adım bile
yoktur.

Çağlayangil, alıntıda görüldüğü gibi Sey Rıza'yı mahkeme çıkışı oto-
mobile bindirdiklerini ve o şekilde meydana götürdüklerini söylemekte-
dir. Mesafenin on adımdan az olduğu bir yer için Sey Rıza'nın diğerlerin-
den ayrılarak otomobile bindirilmiş olması, meydana önce başka bir
yere gidildiğinin göstergesidir. Üstüne özel arabayla götürülüyor olma-

sına rağmen Sey Rıza 7 kişi içerisinde en son idam edilen kişidir. Bu durumda Çağlayangil'in anılarında belli bir zamanı anlatmadığı açıkça ortaya çıkmış oluyor.

Tarih 14 Kasım'ı 15 Kasım'a bağlayan gecedir ve tesadüfe(?) bakın ki o gece M. Kemal de Elazığ'dadır. Otomobile binilecek bir mesafe olmasına rağmen Sey Rıza'nın otomobile bindirilmesi ve bu sebepten ilk idam edilecek olanın Sey Rıza olması gerekirken son idam edilen olması sebebiyle arada en az bir saatlik zaman diliminin Çağlayangil tarafından anlatılmadığı açıktır. Peki, bu zaman zarfında Sey Rıza nereye götürülmüş olabilir? Ebedi Şef M. Kemal o gece Elazığ'da. Sey Rıza'nın bir an önce idam edilmesini isteyecek kadar onu önemseyen M. Kemal'in, o gece Sey Rıza'yı görmek istediğini söylemiştik. Sey Rıza o gece meydana getirilmeden önce M. Kemal'in yanına götürülmüş ve onunla görüştürülmüştür. Otomobil Sey Rıza'yı aldıktan sonra istikamet ya Yolçatı'dır veya M. Kemal o gece Elazığ Merkez Tren İstasyonu'nda, özel trenini kör makasa çekerek Sey Rıza'nın getirilmesini beklemektedir. Bu ihtimal doğrultusunda otomobilin istikameti Elazığ Merkez Tren İstasyonu'dur.

Görüşmede neler yaşandığı, hangi diyalogların geçtiği konusunda elimizde her hangi bir bilgi yok fakat görüşmede Sey Rıza'nın M. Kemal'e karşı net bir duruş sergilemiş olduğunu söyleyebiliriz. Zira o gece M. Kemal'in, Sey Rıza'dan affedilmesine yönelik aman dilemesini beklemiş olma ihtimali yüksektir. Böyle bir davranış yerine tam tersi bir tavırla karşılaşılması nedeniyle o gece özellikle gizlenmiş, diyaloglarının içeriğinin bilinmesi büyük bir ehemmiyetle engellenmiştir. Eğer Sey Rıza o gece affedilmeyi istemiş olsaydı, o görüşme gizlenmeyecek, gazetelerin manşetinde yer alacak hem Sey Rıza şahsında Dersim mağlup edilecek hem de M. Kemal bir zafer daha kazanmış olacaktı. Üstelik böyle bir haber, M. Kemal'in vicdanlı bir lider olduğunun en büyük göstergesi olarak bizlere sunulacaktı. Dönemin MİT arşivleri ve Genelkurmay arşivleri açıklandığı takdirde o gece Elazığ'da olan bu görüşmenin bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkacağını düşünüyoruz. Dersim tarihiyle ilgilenen tarihçi ve aydınların kulağına su kaçırmaya çalıştığımız bu yazının konusunun önemi ve etkisi nedeniyle sadece *Dergi*'mizin ortaya çıkarmaya çalışacağı bir mesele olmadığı aşikârdır. O sebeple elinde o geceye ilişkin belge, arşiv, fotoğraf vb. kaynak bulunan bütün çevrelerin bu verileri herkesle paylaşmaları gerektiğine inanıyoruz.

Kemal Kahraman

MASALLARIN ŞAHI ŞAHMARAN (SAÉ MORU)*

Başta mıyız, sonda mıyız? Saé Moru masalının sorduğu en temel soru budur. Zaman için bir “başlangıç” varsa bir “son” da olmak zorundadır. Öyle denir. Ancak bunu doğrusal bir zaman algısını kabul eden “modern zaman” kavramı zorunlu kılar... Oysa kadim diller ve kültürler bu konuda farklı bir bakış açısına sahiptirler... Zaman ve oluş daireseldir; devran döner ve malik halq eder. Bu durum bizi tarih-tekerrür yanlış yorumunu da mecbur kılmaz... Çünkü dönen zaman sanıldığı gibi aksine hep aynı güzergâhta dönmez; her dönüş aynı zamanda bir üste sıçramadır. Ve zamanın döngüsü hep ileri giden bir doğru değil, hep yukarı dönen bir spiraldir.

Temelde ay’ın dünya ile ve ikisinin de güneş’le olan döngüsel hareket birliğini taklit eden bu zaman algısı; birçok dilde hâlâ canlı şahitlerini yaşatmaktadır. Birçok dilde gezegen adı olan ay ile zaman birimi olarak ay ya da gün güneş ortaklıkları hâlâ canlıdır. Zazacada de zaman birimi ve gezegen adı olarak “ay”, “asme”dir; gün, güneş; roz, rost, tij vb. şeklindedir. Bunun dışında zaman birimleri içinde en büyük dengesiz birimi temsil eden yıl ise “sere”dir. Zazacada “seré ama seré seri”, “bir yıl tamamlandı” anlamında söylenir. Ve bu ifade kelime kelime şöyle çevrilebilir; yıl yılın üstüne geldi. Burada üst kelimesi de “ser”dir. Yani bir yılın tamamlanması aynı zamanda uçların üst üste gelmesi (çember) ve yukarı/üste çıkmayı (spiral) içerir. Aynı etimolojik kökten “sur” (dönüm, çember), saré (baş), gibi sözcükleri de sere (yıl), ser (üst), sare (baş), sur (çember), sir (kapsayıcı töz)kelimeleri de ortak etimolojik kökten gelen sözcüklerdir.

Bu durum bizi başla-sonun birleşmesini zorunlu kılan bir döngüsellik ve sıçrama algısına mecbur eder. Şaé Moru masalında her ölüm bir doğuma, her son bir başlangıca, her gidiş bir geliş bağlanarak sonsuz daireler sistemi kurulur. Masaldaki mükemmel kurgusal ve yapı taşları arasındaki mükemmel düşünülmüştük bütün birimleri birbirinden bağımsız ancak birbirine mecbur hikâyeler olarak sabitler...

Şahmaran Masalı başladığı yerde biter. Ancak her Şahmaran versiyonu bize bunu anlatamaz; çünkü her Şahmaran anlatıcısı/yazıcısı da bu-

nu bilmez. Genel olarak yılan sembolü ölümsüzlük, sonsuzluk simgesi olarak zaman içinde binlerce yıl geriye giden bir derinlikten ve mekân olarak Hint'ten İran'a, Anadolu'dan bütün Avrupa'ya kadar çok geniş bir alanda yayılmış çok köklü bir figürdür.

Yazılı gelenek üzerinden baktığımızda daha insanlık âleminin ilk yazılı metni olarak elimizde duran Gılgames'da karşımıza çıkar. Ölümsüzlük ardında uzun ve zorlu yolculuklara çıkan Gılgames sonunda denizler ortasında uzak bir adada yaşayan ve ölümsüzlüğü bilen tek insan olan Utnapistin'i bulur. Ancak Utnapistin tanrıların kendisine bahsettiği ölümsüzlük otunu, onların iradesi dışında kimseye vermez. Ölümsüzlük tanrılara mahsustur; insan işi değildir. Ancak Utnapistin bir teselli ödülü olarak gençlik otunu Gılgames'e verir. Gılgames ise ardında bütün ömrünü harcadığı gençlik otuyla dönerken, bir deniz kıyısında verdiği molada, otu denizden gelen bir yılanla kaptırır ve kaybeder.

Ayrıca tek tanrılı dinlerin kutsal kitabı olarak elimizde bulunan Tevrat'ta da yılan benzer bir ilişkiyle karşımıza çıkar. Allah'ın yarattığı bütün kır hayvanlarının en hilekârı olan yılanın kandırmasıyla Havva ve Adem bilginin meyvesi olan elmayı yerler. Tanrı "ondan yemeyin ve ona dokunmayın ki ölmeyesiniz" demiştir. Ancak yılan "katiyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak, iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız" diyerek Havva ve Adem'i ikna eder. Nitekim elmayı yiyen Havva ve Adem'in ilk fark ettikleri çıplaklıkları ve cinsellikleri olur. Ve ikisi de bu yasağı çiğnedikleri için cezalandırılarak Cennet'ten atılırlar; hayat, ölüm ve zaman bu atılmayla başlar.

Ayrıca Tevrat'ta da Adem ile Havva'nın cinsel birleşmeleri her defasında "Adem Havva'yı bildi" ifadesiyle dile getirilir. Orijinal Tevrat terminolojisinden Türkçe'ye de birebir, bu şekilde çevrilen bu ayrıntı dikkat çekicidir.

Elmanın yenilmesiyle ilk "bilinen" çıplaklık olmuş, Havva ve Adem örtünme ihtiyacı duymuşlardır. Ve her cinsel birleşme de bilmek fiiliyle söylenmiştir. Bu ayrıntıları, bu şekilde not ederek Şahmaran'ın geniş insanlık tarihinin yazılı ve sözlü kaynaklarındaki yaygınlığına dönersek, Almanca yayınlanmış ayrı ayrı büyük mitoloji ve semboller sözlüğünden de birkaç örnek verebiliriz. "Uroboros" adıyla sonsuz zamanın, ölümsüzlüğün ve bütünlüğü kapsayan birliğin sembolü olarak anlatılır. Ve Mezopotamya'dan Mısır'a, İran'dan Çin'e, Anadolu'dan bütün Helen ve Avrupa dünyasına kadar yaygınlaşmış bu sembolü, kuyruğunu başıyla birleştirerek bir çember oluşturan yılanla veya altı balık üstü kuştan oluşan bir dairesellikle örnekler (Lexikon der symbole)

Dahası, sonsuz zamanın döngüsünü on iki burç ve bütün iyi-kötü tanrısallıkları sembolize eden yedi gezegeni de bir kapsayıcılıkla yine kuyruğunu ağzına alarak bir dairesellik oluşturan yılanla sembolize eder. Bütün bu içeriğiyle, yani ölümsüzlük ve sonsuzluk manâsıyla, yılan aynı zamanda bir güç sembolü olarak da karşımıza çıkar. Eski Sümer ve Akad medeniyetlerinden kalan duvar resimlerine, kabartma buluntularına göre bütün zorlukları aşan Gılgames'in bir elinde yılan ve sağ kolunun altında da bir aslan resmedilir. Tevrat'ta da, Musa da kendi tanrısına inananmayan firavuna karşı elindeki asasını istediğinde yılanla dönüştürerek bütün büyücüleri çaresiz bırakacak bir güçle donatılır.

Hint mitolojisinde dünyanın/evrenin kurgusunu sembolize eden "Meni Dagi" da önemli bir sembol olarak dikkat çekicidir. Burada en alta kaplumbağa, üstünde filler vb. şeklinde üst üste kurulan âlemler yine kuyruğunu ağzına alarak hepsini kapsayan bir yılanla mühürlenmiştir (Kültürlerde Şahmaran s.40).

Böylece yılan bütün "oluş"u kapsayan ya da oluş gerçekleşmesini sağlayan mekânı ve zamanı hem mümkün kılan hem de sonsuzluk döngüsü içerisinde sürekliliğini sağlayan bir çember olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğrusu yılanla sembolize edilen bütün bu içerikleri, insanlık âleminin derin ve geniş kültürler tarihi içindeki bütün örnekleriyle tespit etmek bu yazının sınırlarını çok zorlar. Ancak elimizdeki metnin içeriğini irdelememizde bu kadarı da yeter... Buraya kadar ifade edilen biçimiyle yılan ve yılanla bağlı sembol ve manâlar bütünü şöyle sıralanabilir:

Yılan Kuş-Balık Bilmek Cinsel Birleşme Ölümsüzlük Sonsuz Döngü

Şahmaran Masalının, Kırmancki üzerinden Dersim'de derlenen bu versiyonu ile ilgili çözümlerimize geçmeden önce, yukarıda kısaca değindiğimiz sembollere Dersim kültür ortamı ve Zazaca üzerinden bakmak da oldukça dikkat çekici sonuçlar açığa çıkaracaktır. Çünkü Dersim'de inanç-ibadet biçimlerinden düğünlere, cem-cemaat tarzından mäsallara kadar bütün sosyal-kültürel hayat ile Dersimce dilinin imkânları birbirinden ayrılmaz bir bütünlükle karşımıza çıkmaktadır.

Zazacada yılan *mor'*dur. Ölüm *merdene* aynı zamanda "mor" mühür'dür ve mühürlemek bir şeyi daire içine almak, kapatmak manâsındadır. Örneğin evli kadın "ceruya mari" dir; ve adam "mordem" dir; yani sayılı kişi mührün demini/hükmünü süren anlamındadır. Yine "mird" doymuş demektir; yani sınıra gelmiş, dolmuş, tamamlanmış manâsında. Türkçede de kullandığımız "murad" kelimesi de nihayete ermeyi, tamamlanmayı söyler. "Elma da bir murad" dır, ifadesi de bunu söyler.

Şah kelimesi ise Kırmanckideki telaffuzuyla “şae” tanrının adlarından biridir ve yine birliği, bütünlüğü sembolize eder. (Birçok kadın ve erkek adında da ön isim olarak karşımıza çıkar; “Sa Haydar, Sa Xanime, Sa Seneme, Sa Xidir gibi...) Aynı zamanda elma da sae’dir ve birlik bütünlük anlaşma ve karara varma gibi manâlarda sosyal-kültürel hayatta başka hiçbir sembolde görülemeyecek kadar zengin ve işlevseldir.

Dersim’de düğüne ya da herhangi önemli bir toplantıya davetiye yerine de “elma” gönderilir. Düğünün ikinci günü, gelinin damat evine getirilmesi sırasında damat tarafından gelinin başına elma atılır. Murad, tamamlanma, birleşme sembolü olarak, ayrıca “kararımdan dönmeyeceğim” manâsında elma üzerine yemin edilir ve Muhammed ile Ali’nin birliğinin sembolü olarak elmadan bahsedilir. Birliğin meyvesi olarak “elma” Kırmanckinin etimolojik imkânlarına bakılacak olursa, dil içinde de benzer fonksiyonlarla karşımıza çıkmaktadır. Zazacada aramak, yoklamak; “sae kerdene”dir. Sevinmek ise “sa biyene.”

Evet, Havva ile Adem yasak elmayı yiyerek aramış, yoklamış ve bulduklarına sevinmişlerdir. Düğünde gelinin başına atılan elma “artık aramayacağım, eşimi buldum” manâsında Havva’nın Adem’le yediği elma ya da işaret eder. Ayrıca bilginin meyvesi elma Türkçe’de de kullandığımız “sanmak, zannetmek, sanki” sözcüklerinde de karşımıza çıkar. Bu sözcükler Zazacada “sae ke, sayke, zanitene” şeklindedir. Ve elma (sae) köküyle de akrabadırlar.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Tevrat’ta da elmayı yiyen Havva ve Adem’in ilk bildikleri cinsellikleridir; ve Tevrat terminolojisinde birleşme bilmek fiiliyle söylenir. Zazacada cinsel birleşme, doğum (tohum), çoğalmak, bilmek ve dil şaşırtıcı bir tamamlayıcılıkla aynı kökte dururlar. Kırmanckide “manga za”, “inek doğurdu” anlamındadır. “Zewez” evlenmek, “zama” damat, “zeyiye” elti, “azew” evlenmemiş-bekâr anlamındadır. Farsça’da “oğlu” anlamında isimlerde kullanılan “zade”, Zazacada sadece “za” olarak vardır; Braza (erkek kardeşten olan yeğen), Wereza (kız kardeşten olan yeğen), Dereza (aynı dededen olanlar, hısım akraba) manâlarındadır. Yine “be je mi be” ifadesi kibarca cinsel birleşme davetidir; “benim gibi ol, benimle birleş” manâsındadır. “Zede” (Jede) çok, “jediaene” ise çoğalmak manâsındadır. Ve bütün bunların kökü ise “zu/ju” yani bir’dir; birleşme kökünden çıkarlar. Ve çokluk (jede/zede)nin kökü bir (ju/zu)dur. Çünkü çoğalma, bölünme üzerinden bir’in kendi gibilerini üretmesine dayanır. Zaten yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi Zazacadaki “gibi” ifadesi je/ze yani bir kökünden türer.

Bilmek ise zanitene’dir. Ve bilmenin aracı dil’dir. Dil ise “zon” (bazı ağızlarda daha da açık olarak zu) şeklinde telaffuz edilir. Ve herkesin

üzerinde birleştiği bir bilgiyi temsil eder. “İnsan zon sero zaneno”; yani insan dil üzerinden bilir ve isimler keyfiyetle değil bir bilgi’ye dayanılarak konulmuştur. Dil de böyle oluşmuştur.

Bu durumda kavram ve sembollerimizi kısaca özetleyerek masalımıza başlayabiliriz. Evet, Şahmaran Masalında da mükemmel bir kurgusalılık ve düşünülmüslükle karşımıza çıkan kavram ve semboller şöyledir:

ŞAE ŞAH SAE ELMA ZU BİR ZANİTENE BİLMEK ZON DİL ZA
DOĞUM ZEDİAENE ÇOĞALMAK JE/ZE GİBİ

Burada birlik ve çokluğun aynı kökten geldiği özel bir dikkate değer.

MOR YILAN; MÜHÜR MİR İDARECİ; YÖNETİCİ MERDENE
ÖLÜM MİRD TOK/DOYMUŞ MURAD TAMAMLANMIŞ; NİYETİNE
ERMİŞ MORDENE SAYMAK MORDEM ADAM

Peki, biz ne arıyoruz? Yukarıda ne kadar derin bir zaman ve geniş bir coğrafya üzerine yayıldığına işaret ettiğimiz, bugüne kadar belki yüzlerce dil ve lehçe üzerinden belki binlerce kez yazılmış, on binlerce kez anlatılmış; yeni yeni versiyonlarla dallanıp budaklanmış, belki zenginleşmiş ama bilen-bilmeyen pek çok insanın müdahaleleriyle gittikçe izleri, incelikleri kaybolmuş bir masalın ayrıntılarında, ne arıyoruz? Gilgames’ten bugünün, yani bilgi ve iletişim çağı olarak insanlığın doruğu kabul edilen postmodern çağın yazarlarına kadar birçok esere ilham kaynağı olmuş bu masalın ayrıntılarında bilinmedik, keşfedilmedik hangi sırrı arıyoruz?

Bu dillerin ve kültürlerin beş bin yıllık Gilgames destanından ya da üç bin yıllık Tevrat’tan habersizlikleri çok makul görünmediğine göre hangi cesaretle bu kaynakların karşısına bu on sayfalık metinle çıkıyoruz? Hem de Dersim’de, bir dağ başında, belki birkaç haneden oluşan bir mezrada, birkaç saat içinde anlatılmış-kaydedilmiş üstelik bugüne kadar “yazı” geleneğine duyarsız kalmış bir dil üzerinden aktarılan bir versiyonun ayrıntılarında... Acaba bu versiyon Tevrat’ta karanlık kalan bazı ayrıntılara ışık tutamaz mı? Gilgames’i anlamamızda yol açıcı olamaz mı? Bu yaklaşım bugünün insanına saçmalık derecesinde imkânsız gelecektir. Beş bin yıllık bir yazılı belgenin karşısında tüm bu zaman boyunca kuşaktan kuşağa sözlü aktarılmış ve henüz dün kaydedilmiş/yazıya geçirilmiş bir örnekle çıkmak; üç bin yıllık Tevrat’ı bir masalla aydınlatmaya çalışmak... Akıl kârı gibi görünmüyor. Ancak mümkündür... İddia şudur: Kuran, İncil, Tevrat geleneği temelde Gilgames’e kadar uzanan bir cevaplar dünyası üzerinde yükselir. Gilgames ise Şahmaran Masalını belli bir dönemde yaşamış bir kral ya da kahraman ölümsüzlüğe şahsında yeniden yazılmasıdır. Dahası ölüm ve ölümsüzlüğe cevap arayan içeriği ve bu macerayı anlatırken kullandığı sembollerle Gilgames destanı ken-

di devrinin kutsal kitabıdır ve kökleri Şahmaran Masalındadır. Kendi döneminde çocuklara masal niyeti ile yazılmamıştır; güzel, değerli bir edebiyat ürününü sabitlemek, korumak niyetiyle de yazılmamıştır. İnsanın kendi oluşuna ve şahit olduğu âlemi algılayışına ilişkin cevabıdır.

Burada anlatılan versiyonla Şahmaran ise bize bu cevabın sembol ve kavram dünyasını anlaşılır kılan, kurgusallığında her şeyi yerli yerine oturtan, en azından bu konuda kendince bir bakış açısı ortaya koyabilen bir kök-masalıdır. İddiamız budur ve şimdiye kadar kısaca değindiğimiz veriler ışığında elimizdeki metni değerlendirmek bu iddianın temellerini açığa çıkaracaktır.

Evet Şaé Moru Masalı başladığı yerde biter ve her versiyon bize bunu söyleyemez. Elimizdeki metin “Şahmaran belki de Lokman Hekim’in oğludur” diye başlar. Ve daha başta Lokman Hekim ölür ve oğlu doğar. Ancak oğlu “Camişan”dır. Şahmaran ve bütün masal bu karmaşık durumu mümkün kılmak üzere kurgulanmıştır ve başlangıç adında sonudur.

Hayatla ilgili bilgimizin sembolü Lokman Hekim de ölüme yenilmiştir. Tam da ölüme çare bulacakken bütün bilgisini taşıyan kitabı Cebrail’in kanatlarıyla yarattığı rüzgârlara kapılıp sulara gömülmüştür. Lokman Hekim cevap ararken ırmağın kıyısına gider ve bütün bilgileri de ırmağa gider... Balık bilir... Bilmezse halik bilir, bilgi sudan gelir ve suyla gider. Ölümsüzlük insanın kârı değildir; tanrının işine müdahaledir ve bu durum tanrının elçisi sıfatıyla bu dünyanın düzenini sağlayan peygambere ayandır... Hiç bir şey “peygamberin aydınlığından” saklı tutulamaz. Çünkü Muhammed güneştir. Dersim dualarında güneşin doğuşunu ve batışını selamlayan dualarda hep Muhammed geçer; çünkü Muhammed güneş, Ali aydır. Lokman Hekim hayatla ilgili bilgilerinin doruğuna gelmiş, ölümlü ilgili sırrın sınırında, son kalan üç yapraklı kitabıyla başa dönmüştür. Bu yüzden bu üç yapraklı emanetini doğacak olan oğlu gelip isteyene kadar gizlemek üzere karısına teslim eder ve ölür. Lokman Hekim ölür ve Camişan doğar. Bundan sonrası Camişan’ın hikâyesidir. Odun toplayan Camişan’ın bir tesadüf sonucu bal küpünü bulması Şahmaran’ın sarayına çıkan yolculuğunun da başlangıcı ya da kapısı olur.

Burada “bal” evrensel töze dönüşün sembolü olarak ölümü ve aynı zamanda da yeni hayatın çıkışını temsil eder. Zazacada “hemgen” bal manâsındadır. Kürtçesi hingiv, Almancası honig’dir. Zazacadaki sözcüğün etimolojisi bütün bu akraba isimleri anlamamıza yol açıcı olacaktır. “Hem” ön eki Zazaca dahil bütün İrani dillerde “aynılık” anlamı verir. Türkçede de kullandığımız hem-cins, hem-fikir gibi sözcüklerde olduğu gibi... “Gen” ise temel yapı taşı, birim anlamlarında batı dilleri üzerinden tanıdığımız gendir. Kelime “gon” (kan) ve yine Türkçe’de kullandığımız

can kelimeleriyle aynıdır. Etimolojik anlamda can kandan gelir... “Hemgen” taşıdığı manâ itibariyle batı dillerinden tanıdığımız “homojen”; aynı genlerden kurulmuş, her tarafı aynı olan anlamındadır. Ayrıca semboller sözlüğüne göre de (birçok kültürde bal ölümler için adak olarak kullanılır ve doğaüstü varlıkların, devlerin, canavarların yemeğidir) ruhsal arınmayı temsil eder.

Bu durumda Camišan bal küpünü bularak ölümle hayat arasındaki kapıyı açmıştır ve yerin yedi kat altındaki karanlık ölüm diyarına yolculuğu başlamıştır. Camišan Şahmaran’a aydınlık dünyaya dönüş arzusunu söyler. Ve bu noktadan sonra Şahmaran’ın ağzından Belqiya’nın hikayesine geçilerek masal içinde masal anlatılır, ayrı bir zaman durumuna geçilmiştir. Dahası birbiri içinde sürekli dairesellikler kurarak kat kat açılan masala farklı bir zaman boyutu daha eklenerek hikayedeki dairesellik başlangıç ve son döngüsellığı daha da karmaşıklaşır. Camišan’ın hikayesi Belqiya’nınkiyle karışır ve kaderleri birleşir. Camišan’ın aydınlık dünya arzusu Belqiya’nın Muhammedin yüzü arzularıyla örtüşür. Böylece masalın sonunu söyleyerek yapılan başlangıç ya da Belqiya’nın bir zamanlar olmuş hikâyesini anlatmaya başlamak masal içinde sondan başa doğru yürüyen bir zaman algısı yanında anlatıcı Şahmaran ve dinleyen Camišan’ın hikayesiyle de baştan sona doğru akmaya başlar. Böylece iki ayrı ve zıt yönlerdeki zaman akışları iç içe geçer. Artık Belqiya’nın hikayesini daha uzun sabır sınavlarıyla karşılaşan Camišan aslında kendi hikâyesini dinlemektedir. Belqiya’nın Muhammed’in yüzü, Muhammed’in adı arzusuyla başlayan, zorlu sınavlarla dolu yolculuğu Şahmaran’ın sarayına uğramış, onun tarif etmesiyle beyaz ve kara koç çarpışmasıyla umutlanmış ancak yanlışlıkla kara koça binmesi dolayısıyla yedi kat daha yerin altına gitmiş, yıllarca bir ağaya hizmet etmiş ve ancak zümrüdü anka kuşunun yavrularını kurtarmasına karşılık aydınlık dünyaya ulaşabilmiştir. Bu noktada da Belqiya’nın masalının bitmemesi aydınlık dünya arzusunun Muhammed’in yüzü arzusuyla sadece bu dünyaya ulaşmakla sınırlı olmayıp daha çok bir bilme, aydınlanma arzusu olduğu anlaşılır ve Belqiya’nın yolculuğu devam eder.

Sultan Süleyman’ın mührüne ulaşmak isteyen bir hoca vardır. Eğer Belqiya ile güçlerini, bilgilerini birleştirirlerse Belqiya Muhammed’in yüzüne hoca da Sultan Süleyman’ın mührüne ulaşacaktır. (Bir kez daha güç ve iktidar sembolü olarak “mor” yani mühürle karşılaşırız.) Ancak bu teşebbüs de hüsrarla sonuçlanır; çünkü yine peygambere ayan olmuş ve insanoğlunun haddini aşan bir güç sembolüne ulaşması engellenmiştir. Her şey peygambere ayandır; çünkü o güneştir.

Nihayetinde Belqiya artık yollara düşmüştür; bir derviş olmuştur. Yolu dağlara uğradığında ilk önce iki yüz yaşında bir huriye sonra da

onun yol göstermesiyle ablası olan dört yüz yaşındaki huriye uğrar. İki- si de peygamberin görevlendirdiği bekçilerdir. Ancak peygamberin yeri- ni ve adını duymamışlardır. Ama ikisi de Belqiya'yı, yıllar süren yolculu- ğundan sonra bu yolculuğun perişan ettiği halini çok beğenirler. "Bu ne güzel suret, bu ne güzel don. Ey insanoğlu sen şimdiye kadar nerede kal- dın" diye Belqiya'yı beklediklerini de belli etmişlerdir. Sadece ikincisinin daha uzun yollar ve yıllar sonra ulaşılacak bir kapıdan haberi vardır. Sadece günahsızların önünde açılan bir kapıdır bu. O kapı Muham- med'in nuru'na da açılabilir. Belqiya'nın hikâyesi "muradına" ermekle sonuçlanınca ancak ondan sonra Camišan'ın hikâyesine devam edilebilir. Camišan Şahmaran'ın anlattığı kadarıyla uzun yıllar ve zorlu yolculuklar sonucunda hedefine ulaşabilen Belqiya'nın hikâyesine rağmen "aydınlık dünya" arzusunda ısrarlıdır. Şahmaran'dan kendisini aydınlık dünyaya göndermesini ister ve Belqiya'nın hikâyesine göre bütün zorlukları göze aldığını belli eder.

O zaman Şahmaran şartlarını ileri sürerek onu gönderir;

- Yerini kimseye söylemeyecektir.

- Şehri terk edecektir.

- Ve hiçbir zaman hamamda banyo yapmayacaktır.

Çünkü Şahmaran'ı her kim görürse vücuduna su değdiğinde aynı yı- lan gibi pul pul olur. Ve o kişinin Şahmaran'ı gördüğü yerini bildiği an- laşılır. Camišan şartları yerine getirir; gelir annesini de alarak şehri terk eder ve bir dağ başına yerleşir. Ancak padişahın sadece Şahmaran'ın ka- nıyla iyileşebilecek olan amansız hastalığı kaçmasına rağmen Camišan'ı yine de bulur. Ve Camišan ölüm korkusuyla kendisini Şahmaran'a götü- ren küpün yerini söyler. Hikâyede ihanet yeniden karşımızdadır. Ve bu Şahmaran'a yapılan ikinci ihanettir. Şahmaran Camišan'ı kınar ancak yi- ne de ona sarılır ve onun sırtında saraya kadar gelir. Bu arada neler yap- ması gerektiğini, nasıl davranması gerektiğini Camišan'a bir bir anlatır. Camišan onu kesmemelidir. Ve kazanda su yüzüne çıkan birinci köpüğü değil ikinci köpüğü içmelidir ve son suyla da padişahı yıkamalıdır. Çün- kü birinci köpük zehir fakat ikincisi hayatla ilgili bütün bilgilerin sırrıdır; içenin gözleri önünde her şey ayan olacaktır, böylece Lokman Hekim ola- caktır.

Nitekim masal bütün kahramanların hikâyesini özetlemekle biter. Belqiya onca zorluğa rağmen "Muhammed'in ışığını" bulmuştur. Cami- şan ise sonuçta babası gibi Lokman Hekim olmuştur. Annesine gider ve Lokman Hekim'in bütün bilme/öğrenme sürecini yeniden başlatmak için babasından kalan üç yaprağı ister. Padişahı da son suyla yıkayıp iyi- leştirmiştir. Herkes muradına ermiştir. Masal bittiği yerde başlamıştır.

Bu noktada sonuç olarak başta yaptığımız genel bir simgesel, etimolojik değerlendirmeyi elimizdeki masal metninin kavram, sembol ve kurgusuna da uyarlayarak bu değerlendirmeyi tamamlayabiliriz.

Bu masal ekseninde karşımıza çıkan temel semboller, kavramlar ve kurgusal yapı taşları şöyle sıralanabilir:

- Şaé Moru
- Loqman Hekim/ölüm/hayat
- Camişan
- Hemgen
- Roe mihemed/ışıklı dünya
- Cebrail
- Zümrüdü Anka
- Belqiya
- More Sultan Sülemani
- Bilmek/elma/sae
- Başlangıç ve son

Şaé Moru

Yılanla her şey mühürlenmiştir. “Eve mor herci morkerdo”. Yılan sonsuzluğun ve hayatın sırrını taşır. Sürekli don değiştiren yapısıyla hep gençtir ve Şahmeran’ın kanını içen hayatın sırrına erer. Bugün tıbbın ve eczacılığın sembolü olan yılan Şahmaran’dır.

Camişan

Masalların kahramanı olan Camişan’ın adı pek çok versiyonda “Camsap” olarak da karşımıza çıkar. Oysa “Camsap” Camişan’ın deforme olmuş halidir ve Camişan sadece Zazaca versiyonda vardır. Kelime etimolojik olarak sadece c’a ve musaene’den oluşur, yani “yeri öğrenen”. Çünkü Camişan Şahmaran’ın yerini öğrenmiştir. Camişan caé saé moru musa, cokra namé xo biyo Camişan...

Bu durum, bugün de modern pek çok yazara esin kaynağı olan bir masal söz konusu olduğunda önemlidir. Özellikle Türkçe üzerinden bu binlerce yıllık masalı yeniden yazarken kahramanına verdiği isimden habersiz dahası konuştuğu dilden habersiz postmodern yazıcılar enflasyonu söz konusu iken geliştirme, ilerletme, zenginleştirme, modernize etme, zamanı uyarlama adına ne kadar tahripkâr davranıldığı görülürse daha da önemlidir.

Bu nokta bu araştırmanın önemli vurgularından biri olarak karşımızda duran dairesellik ve başladığı yerde bitme kurgusallıkları açısından da önemlidir. Bunu bilmeyen Şahmaran anlatıcısı/yazıcısı olmaz. Bu masalın temel motiflerinden biridir.

Cebrail diye peygamberin hizmetinde olan kanatlı varlık masalın devamında da karşımıza çıkan Zümrüd-ü Anka'dır. Gök ile yer ve yerin altı kat altı ile yeryüzü arasında gidip gelen aracı.

Muhammed diye karşımıza çıkan peygamberin tarihsel Muhammed ile bir alakası yoktur; güneş'i temsil eder ve hiçbir sır güneş'ten saklanamaz manâsında güneş'in vasıflarıyla donatılmıştır. Zaten Muhammed'in gerçek adı Muhammed değildir; bu isim peygamber olduktan sonra kendi kendine verdiği bir sıfattır. Bu anlamda Muhammed'in adı kendisinden eskidir. Bilindiği gibi Muhammed'in atının adı Burak'tır ve Arapça'da şimşek demektir. Ancak kelime köken olarak "bereq"ten gelir; yani Türkçe'ye de geçmiş haliyle "parıltı", "parıldamak" demektir.

Bu anlamda Belqiya, sonuçta Muhammed'in nurunu gördüğü için "bereqiya" yani parıldamıştır, ışık olmuştur.

Bu araştırmanın henüz aydınlatılması gereken onlarca ayrıntıyla (Sultan Süleyman mührü, Zümrüd-ü Anka, baş-son, balık-bilmek vb.) henüz bir sır küpü olarak durduğunu belirtelim. Burada anlatıldığı şekli ve dil üzerinden anlayabileceğimiz sırlarla doludur.

Camişan Zazacanın imkânlarına dayanarak bu adı almakta ancak Şahmaran'ın yerini öğrenerek adını haklı çıkarmaktadır. Belqiya Dersim dilinin imkânlarıyla zenginleşerek anlaşılabilen bir temelden adını almakta, ancak hikâyedeki yeriyle de bu ismi haklı çıkarmaktadır. Bu durumda herkes adının hikâyesini yaşar. Sonda mıyız, başta mı?

Ek.1. Bunun dışında Dersim inanç dünyasının gereklerine göre günün hangi saatinde öldürülürse öldürülsün yılanların ilk yıldızlar görünmeden can vermeyeceklerine, ölmeyeceklerine inanılır; "Hona ke asterey névejiye mor némireno." Ayrıca dağ yaşamının zorunlu bir sonucu olarak, zaman zaman evlerde de yılan görülür ve bu yılanlara dokunulmaz; bunların yılan donunda görülen "evin kutsal sahibi" olduğu kabul edilir. Hatta başka süt kaplarına akmasıyla diye bunlar için ulaşabilecekleri bir yere bir tas süt de bırakılır.

Tıpkı Gilgames'de olduğu gibi Dersim'in en önemli kutsal ocaklarında K'uresan ocağının atası K'ures'in efsanesinde de elinde kamçı olarak kullandığı bir yılan ve başının iki yanında saç örgüsü olarak düşen yılanları vardır ve bir aslana binmiştir. Başka bir hikâyede K'ures yine Gilgames'de olduğu gibi dağda kestiği büyük ağaçları yılanlara çektirerek, aşağı indirir.

* Yazar her ne kadar Dersim dili için Zazaca ifadesini kullanmışsa da, biz dergimizin daha önceki sayılarında da belirttiğimiz haklı ve nesnel gerekçelerden kaynaklı olarak Dersim dili için Zazaca ifadesinin yanlış bir adlandırma olduğunu belirtmek durumdayız.

M. Suphi Adar

RESMÎ TARİH ÜZERİNE

Resmî tarihten bahsetmeden önce tarihin kendisinin ne olduğu, nasıl yazıldığı, kim tarafından ve hangi amaçlarla yazıldığı vb. sorulara meşrebimizce cevaplar aramanın uygun olduğu kanaatindeyim. Tarihin, geçmişte yaşamış önemli şahsiyetlerin hayat hikâyelerini anlatan bir güzelleme mi, ulusların kendi sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, etnik ve benzeri çıkarları çerçevesinde kaleme aldıkları, aldıkları sonu insanlık tarihinin sonuyla sonuçlanacak olan bir hikâyeler dizisi mi, yoksa insanların ilksel komünal dönemden bu yana içerisinde yaşadıkları toplumda meydana gelen bir dizi sosyal politik olayların, sınıfsal savaşların bir yansıması mı olduğunu; çeşitli kişi, kurum, örgüt ve çevreler kendi sınıfsal ve ideolojik çıkarları gereğince yorumlamaktan çekinmeyeceklerdir.

İnsanın maddî üretim faaliyetlerinde bulunmasıyla başlayan ve uzlaşmaz çelişkili iki sınıf arasında meydana gelen tüm toplumsal hareketler, süreçler ve olgular genel olarak tarihin tanımına tekabül eder. Tarihin insanla başladığı gibi onunla da sona ermesi kuvvetle muhtemeldir. İnsanın var oluşu tüm tarihin öncülüğünü oluşturmaktadır. İnsanın olması ve maddesel yaşamın da kendisini üretmesiyle birlikte tarih başlar. Yoksa hayvanlar da doğada yaşar; fakat onlar için bir tarih kavramından bahsetmek mümkün olmamaktadır. F. Engels'in de *Doğanın Diyalektiği* adlı eserinde ifade ettiği gibi, hayvanların da ortaya çıkışlarının bir tarihi, başlangıçtan bugüne gelişlerinin bir tarihsel süreci vardır; fakat bunu kendileri yazmamıştır; insanlar tarafından yazılmıştır onların tarihi. Bu anlamda tarihin nesnesi konumunda yer almaktadırlar. Fakat insanın kendisi, tarihin öznesi, nesnesi ve yazanı konumundadır. Tarihi insana özgü kılan da budur. Modern tarihin harcını insan malzemesi oluşturmakta, insanın kendi tarihini nasıl yazdığına karışmamak mı lâzım, yoksa tarihçiler mi bilir bunu; ya da "tarih tarihçilere bırakılmayacak kadar ciddî bir iş midir?" Bu türden soruları şimdilik cevapsız bırakıyoruz.

Tarihin ve tarih yazımının sınıflı toplumlarda nesnel ve toplumun maddî temellerine dayandırılarak yazılması çok da olanaklı görülmemektedir. Bu anlamda "nesnel bir tarih yazımı mümkün müdür?" soru-

sunan E. H. Carr; "...Tarihçinin nesnelliğinin, nesnel olmadığını farkında olma yeteneği ile ölçüldüğü ve büyük tarihçinin ele aldığı olguları inceleyip geleceğe yansıtırken, o anda kendisinin bulunduğu konumu aşım aşımaması yorumları ile ilgilidir."¹ ifadelerini kullanıyor. Tarihin objektif yazımının ulus-devletlerden önce de olmadığı bilgisinden hareketle, öznellik, hamaset ve çarpıtmaların modern ulus-devletle birlikte doruk noktaya ulaştığını görmek çok da zor olmasa gerek. 19. yy. tarih yazımıyla birlikte her ulus kendi tarihini yazma (uydurma) girişimlerine girmiş ve bunu da ulus-devletin kuruluş ve varlığını devam süresince ihtiyaç duyduğu yegâne silah olarak kullanmıştır. "Nesnel bir tarih yazımı söz konusu olabilir mi" sorusuna tekrar dönecek olursak; Marksist tarih yazımının yani, Engels tarafından "Tarihsel Materyalizm" diye adlandırılan tarih anlayışının bugün tarih adına konuşan hiç kimsenin es geçemeyeceği bir metod olduğu aşıkardır. Tarihi insan ile başlatan bu anlayışı Engels *Komünist Manifesto*'ya yazdığı önsözde kısaca şöyle tanımlar: "*Her tarih döneminde, egemen olan iktisadî üretim ve mübadele biçimi ve ondan zorunlu olarak doğan sosyal örgütlenme, o dönemin üzerinde kurulu olduğu temeli oluşturur. Ve o dönemin politik ve düşünme tarihi, bu temele dayanarak açıklanabilir.*"²

Esasen *Komünist Manifesto*'nun başlangıcında yer alan "Bütün insanlık tarihi, sınıf savaşımının tarihidir." ifadesi Marx'ın tarih anlayışını hangi temellere oturttuğunu açıklamaktadır. Konuyu çok fazla uzatma gayretine düşmeden, sınıflı toplumlarda üretim ve paylaşım ilişkileri gereği oluşan ve oluşacak olan toplumsal yapıların ve bunların muhtemel suretle yazılan ya da yazılacak olan tarihlerinin yazımının objektif olması çok da olağan görünmemektedir.

Biz burada genel bir tarih tanımı yapıp konumuzun esasını oluşturacak olan Resmî Tarih kısmına değinmeye çalışacağız. Tarih kelimesinin Batı dillerindeki tüm karşılıkları Grekçe *istoria*, *istorien* sözcüğünden gelmektedir. (Latince: *his-toria*, İtalyanca: *storia*, Fransızca: *histo-rie*, İngilizce: *history*, Almanca: *Histo-rie*). İyonya lehçesinde bildirme, haber alma yoluyla bilgi edinme anlamlarında kullanılmaktadır.

İlköğretimden bu yana gelen ve ısrarla kafamıza sokulmaya çalışılan tarih tanımı: Geçmişte yaşamış insan topluluklarının birbirleriyle olan ilişkilerini, savaş ve barışlarını, kültürlerini, medeniyetlerini, sosyo-ekonomik yapılarını belgelere dayanarak, yer ve zaman göstererek, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen ve objektif olarak açıklayan bir bilimdir. Bu tanım metodolojik olarak yanlış sayılmaz fakat muhatabı olduğumuz tarihin (Resmî Tarihin) ne kadar bu metodolojiye uygun olarak oluşturulduğu konusu tartışmaya açıktır.

19. yy.'a kadar zaten genel olarak tarih yazımına baktığımızda, tarih yazımının metodolojik bir tarih yazımından uzak olduğunu, tarihin daha çok efsaneler, hikâyeler ve menkıbeler üzerinden yürüdüğünü görmekteyiz. Hiç şüphesiz bu dönemde de daha çok padişahların para ile tuttukları kişilere kendi ülkesinin tarihi hakkında yazdırdığı eserler, ayrıca hatıratlar ve daha çok Hıristiyan çevrelerde görülen dinî tarih yazımı söz konusuydu. Fakat bahsettiğimiz bu tarih yazımı nesnellikten tamamen uzak kişi ve kurum kültürüne şekillenmiş bir tarih yazımıdır. Modernleşme ve ulus inşalarının başlaması ve gelişmesiyle birlikte tarih yazımı da daha disiplinli ve sistemli bir hal almıştır. Modern anlamda ulusun ortaya çıkması ve zorunlu olarak ulusun inşası açısından tarih yazımının gerekli görülmesi, beraberinde Resmî Tarih anlayışını ve tabiatıyla Resmî Tarih yazımını da getirmiştir.

Ulus temelli tarih yazıcılığı, ulusların geçmişte yapmış oldukları “iyi işleri” konu alır ki bu anlayış daha çok Alman tarih yazımında gün yüzüne çıkmış ve Hitler ile birlikte ise zirveye ulaşmıştır. Akabinde gelen ulus ve ulusal (resmî) tarih yazımı uluslaşmayı becerebilen tüm halklarda vuku bulmuştur. Çünkü resmî tarih yazımı başlı başına ulus yaratmada etkili bir silah olarak kullanılmıştır; örneğin Hitler’in M. Kemal’den sonra gelen en önemli öğretmenlerinden biri olan B. Mussolini “bir devlet kurduk şimdi de bir ulus yaratmak lâzım” derken ulusu yaratma yollarında biri hatta en önemlisi olarak resmî tarih ve yazımını görmüştür; çünkü resmî tarihin yazımı ve kitlelere enjekte edilmesi burjuva resmî ideolojinin bir uzantısıdır. Ulusun bir kavram olarak ortaya çıktığı çağda ilk Avrupalı ulus-devletler kendi içlerinde gerek kültürel gerekse ırksal bir homojenliğe sahip değillerdi, böylesi bir homojenlik toplumların tarihsel gelişim diyalektiğine ve dinamiklerine de aykırı bir durumdur zaten. Tam da bu noktada şu veriler çarpıcıdır; ulus kavramının nasıl yaratıldığı ile ilgili olarak “1789’da Fransızların sadece yarısı Fransızca konuşuyorlardı ve yalnızca %12-13 lük bir bölümü Fransızca’yı doğru olarak konuşabiliyordu; geri kalanlar ise farklı diller (potais) konuşuyorlardı. İtalyan birliğinin kurulduğu 1860’ta nüfusun sadece %2.5’i İtalyanca’yı günlük ihtiyaçlarında kullanıyordu; hatta önde gelen ulusal liderlerden önemli bir kısmı “ulusal” dili akıcı bir biçimde konuşamıyordu.”³ Yani ulusu var etmek için aranan ya da bakılan kıstaslar pek de bilimsel görünmüyor. Türkiye’de de durum benzerlerinden çok farklı olmamış hatta ardıllarına örnek teşkil edecek bir vaziyette cereyan etmiştir, etmektedir. Burada ulusu ve/veya halkı, sadece konuşulan dille açıklamaya çalışmanın ve sadece dilin, halkların oluşumunda temel belirleyen olduğunu bilimsel bir perspektif gibi sunan algının da sorgulanması gerekmektedir.

tedir. Toplumların var oluşundaki tarihsel, diyalektik ve komplike ilerlemeyi ve bunun maddi temellerini göz ardı eden bir yaklaşım, bilimsel temellerden yoksundur.

“Tanrı Devlet ” anlayışını beraberinde taşıyan Osmanlı, yöneten ve reaya olarak toplumu keskin sınıfsal tabakalara ayırmış ve hemen tüm üretim, mülkiyet ve paylaşım ilişkilerini de bu denklemde şekillendirmiştir.

Osmanlı’dan devralınan uğursuz “ümme” mirası, her ne kadar TC’nin kurucu kadroları ve ardılları tarafından inkâr edilse de sürdürülmüş ve özellikle Müslüman olmayan ve Kızılbaş-Alevi halklar üzerinde bir baskı ve asimilasyon aracı olarak kullanılagelmiştir. Yeni T.C. devletin kurulmasında önyak olan ikinci ittihatçılar da diyebileceğimiz Kemalist kadrolar, tıpkı emsallerinde ve emsal teşkil edeceklerinde olduğu gibi ulusu var olan ulusların kimlik, inanış ve sınıflarının inkâr, imha ve asimilasyonu üzerine şekillendirmiştir. Burada benzerlik açısından örnek vermekte fayda gördüğümüz Orhun Kitabeleri’nde yer alan Bilge Kağan’ın şu sözleri TC’nin de üzerine kurulmuş olduğu felsefe olarak çok da ayrılmamaktadır.

“Tanrı buyurduğu için, ben çalışıp kazandığım için Türk halkı da öylece kazanmış oldu şüphesiz. Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi.”

Benzer şekilde eğer İttihatçılar ve İkinci İttihatçılar (M. Kemal ve ekibi) da olmasalardı Türk ulusu da “bilmem hangi ecnebi milletin” boyunduruğunda yaşamak zorunda kalacaktı gibi zorlama ve uydurma bir tarih anlayışı bugün bize sunulmaktadır. Yeni kurulan cumhuriyet bölgesel, etnik, dinî, politik anlamda muhalefet olabilecek unsurları birer birer yok etme yoluna gitmiştir; çok da geçmişe gitmeden 1915 soykırımı ile bölgenin kadim halklarından biri olan Ermeniler kendi topraklarından sürülmüş, kendi topraklarında katledilmiş ve asimilasyona maruz kalmıştır, kalmaktadır. Esasen başta resmî ve maaşlı tarihçilerimiz olmak üzere yine “sol-kemalist!” (ne demekse) ve ulusalcılar tarafından da ifade edilmeyen (çoğu zaman bilinçli bir şekilde) Ermeni sorununa ilişkin kimi ayrıntılar (burada şunu da belirtmek istiyorum, ben de bir önceki cümlede “Ermeni meselesi” diyerek aslında resmî ideolojinin-resmî tarihin kavramlarından birini kullanmış bulundum. Burada resmî söylemin nasıl içimize sindiğini aslında görebiliriz.) gizlenmekte, bilinçli bir şekilde konunun bahsi bile edilmemektedir. Ermenilere yönelik baskı ve yok etme program ve planları esasen 1800’lü yılların ortalarına tekabül etmektedir; fakat bizim paralı resmî tarihçilerimiz, kalemsöhrlerimiz ısrarla olayı 1915-16 olarak ifade etmekte ve konunun arka planını bilinçli bir

biçimde hasıraltı etmektedirler. Yine benzer bir biçimde her ne hikmetse döneme ilişkin olarak sadece Anadolu'nun doğusunda (bu coğrafyaya her milliyetten resmî tarihçiler kendi ulusal güdülerine uygun olarak farklı isimler kullanmaktadır; Doğu Anadolu bölgesi, Kuzey Kürdistan, Batı Ermenistan vs.) yaşayan Ermenilerle ilgili kaynaklar bize gösterilmekte ve sanki sürgünden sadece onların etkilendiği salık verilmektedir; oysa Sivas'tan Bursa'ya kadar birçok bölgedeki Ermeni halkı da bundan etkilenmiştir. Tescilli resmî tarihçilerden ve çok ciddî bir M. Kemal yalakaşı olan Şevket Süreyya Aydemir her ne hikmetse, Mustafa Kemal'in biyografisi niteliğinde kaleme aldığı *Tek Adam* adlı eserinde hemen hiçbir biçimde Ermeni meselesinden bahsetmez. Fakat benzer şekilde *Enver Paşa* adlı eserinde Enver ile ilgili atıp tutmaktan hiç de çekinmemektedir.

Burada resmî ideolojinin zaman zaman her ne kadar sadık da olsalar gözden çıkardığı veya husumete düştüğü kişileri kolaylıkla karaladığı görülmektedir. Bu durumun ayrı bir inceleme konusu oluşturduğunu ifade ederek şunları da eklemek lâzım gelir; resmî tarihin maaşlı kalemşorları bunları ve daha fazlasını yazarken birtakım kendini "sol" olarak gören çevreler de olay için "emperyalist bir proje" tanımının ötesine geçememektedirler. Akabinde Mustafa Kemal, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının katledilmesinden yaklaşık bir hafta önce TBMM'de yaptığı bir konuşmada katliamın müjdesini vermiş ve nihayet(!) bir hafta sonra "Büyük Önderin" bu umarı da yerine getirilmiştir. Yahya Kâhya ve çetesinin Mustafa Kemal'in kontrolü ve direkt emriyle Suphi ve 15 yoldaşı Anadolu'ya geçmeden bir tertip sonucu katledilmiştir. Benzer şekilde Pontus bölgesinde de Topal Osman'ın başını çektiği çete birçok katliama ve kıyıma önderlik etmiştir. Kaldı ki gerek Topal Osman gerekse adını anmadığım diğerleri daha sonra benzer birçok görevi de yerine getirdikten sonra yine şeflerinin emirleriyle öldürülmüşlerdir. Öyle ya, resmî ideoloji "milletin bölünmez bütünlüğü ve vatanın kurtuluşu için elinden geleni ardına koymayacaktır."

Yine bölgenin kadim halklarında biri olan Nasturiler, Keldaniler 1924 yılında katliama ve göçe tâbi tutulmuştur. Bölgenin yine yerli halklarından Kürtlerin toplumsal muhalefet dinamikleri çok yönlü baskı, katliam ve asimilasyonlarla yok edilmeye çalışılmış fakat bu diğerleri kadar kolay olmamıştır; günümüzde halen benzer politikalar devam etmektedir. Son olarak bölgedeki muhalefet dinamiklerinden biri olan Kızılbaş-Alevi halkına (yoğun olarak Dersim coğrafyasına) yönelik kırım, kıyım ve asimilasyonlar uygulanmaktadır. Kısaca bunlardan bahsetmemizdeki amaç; Kemalist kadroların homojen olarak algıladıkları, tanımladıkları toplum yapısını gerçeğe dönüştürmek adına herhangi bir şekilde hiçbir

kıyım ve kırımdan kaçınmadıklarını anlatmaktadır. Bu yolla ulaşılamayan ya da eksik kalan amaca da varmanın nihai yolu olarak resmî tarih yaratma, yazma (uydurma) açık bir şekilde gün yüzüne çıkmaktadır.

Bu amaçlarla esas olarak 1924 anayasası ile başlayan fakat daha çok 1930'larda hız kazanan resmî tarih yaratma azmiyle 1930'ların başında Türk Tarih Tezleri ortaya atılmış ve yaklaşık 10 yıl boyunca da bu hazırlanan kitap okullarda tarih kitabı olarak okutulmuştur; çeşitli değişikliklerle günümüzde hâlâ okutulmaktadır. Bu tezin varsayımları, Beyaz ırkın kökeninin Orta Asya olduğu temel varsayımından yola çıkmakta ve Yunan medeniyetinin de Türkler'den doğduğunu öne sürmekte, özetle tüm dünyanın ve medeniyetin Türk ulusundan doğduğunu ileri sürmekteydi. Benzer dönemlerde resmî tarih yaratma konusunda çok hızlı davranan M. Kemal ve Kemalist kadrolar, yine 1930'lu yıllarda Güneş Dil Teorisi diye anılan akıl ve izan sınırlarını zorlayan bir diğer teori ortaya atmışlardır. Benzer şekilde temel iddia Türk dilinin dünyanın en eski dillerinden biri olduğu ve hemen tüm Dünya dillerinin Türkçeden türediğidir; neyse ki bu M. Kemal'in ölümüyle en azından okullarda artık okutulmamaya başlamıştır. Yine hastalık ya da sapıklık olarak da nitelendirileceğimiz Niagara şelalesinin isminin Türkçe'deki "bu ne yaygara" kelime dizisinden türemiş olduğu vb birçok akla mantığa sığmayan iddia karşımıza çıkmaktadır.

Esas olarak 1930'lu yıllar resmî tarihin ve resmî ideolojinin temellerinin somut ve çok yönlü atıldığı dönemler olarak karşımıza çıkıyor. Büyük bir hızla tüm bu gelişmelerin 1930'lu yıllarda yaşanması şüphesiz bir gerekçeye dayanıyordu; bilginin değişmezliğini sağlamak, devletin sorgulanamazlığını sağlamak, bunlar siyasî otoritenin kurulması ve korunması için mutlak; bu resmî ideolojidir. Resmî ideolojinin en önemli taraflarından biri tarihin kendisine karşı olmasıdır ve benzer şekilde o da tarihin kendisine karşıdır; çünkü resmî tarih ve ideoloji tarihi istediği yerden durdurup, istediği yerden tekrar başlatma opsiyonu tanır kendine.

Resmî ideolojinin ve tarih yazımının denk geldiği yıl aralıklarına kısaca bakmaya devam edersek bu dönemin aslında neden bu şekilde algılandığını daha net bir biçimde görebiliriz. Esas olarak T.C. devletin resmî ideolojisinin ve tarihinin temel dayanağını M. Kemal'in *Nutuk*'u oluşturmaktadır. *Nutuk*'un meclis kürsüsünde okunduğu tarih esasen TC devletin yeni resmî ideolojisinin de okunduğu ve hayata geçirileceği sinyallerinin verildiği tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. *Nutuk* en temel sayılabilecek ve daha iyisi yazılamayacak nitelikleri barındıran bir resmî tarih ve ideoloji nüshasıdır. Sonrasında yazılan diğer tüm resmî tarih ve ideoloji külliyesi da aslında *Nutuk*'u tekrar etmenin ötesine geçmeyi ba-

şaramamıştır. Resmî tarih ve resmî ideolojinin “kuran”ı sayılan *Nutuk* aslında 1919 ile 1927 yılları arasındaki olayları anlatan bir kitap bile değildir. Eric Jan Zürcher, adı anılan kitabın kesinlikle bu dönemler arasında geçen olayları anlatmadığını, 1926’daki “temizlik” harekâtını haklı gösterme çabasından başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. *Nutuk*’tan bahsetmişken şunları eklemekte de fayda var, modern devrimciler teorisyen olmak zorundadırlar, çok kaba bir bakış açısıyla bakılırsa tüm modern devrimcilerin yazın külliyatının kabarık olduğu rahatlıkla görülecektir. Fakat Mustafa Kemal asla bir teorisyen değildi, zaten yazdığı tek eserin de teoriyle ya da bilimsel bir sosyo-politik, sosyo-ekonomik analizle herhangi bir şekilde ilgisi bulunmamaktadır. Olaylara daha çok pragmatik ve eklektik bir yaklaşımı vardı. Şüphesiz resmî tarihin maaşlı tarihçilerinin, yazar-çizerlerinin bu durum hakkında da dâhiyane açıklamaları bulunmaktadır. M. E. Bozkurt, Mustafa Kemal’in teorisyen olmamasını onun dahi olmasından ileri geldiğini ifade ediyor ve Lenin’le anılan zati kıyaslayarak şöyle devam ediyor;

“...Atatürk Lenin’in de aksine olarak yazmaktan değil, yalnız yapmaktan hoşlanıyor. Büyük *Nutuk* ve ona ilişkin vesikalar kitabı, işler başarıldıktan sonra yazıldı. O yapmadan yazmıyor, yapmadan laf yok!, yaptıktan sonra anlatım, hesap verme var.” Bu zatın konuya yaklaşımı hakkında bir şeyler yazma gereği duymuyor, okuyucuya bırakıyoruz. 1931 senesinde CHP programında Türkiye topraklarında yaşayan her birey, genç ya da çocuk direkt olarak partinin üyesi ilan edildi. Benzer şekilde faşist Almanya’daki gibi kamu görevlisi olarak hizmet veren tüm yurttaşlar parti üyesi olmak zorundaydı, buradaki esas amaç anılan kesimlerin herhangi bir şekilde başka bir dernek ya da örgütlenme içerisinde yer almalarını kati suretle önlemektir. Bu da bir taraftan “reyanın” devlete bağlılığını sağlarken öte taraftan da partiyi kutsallaştırmanın etkili yollarından biri olarak kullanılmaktaydı. Yine aynı dönemlere denk gelen ki bir parantezle şunları da belirtmek gerekir ki; şüphesiz bu anlayış Avrupa’daki faşist anlayışlardan ithal edilmişti. Bu hamleye bir de genç TC’nin bir parti devletine dönüştürülmesi açısından bakmak anlamlı olacaktır ki bunu zaten Recep Peker’de açık bir biçimde ifade etmekten kaçınmamıştır.

T.C. 1930’lu yıllarda resmî ideoloji ve resmî tarihi hayatın her alanına yedirmek için elinden geleni layıkıyla yerine getirmiştir. Birkaç örnek daha vermek lâzım gelirse; 1932 ve ardılı yıllarda Avrupa’nın totaliter rejimlerinden çok yüksek külfetler ödenerek “yurda” getirilen M. Kemal büstleri de yine otoritenin yerleştirilmesi adına “yurdun” dört bir yanına dikilmiştir. Burada bir ayrıntıyı da vurgulamakta fayda var; anılan bu

dönemin kapitalist krizin tüm dünyayı boğduğu, milyonlarca insanın açlıktan öldüğü bir döneme denk gelmesi de önem arz etmektedir; fakat sanırım “yüksek uygarlık düzeyine ulaşmış Kemalist Türkiye’nin bu yönlü bir sıkıntısı olmamıştır. Resmî tarih ve resmî ideolojinin oluşturulmasında özellikle bu yılların önemli olması şüphesiz boşuna değildir. Her yönüyle anılan kavramların toplumsal yaşamın her kesimine enjekte edilmeye çalışıldığı bir dönemdir, edebiyatıyla, romanıyla, müziğiyle her alanda bir totem, kutsal yaratma çabaları boşuna değildir.

Dönemin sıkı Kemalistlerinden olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Ankara* adlı romanı aslında ne tür bir totem, dokunulamayan kutsal kişi yaratılmaya çalışıldığının güzel bir örneğini sunmaktadır bize. Kısaca bu zat romanında -ki adından da anlaşılacağı üzere konu Ankara ve Ankara’nın etrafında dönmektedir-, bize öyle bir Mustafa Kemal betimlemesi yapmaktadır ki âdeta anakarada herhangi bir insanın daha yaşamadığını düşündüren cinstedir. Aynı dönemde Mustafa Kemal ile ilgili olarak yazılanlardan birkaç örnek daha aktarıp nasıl bir kişi kültü oluşturulduğuna bakalım; yine cumhuriyet döneminin tanınan şairlerinden biri olan Behçet Kemal Çağlar, Mustafa Kemal ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır; “Atatürk senin için ölüm yoktur, olamaz! Sen Türk’ün tanrısısın!.. Tanrı hiç ölür mü?.” Örnek bulmakta çok zorlanmadığımız bu ve buna benzer aktarımlar, Mustafa Kemal’i tarihin önüne geçirme, Mustafa Kemal’den bir tanrı yaratma gayesinden başka bir şey değildir. Mustafa Kemal’i toplumsal yapıdan, sosyal sınıflardan, sosyolojik halk gerçeğinden tamamen arınmış bir biçimde “devrim”i yapan tanrı-adam gibi göstermeleri şüphesiz nedensiz değildir. “Oysa toplumsal devrimlerin gerçekleşmesinde bireyin rolü gerçekten bu kadar büyük müdür? O kişiler olmasaydı gerçekten devrim olmayacak mıydı?” türünden soruların cevabı yine diyalektik tarihsel materyalizmde saklıdır. Lenin 1917’de Petrograd’a gelmeseydi acaba gerçekten büyük proleter Ekim devrimi gerçekleşmeyecek miydi? Şüphesiz burada kesinlikle hayır cevabını veremeyiz; çünkü zaten devrime hazır bir halk kitlesi çoktan oluşmuş ve şartlar olgunlaşmıştır. Lenin’in buradaki tarihsel görevi buna kurmaylık edecek donanımlı partiyi inşa etmesi ve kıvılcımın ateşlenmeye hazır olduğu zaman(doğru zamanda)yerinde olmasıydı. Engels’ten şu alıntıyı yaparak konuya biraz daha açıklık getirmeye çalışalım “...Bir memlekette belirli bir dönemde şu ya da bu büyük adamın belirmesi, elbette ki tamamıyla bir rastlantıdır. Fakat bu adam sahneden çekilirse, yerine bir başkasının getirilme ihtiyacı doğar ve az ya da çok böyle becerikli bir adam zamanla bulunur. Şu Korsikalı Napoleon’u alın, o Napoleon savaşlarında bitkin düşmüş Fransa Cumhuriyeti için gerekli olan bir askeri diktatördü. Bu bir rastlantıydı. Fakat Napoleon olmasay-

dı da onun rolünü mutlaka bir başkası üstlenecekti, gerektiği zamanda böyle adamlar mutlaka bulunur.” Bu anlayış genel olarak tarihsel materyalist anlayışın bu duruma ilişkin perspektifini ifade etmektedir. Tarihsel materyalizm kadercilik değildir, oysa Mustafa Kemal’e ve benzerlerine yüklenen tarihi yapan adam tanrı-adam gibi yakıştırmalar eleştirme, açığa çıkarma gayreti içerisine girdiğimiz tarih anlayışın bir ürünüdür. Mitos yaratmanın bir yoludur, resmî tarih (uydurma) yaratmanın bir yoludur.

Yazının bir bölümünde örnek olarak sunduğumuz Bilge Kağan’ın bir alıntısı aslında bu noktada da anlamlı olmaktadır. Tanrı devlet, kutsal kişi büstü ve onun etrafında şekillenen, gelişen bir tarihten bahsetmek çok da uç bir ifade olmayacaktır sanırım. Çünkü tanrı olan yani kutsal olan-kutsallaştırılmaya çalışılan kişi, tarihin de yaratıcısı ve yapıcısı konumundadır. Tıpkı kutsal olanda ya da dinlerde olduğu gibi, tarihi tanrı yaratmıştır ve eğer tarih tanrının iradesi, kontrolü altında gerçekleşmişse, burada tarihi yapan güç olan kutsal ya da tanrı bu başlangıcı “kullarına” bir mitos ya da başka bir kutsal ile göstermiştir. Burada tanrının kullarına ve kutsal olanın da tebaasına düşen kendilerine armağan edilen bu mitosu kabul etmek ve gereklerini yerine getirmek olacaktır. Yani başka bir ifadeyle anlatacak olursak bir tapınma biçimi olarak kendilerine sunulan bu mitosu kabul etmek ve bir ritüel halinde bu tapınma eylemini gerçekleştirmek, yinlemek, yenilemek olacaktır. Zaten bu noktada ritüelin anlamlı olabilmesinin temel şartlarından biri de onun düzenli bir biçimde tekrarlanması ve tekrarlanmasına olan inançtır. Tanrının ya da kutsal olanın bahsettiği bu mitosa tapınma-tapınma ritüelinin de gerçekleştirilmemesi her durumda olanaklı görülmemektedir. Bunun da garantiye alınması gerekmektedir; tam da bu noktada devreye “zor-baskı-şiddet” girmektedir. Baskı ya da şiddet mitosun ya da kutsal olanın sürekli kılınması ve yinelenmesi için etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Kemalist kadroların da yaptıkları-yapmaya çalıştıkları, ilişki kurmaya çalıştıkları konuyla çok da ayrıksı değildir. Anılan yıllarda Mustafa Kemal de bir mitos olarak halka sunulmuş ve önemli ölçüde de kabul ettirilmiştir. Bilimsel, diyalektik bir disiplin olmayan Kemalizm çeşitli ve çok yönlü idealizasyon ve mistifikasyonlarla ileri bir ideolojiymiş gibi sunulmaya çalışılmıştır. Bu noktada isimlerini anmadan geçemeyeceğimiz Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir vb. gibi isimler de TKP’den ayrılarak faşist devletin koruyuculuğuna geçmiş ve Kadro hareketiyle bahsettiğimiz gibi Kemalizm’i “bilimsel” (teorik ve pratik) bir kılıfa sokmaya çalışmışlardır. Bu yıllarda yapılan “akıl almaz” atılımlardan birkaç örnek verip devam edelim;

15 Nisan 1931'de Türk Ocaklar'nın bir uzantısı olan Tarih Tetkik Heyeti'nin yerine kurulan Türk Tarih Kurumu da Kemalist ideolojiyi ve Türk Tarih Tezini geliştirme amacıyla kurulmuştur ve günümüzde u ivedi görevini hâlâ devam ettirmektedir. Daha birçok örnek verebileceğimiz kurum ve oluşumlar esas olarak resmî tarihin ve tabiatıyla resmî ideolojinin yerleştirilmesine hizmet etmişlerdir. TC devletinin yaratmaya çalıştığı homojen toplum yapısının özünü 3 M (Muhammet Mustafa, Mustafa Kemal ve Mülkiyet) diye formüle edilen anlayış oluşturmakta, bunların karşısında duran ve yine 3 K (Kürt, Kızıbaş, Komünist) diye formüle edilen bileşen de resmî tarih ve resmî ideoloji karşısında biricik engel ve tehlike olarak durmaktadır. Tam da bu noktada yüzyılın ilk yarısında yazılmış eserlerde sıkça rastlanan şu cümleler konuya açıklık getirmektedir "Gâvurla karşılaştırıldığında, Kürt Müslüman'dır." (Li Gora Gawire Kurd Mısıman e). Bu ifade Müslümanlık kıstasının sadece inançsal bir temelde olmadığı ve görece Arap ve Türklerin Kürtlere daha iyi Müslüman oldukları gibi bir anlam taşımaktadır. Bruinessen'in ifadesiyle yüksek ihtimal Türk ya da Arap deyişi olan bu söz altında böyle bir anlam da barındırmaktadır. Türk resmî tarihi ve ideolojisi açısından bakacak olursak bu yaklaşım biraz daha kristalize edilmiş ve Türk, Müslüman, Sünni ve Hanefi formatına getirilmiştir. Yazının muhtelif yerlerinde de bahsettiğimiz gibi; M. Kemal ve Kemalist kadrolar cumhuriyetin kuruluşundan beri toplumsal muhalefet dinamiği oluşturabilecek tüm kurum, kişi ve çevreleri sistematik bir biçimde ortadan kaldırmaya çalışmıştır, çalışmaktadır.

Resmî tarih, resmî ideoloji oluşturma çabaları şüphesiz tüm ulus ve uluslaşmaya gebe halklar için söz konusu olabilir. Örnekeyecek olursak, yazımızda da hâkim Türk ulusçuluğu ve resmî tarihinin inkâr, imha ve asimilasyonuna maruz kalan Kürt halkı da birçok halkta olduğu gibi kendi resmî tarihini yaratma çabalarına girmemiş değildir.

Tarihsel süreç içerisinde herhangi bir eylemi, hareketi olmayan birey ve gruplar tarih karşısında nesne konumuna düşmektedirler, dolayısıyla kendi tarihlerini yazma-oluşturma gibi bir durumları da söz konusu olmamaktadır. Birileri kendi tarihleri içerisinde onları figüran olarak kullanır. Dolayısıyla tarihin öznesi konumunda olmayan toplumlar tarih yazımına eğilmezler. Örnekeyecek olursak; Kürtler kimi tarihçilere göre Medler'e dayanan bir geçmişten gelmektedirler. Bu bilgiyi doğru kabul edip Kürtlerin Medler'den bu güne kadar gelen tarihsel süreç içerisinde kendi tarihlerini yazma ya da daha doğru bir ifadeyle tarihin öznesi olma durumları oluşmamıştır. Tüm ezilen halk ve uluslar gibi tarihin nesnesi konumunda gelişen bir süreç söz konusudur. Bu yüzden ki kıs-

men de olsa Kürt tarih yazımından bahsedecek olursak karşımıza Nikitin, Minorsky gibi isimler çıkmaktadır. Son sürece kadar Kürtler kendi tarih yazımında söz hakkına sahip değillerdi, daha doğrusu tarih yazımını gerçekleştirecek bir tarihsel konumlanışları yoktu. Tarihin öznesi ya da yapıcısı değillerdi, son dönemlerle birlikte bu durum değişmiştir, şimdi kısmen buna değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Kimi tarihçilere göre Gutiler'le başlayan ve günümüze uzanan Kürt tarihi özellikle 20. yy.'ın son dönemlerine denk gelen zaman aralığında başta Kuzey Kürdistan olmak üzere tartışılmaya, araştırılmaya ve yazılmaya başlanmıştır. Tarihin yazılması bahsettiğimiz gibi esas olarak yapılmasına bağlıdır, tarihi de insanların yaptığını ve insanın kontrolünde ve insanın müdahalesiyle geliştiğini biliyoruz; yoksa tarihin kendisi bunlardan sorumlu değildir. Marx'ın da ifade ettiği gibi *"Tarih hiçbir şey yapmaz, büyük servetleri yoktur ve savaşlarda dövüşmez. Her şeyi yapan, savaşan ve dövüşen insandır, sahici canlı insan."*

Yazımıza 20. yy.'ın sonlarına doğru tarihin yapıcısı konumuna gelen, gelmeye çalışan Kürtlerin, tarih yazımından birkaç örnek vererek devam edeceğiz. İlk dönem Kürt tarihine ilişkin incelemeler yapan Selahattin Mihotuni en önemli eserlerinden biri olan *Arya uygarlıklarında Kürtlere* adlı eserinde şu ifadelere yer verir *"...Bugün en yüksek kültür ve uygarlık düzeyinde olduğu düşünülen, Avrupa insanını şekillendiren, eski Yunan ve Roma düşüncesidir. Bu düşünce ve uygarlığın kaynağına indiğimizde, bunun Arya olarak adlandırdığımız ülke olduğunu, merkezini Zagros'ların teşkil ettiğini, buradan taşarak dört bir yana yayıldığını şaşkırtıcı bir şekilde görmekteyiz. Şimdiye kadar Arap, Fars, Yunan, Roma, Bizans, Türk olarak görülen kültür ve uygarlık ürünlerinin aslında Arya Kürt patentli olduğu şaşkırtıcı bir biçimde görülmektedir. Döneminde düzeyi zamanımızdaki en yüksek uygarlıkların düzeyine denk olan Arya uygarlığı döneminde, yukarıda adı geçen halklar ya mağara devrimini yaşamaktaydılar veya çöllerde göçebe gruplar halinde, adı bile bilinmeyen ormanlarda idiler."*⁴

Aynı eserin birkaç yerinde daha benzer yaklaşımlar bulmak söz konusudur; fakat bunları burada verip okuyucuyu boğmak istemiyorum, bu belki başlı başına başka bir yazının konusu olabilir. Bu alıntıyı yapmaktaki amacım tarih yazımı konusunda hangi metodolojinin esas alındığı ve esas alınan bu metodolojinin bizi ne gibi sonuçlarla karşı karşıya bıraktığını görebilmektir. Bu yazıyı yazan zat her ne hikmetse herhangi bir bilgi ya da belgeye dayanmaksızın bu keskin yargılara varmayı sakıncalı görmemektedir. Öte yandan yapılan antropolojik, arkeolojik araştırmalar sonucunda Mezopotamya'nın insanlık tarihinin merkezi olduğu bilinmektedir. Fakat bu coğrafya da sadece Kürtler yaşamamıştır ve

yaşamamaktadırlar. Coğrafyada yaşayan Persler, Luwiler, Huriler, Elamlılar ve ismini anmadığımız onlarca halkı da göz ardı etmemek gerekiyor ki bu halklar, topluluklar tarihsel diyalektik gereği zaman içerisinde birbirleriyle etkileşimde bulunmuş ve yeni sentezler oluşturmuşlardır. Bununla beraber hemen belirtmek gerekir ki, o dönemde adı geçen bu coğrafyada Kürtlerden ya da günümüzdeki herhangi başka bir halktan bahsetmek abesle iştigaldir. Yoksa bunların hepsini görmezden gelerek toptan hepsini Kürt ilan etmek veya benzer şekilde tüm Avrupa ve dünyanın Arya ırkından geldiğini ortaya atmak bilimin ya da tarihsel diyalektik herhangi bir ilkesine uymamaktadır. Oluşan bu durumun egemen tarih yazımından ya da resmî tarih yazımından herhangi bir şekilde farkı bulunmamaktadır. Eğer bu perspektifin bilimsel olduğunu kabul edeceksek hiç şüphe yok ki; Alman sözcüğünün Türkçedeki Al-Alma kelime kökünden geldiğini ve son tahlilde bu kelime benzerliğinden hareketle Almanların Türk olduğu yargısına varmak da sanırım çok absürt olacaktır. Sadece etimolojik veya filolojik birtakım kıstaslarla herhangi bir halkın ya da topluluğun soyuna, kökenine dair yargılara varmak bilimin diğer alanlarını kullanmaktan kaçınmak hem bizi bilimsel bilgiye götürmekten alıkoyar, hem de bilimin diğer alanlarını yok saymamıza neden olur. Bu örneklememdeki asıl amaç tarih yazımı sırasında nesnel ölçütleri tutturma kaygısı içinde olmaktır (ne kadar tutturulabilirse), aksi takdirde tarihçinin de tarihin öznesi olan toplumun da akibeti yine tarih tarafından (başka tarih yazıcıları ve yaratıcıları tarafından) yargılanmaya mahkûm olacaktır. Konu buraya gelmişken tarih yazımının, aktarımının kim tarafından ne amaçla yapıldığı, tarihsel olgu ve olayları anlatırken, aktarırken nasıl bir yol ve yöntem izlendiği ve tüm bunları dikkate alarak tarihin ne kadar ışıktutabildiği konusuna da bakmak gerekiyor. Yazının muhtelif yerlerin de ifade etmeye çalıştığı insanın tarih ile olan ilişkisi ve yine insanın yarattığı tarihin sosyal hayatın (üretim-paylaşım-dolaşım) neresinde durduğu ve ondan ne derece etkilendiğini görmek mümkündür. Tekrar etmekte fayda var ki, insanlar ancak ve ancak tarihin nesnesi konumundan çıkıp bir eylem (action) gerçekleştirdikleri zaman, diğer bir ifadeyle tarihi yaratmaya, tarihin öznesi olmaya başladıktan sonra tarihi yazabilirler. Tarih yazımında karşımıza çıkan tüm olgu bilgi ve belgeler ancak bilim insanları tarafından incelendiği ve işlenebildiği zaman anlam kazanır. Öteki türlü tarihsel bilgi ve olgular yazanın veya yapanın öznel değerlendirmesinin ötesinde geleceğe pek de bir açık kapı sunamaz.

“...19. yy.’ın olgular fetişizmi bir belgeler fetişizmine tamamlanmış ve haklı kılınmıştır. Belgeler ve olgular tapınağındaki kutsal sandığındaydı. Saygılı ta-

rihçi, onlara başı önünde yaklaşıyor ve onlardan huşu bir sesle söz ediyordu. Bir olguyu belgelerde bulursanız o öyledir. İşin aslına bakarsanız, bu belgeler resmî buyrultular, antlaşmalar, kira kayıtları, hükümet raporları, resmî yazışmalar ve anılar bize ne söylerler? Hiçbir belge bize o belgeyi yazanın kendisinin ne düşündüğünden, neyin olmuş olması gerektiği ya da olabileceğini düşündüğünden ya-hut belki başkalarının onun neyi düşündüğünü sanmaları isteğinden hatta kendisinin ne düşündüğünü sandığından başka bir şey söylemez. Bunların hiçbiri, tarihçi onarın üzerinde çalışmaya ve onları çözmeye çalışmadıkça bir anlam taşımaz. Belgeler içinde bulunsunlar ya da bulunmasınlar olgular, tarihçi onlardan herhangi bir biçimde yararlanmadan önce, tarihçi tarafından yine işlenmek zorundadır. Tarihçinin onlarla yaptığı şey -eğer böyle diyebilirsem- bir olgu işleme sürecidir.”⁵

Tarihi yazan kişinin olay ve olguları değerlendirirken uygulayacağı metodoloji onun ne denli bilimsel diyalektik tarihsel materyalizme uygun olup olmayacağını belirleyecektir. Aksi takdirde tarih yazımında yazının tamamında meşrebimizce eleştirme gayreti içine girdiğimiz resmî (uydurma) tarih anlayışını aşamayacaktır. Diyalektik tarihsel materyalizmin esas aldığı ve bizi eleştirdiğimiz tarih anlayışının dışına çıkaracak tarihsel anlayışını Engels şu şekilde tanımlar: “Materyalist tarih anlayışına göre, tarihte en sonunda belirleyici etken, gerçek yaşamın üretimi ve pratikte yeneden üretimidir. Marx da ben de bundan çoğunu asla ileri sürmedik.”⁶

Bütün dünya halklarının ve medeniyetinin kaynağını Arya'lara ve onlardan geldiğini ileri süren Kürtlere dayandırmaya çalışan yazarımızın bir alıntısından buraya kadar geldik. Fakat çok uzatmadan vurgulamaya çalıştığım şu ki; tarih yazımında esas alınan metodoloji bize nasıl bir tarih yazımının ortaya çıkacağı konusunda belirleyici fikirler verir.

Kürt etnisite bilincinin 16. yy.'dan beri Kürt Emirleri ve aşiret reisleri arasında mevcut olduğunu varsayarsak ve 17. yy.'ın sonlarına doğru tüm dünyada gelişen ulusçuluk akımlarının da etkisiyle ilk defa pratikte görülen bir Kürt ulusçuluğundan bahsedebiliriz.

20. yy.'ın politik söylemlerinde hatırı sayılır bir bölümü self determinasyon (ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı) Wilson tarafından dek-lare edilince Kürtler de şüphesiz kendi paylarına çıkarımlar yapmışlardır bundan. Sonrasında ise Stalin'in tanımladığı bir ulusun karakteristik özellikleri ve bunları sağlayan ulusların kendi kaderlerini tayin noktasında sosyalist dayanışmayı hak edecekleri söylemi Kürt ulusal hareketi üzerinde çok önemli bir etki yapmıştı. TC devletinde '60 ve '70'lerle birlikte Türkiye Kürdistan'ından batı vilayetlerine doğru yapılan göçler (daha sonraki yıllarda gündeme denk gelecek olan zorunlu göçü buna dâhil etmiyoruz.) Kürt entelektüellerinin, yazar ve aydınlarının ve tabii kaçı-

nılmaz olarak ulusçuluk fikrinin gelişmesinde önemli etkilere yol açmıştır. Şüphesiz '70'lerin sonlarında ortaya çıkan PKK hareketi bu sürecin başlıca taşıyıcısı haline gelmiştir. Geniş halk tabanlı ve gerilla savaşına dayanan PKK hareketi TC'yi zor duruma sokmuştur ve bugün durum çok da değişmiş değildir. Bu konuyu fazla uzatmadan bu gelişmelerin Türkiye Kürdistan'ında yaşayan farklı etnik, dinî unsurların zamanla Kürt ulusçulundan nasıl etkilendiğini vurgulamakta fayda görüyoruz.

Her ne kadar PKK, ilk zamanlarında Müslüman unsurlara net tavır alıp, organik ilişkilerde bulunmasa da daha sonra bu durum değişmiştir. Hal böyle olunca bölgede yaşayan başta Dersim orijinli Kızılbaş-Aleviler (ki bunlar zaten Kürt ulusal havzası içerisinde yer almadıkları ve sosyal, kültürel, tarihi, dilsel ve inançsal farklılıkları bulunduğu için, Kürt hareket çemberinin görece dışında kalmışlardır) olmak üzere diğer Müslüman olmayan unsurlar harekete karşı temkinli yaklaşmışlardır. Kaba bir bakış açısıyla bunu, Dersim coğrafyasının PKK hareketinden ziyade Marksist-Leninist örgütlerle olan yoğun ilişkisi açık bir şekilde görülmektedir. Bir dönem yaygın olan ve hâlâ etkisini sürdüren farklı dinsel ve etnik unsurların tanınmasının Kürt hareketine zarar vereceği (böleceği) anlayışı adı anılan grup ve çevrelere zaman zaman kimlik dayatması halini almıştır. Çoğunluğunu Şafi Müslümanların oluşturduğu Türkiye Kürdistan'ı halkının da tarih boyunca özellikle inançsal noktada ayrıştıkları diğer topluluklarla ilişkileri çok da parlak olmamıştır. Tarihsel süreç içerisinde eylemlilik gösterebilen her coğrafya ya da toplum tarih yazımı ve kendine bir tarih oluşturma cihetine gitmiştir.

Dersimden ve Kızılbaşlıktan konu açılmışken birkaç not daha aktaralım; gerek dinsel inanış ve ritüeller gerek dilsel özellikler -bakımından ki buna yaşadıkları coğrafyayı ve çevresiyle olan etkileşimlerini de katabiliriz- tarihsel süreç içerisinde Kürdistan coğrafyasıyla çok da alışverişi ve benzerliği olmayan Dersim coğrafyasının üzerinde de özellikle 20. yy.'ın son çeyreğinden günümüze hâkim Kemalist iktidar ve onun resmî tarih tezleri etrafında gerekse de daha sonradan gelişecek olan Kürt tarih yazımının çeşitli tezleri olmuştur. Burada tıpkı Kürtlerin tarihsel akış içerisinde özne olmadıkları dönemlerde olduğu gibi Dersim'in de tarihine ve orijinlerine ilişkin çalışmalarını daha çok dış kaynaklardan öğrenebiliyorduk. Kemalizmin paralı tarihçileri ilk dönemlerde Dersim coğrafyasının Orta Asya orijinli olduğunu ve bunların asıl Türk oldukları yönünde uzun süreli bir tarih yazımına başlarlar ve önemli ölçüde de kafa karışıklığı yapıp etkili olurlar. Öte taraftan özellikle son dönemlerde bazı yerel tarihçiler Kürtlüklerine vurgu yaparken bazıları da yine Kürtlük içinden çıktığı rivayet edilen Zazalıklarına vurgu yapmaktadırlar. Yine bazı dış

kaynaklar da Dersim’le ilgili olarak daha farklı iddialar ortaya atmışlardır. Örneğe “Taylor’a göre Dersim’liler aslen pagan olan bir ermeni neslinin ardıllarıdır.”⁷

Genel olarak tarihsel süreçte özne olamayan, ezilen tüm toplum ve uluslar kendi tarihleri konusunda nesne konumunda kalmışlardır ve çok normal olarak gelişen süreçte çok yönlü kuşatma altındadırlar. Şüphesiz anılan bu tezlerin birçoğu senteze kavuşturulmaya muhtaçtır.

Toparlayacak olursak bölgede yaşayan farklı unsurlar özellikle Kürt hareketinin ivme kazanmasından sonra kendilerini kısmen tehlike altında görme eğilimine girmişlerdir; bunların başında da Dersim coğrafyası gelmektedir. Çünkü yukarıda da kısmen değinmeye çalıştığımız gibi ‘60 ve ‘70’lerde göç dalgaları ile birlikte önemli sayıda bir yazar-çizer grubu da Avrupa’nın değişik yerlerine gidip birçok yazınsal ve pratik çalışma içine girmişlerdir. Bunların tarih yazımında önemli etkileri görülmüştür. Bu noktada kendilerini Kürt toplumsal yapısı dışında olarak tanımlayan bir kısım politik özne de hâkim Kürt hareketi ile ayrışma içine girmiş ve yine bu ayrışmanın dayanak noktasını da Kürt hareketinin farklı etnik veya dinsel tanımlamalarla hareket etmenin harekete zarar vereceği endişesi oluşturmaktadır. Süreç içerisinde gelişen hareketle birlikte tarih yazımı da bu tartışmalar ve sürtüşmeler arasında yazılmış, yazılmaya devam etmektedir.

Bu noktada yazının başında da aktarmaya çalıştığımız tarih anlayışının ve tarih yazımının işlevini amacını saptırmadan yerine getirebilmek ve tarihin bir bilim olarak olayları nesnellikle ele alabilmesi için tarihsel diyalektik metodun yerinde ve uygun olduğunu düşünüyoruz; tarihin yazımında bu metodtan uzaklaşmanın saptırmaları ve çarpıtmaları kaçınılmaz olarak beraberinde getireceğini tarihin kendisi bize defalarca göstermiştir.

Notlar:

- 1 Carr, Edward H., *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, 1996, s. 145.
- 2 Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976, s. 15.
- 3 E. J. Hobsbawn, *Nation and Nationalism since 1780* (Cambridge University Pres, 1990), s. 60-1. Martin Van Bruinessen, *Türklük, Kürtlük, Alevilik*, İletişim Yayınları, 2009.
- 4 Selahattin Mihotuni, *Arya uygarlıklarından Kürtlere*, Koral yayınevi, 1992, 1. Baskı, s.13-14.
- 5 Carr Edward Halet, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, 1994, s.21
- 6 Engels, *Tarihsel Materyalizm Üzerine Notlar*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1980, 1994.
- 7 Aktaran; Martin van Brunessen, *Türklük, Kürtlük, Alevilik*, İletişim Yayınları 2009.

Ahmet Çakmak Deliorman*

ALEVİ-KIZILBAŞ GELENEĞİ VE SOL

İnsanlığın tarih sahnesine çıkışından günümüze değin saf, arı; ırk, din, mezhep, inanç, kültür, sanat ulaşmamıştır, ulaşma imkânı da doğal olarak yoktur; çünkü öyle bir şey yoktur, tüm üretilen şeyler tüm insanlığın ortak değeri ve mirasıdır! Günümüzdeki keşfedilmemiş kabileler için bile bu durum geçerlidir. Karışmamış, etkileşime geçmemiş, birbirini etkilememiş hiçbir insanî değer oluşmamıştır. Olsa olsa genel karakteri itibariyle birtakım ortak yanları olan ve diğerlerinden ayrılan noktaları bulunan yapılardan söz edilebilir. Tarihsel seyir içerisinde bu yapıların egemen güç, ideoloji, sınıf gibi temalarla olan ilişkileri bağlamındaki konumlanışları ve konumları genel karakteri belirlemiştir.

Ortodoks hareket egemen gücü temsil ederken, Heterodoks hareket egemen güce karşı direnen tarafı temsil etmiştir. Bu bağlamda, Alevilik-Kızılbaşlık Heterodoks hareketin temsilciliğini üstlenmiştir. Zulme karşı baş eğmeyen, haksızlığa karşı çıkan, güçlünün-ezenin-haksızın yanında değil karşısında olan, güçsüzün-ezilenin-haklının yanında yer alan ve onunla birlikte savaşan-mücadele eden bir hayat felsefesinin ve yaşam pratiğinin biçimlendirdiği bir kültürel formasyondur. Muhafif kimliğini her daim korumuş bir anlayışın temsilcisidir. Temelde insanın insanlaşmasını, inançta, ibadette, kültürde, dilde, cinsiyette -kadın erkek eşitliğinde-, doğayı algılayışta insanın kurtuluşuna dayanır. Bu öğretilerde insan ayrımı yoktur. Herkes eşit doğar ve eşit yaşam şartlarında hayatını sürdürmelidir. Rızalık üzerine kurulan bir toplumsal pratik söz konusudur. Rızalık, gönüllülük esasına dayalı bir arada yaşama ve Bedreddin'in deyişiyle "yarın yanağından gayri her şeyi paylaşma" anlayışına dayalıdır. Tam da bu anlayıştan dolayı sosyalizan, komünal temelleri açığa çıkmaktadır. Dayandığı temel felsefe ile de bu konum perçinlenmekte, materyalizme yakınlığı ile sol arasında bir paralellik, doğrusal orantı kurulmaktadır.

Aleviliğin temel felsefesi: doğayı, olayları, nesnelere birbirine bağlı ve bağımlı olarak kabul eder; doğanın hareket eden, değişen, yenilenen bir süreçte olduğunu söyler; niceliksel değişimlerle niteliksel değişimlerin süreci sonucunda dünyanın oluştuğunu savunur; oluşumun, değişimin, dönüşümün iç çelişmelerden, çatışmalardan meydana geldiğini belirtir. Bu temel felsefi yaklaşım, Aleviliğin diyalektikle ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Kendisine biçilmek istenen idealizm misyonuna karşılık Alevilik materyalist felsefenin bir yansıması, hatta materyalizmin deyim yerindeyse anasıdır. Mistisizmi aşan bir yapıya sahiptir. Ancak tarihsel dönem ve şartlar gereği dinsel nitelik taşımak zorundadır. Egemen burjuva resmî tarih ve egemen resmî ideoloji istediği kadar Aleviliği İslâm potası altında eritmeye çalışsın, Alevilik özü itibarıyla bunu çoktan aşmış bir konumdadır; ancak burada sorgulanması gereken Heteredoks hareketin Ortodoks hareketle ilişkisi ve değişen koşullarla birlikte aldığı biçimdir. Bu biçimi hangi şartlar ve zorunluluklar, baskılar altında aldığı da ayrı bir önem arz etmektedir. Zira, koca bir devleti yıkacak -Selçuklu- ve koca bir imparatorluğun -Osmanlı- başına büyük dertler açabilecek kadar yaygınlaşan ve güçlenen bir hareketin temellerinin sağlam olması gerekmektedir. Aksi takdirde bin yıllardır kıyım, yıkım, yağmaya, asimilasyona, yok saymaya, hakir görülmeye, iftira atılmaya maruz bırakılmış bir hareketin yaşama şansı yoktur. Bugün hâlâ tüm olumsuzluklarına, temel felsefeden sapmalarına ve kapitalist yabancılaştırmaya rağmen ayakta kalabilmişse bunu, sağlam olduğu temellere borçludur. Yaşam geleceği de bu temellerle olan ilişkisine ve bunu ne derece ve ne şekilde hayata geçirip aşabileceğine bağlıdır; geleceği; felsefesini pratikte Bilimsel Sosyalizm temelindeki Sol ile bütünleştirip siyasal, sosyal kurtuluşa yapacağı katkısıyla belirlenecektir! Alevilik, bir mülksüzler hareketidir. Ortakçıl toplum tasviridir. Bu anlamıyla da emekçi sınıf bağlaşıklığını göstermektedir. Diğer taraftan eşitliğin en zor kısmı olan ve Sosyalizm denemelerinin aşamadığı en önemli şeylerin başında gelen yöneten-yönetilen ayrımının keskin çizgilerle ayrılmadığı, cinsiyet eşitliğinin olduğu bir düşünce sistematığıdır. Bu anlamda, sosyalizm temelli ve Sosyalizme örnek teşkil edebilecek türde bir yapıya da sahiptir. Özellikle bu coğrafyada kurulacak Sosyalist düzene örnek oluşturabilecek bir niteliğe sahiptir. Ancak bunun için temel felsefi yaklaşım ile günümüzde aldığı konum eleştiri süzgecinden geçirilmek, günümüze uyarlanmak ve ona göre bir politika üretilmek zorundadır.

Aleviliğin tarihsel kökenleri hakkında farklı görüş ve bilgiler bulunmaktadır. Bunlar, genel çerçevede İslâm dini ile bütünleştirme, İslâm'ın

bir kolu, İslâm'ın alt dalı, mezhebi noktasında birleşmektedirler. Ortak nokta, din temelli, mistik, metafizik, idealist felsefeyle bütünleştirme çabalarıdır. Burjuva resmî tarih ve resmî ideoloji bununla da yetinmeyerek Aleviliği sapkın inanç olarak lanse etmekte ve bunu dillendirmektedir. Resmî ya da yarı resmî ve gayri resmî yollardan bu anlayışı yaymayı, bu temelde de asimile etme ve gerektiğinde bunu sınıfsal, toplumsal, siyasal mücadelede kullanmak için cephanesinde saklı tutmakta, zaman zaman mevzisini terk ederek cephanesini boşaltma görevini icra etmekten de geri durmamaktadır. Selçuklu, Osmanlı, Cumhuriyet kısımları bir devlet geleneğinin anatomisini ve sürekliliğini ifade etmektedir. Selçuklu veziri Nizamülmülk'ten bu yana Aleviler hakkındaki iftiralar günümüze kadar gelmiştir. Burada da Sosyalizm ile, Sosyalist, Komünist, Marksist, Devrimciler ile Alevilik-Kızılbaşlık anlayışı egemenlerce ortaklaştırılmıştır. Felsefenin, ideolojinin doğruları karşısında çaresiz kalan egemenler ve uşakları iftira üretmekte sınırları tanımamışlardır. Psikolojideki yansıtma savunma mekanizması tekniğini kullanarak kendi yaptıklarını Alevi-Kızılbaş, Komünistlere bunlar karılarını paylaşıyor, ensest ilişkiye giriyor diyerek iğrençliklerini sürdürmüşlerdir. Yarın yanağın-dan gayri paylaşmak için her şeyi sözünü böyle yorumlayabilecek ancak ve ancak kadının ayak bileği açıksa ondan bile tahrik olabilecek sapıklığa, insan dışılığa düşmüş zihniyetin temsilcileridir. Küçük yaştaki çocuklara, hatta bebeklere, hatta ve hatta kendi çocuklarına tecavüz edenler kendi yaptıklarını başkalarına çamur atarak örtebileceklerini sanmaktadırlar. 6 yaşındaki kızla evlenip 9 yaşında onunla gerdeğe giren ve uçkuruna özel vahiy inen bir peygamber dediklerini örnek alanlar için bu gayet normal olabilir; ancak diğer tüm anlayış ve kimlikleri bir yana insanî vasfını yitirmemiş olanlar ve yitirmiş olan zihniyeti ve yitirmelerine neden olan sömürücü düzeni yok edip insan onuruna yakışan sınıfsız, sömürsüz, sınırsız, eşitlikçi, özgürlükçü düzeni kurmaya çalışanlar için asla ve asla normal olamaz!

Alevilik-Kızılbaşlık, İslâmiyet'ten binlerce yıl önce mevcuttur. Dolayısıyla, İslâm'ın içinden doğmuş olduğu bir burjuva resmî ideoloji safhasından öteye bir anlam ifade etmemektedir. Alevilik, yaşam ve inanç biçimi, felsefî temeli, olayları, nesnelere, doğayı algılama, kavrama ve yorumlama yöntemi olarak çok eski tarihlere dayanmaktadır. Adı Alevilik olmasa da bu anlayış binyılların tarihsel süzgecinden süzülerek bugünlere ulaşmıştır. Ateş, ışık, alev anlamlarından beslenen bu anlayış, Ali'de yansımalarını "görmediğim Tanrı'ya tapmam" şeklinde bulmuştur. Tanrı'nın insan, insanın Tanrı olduğu bir anlayış, ruhani olanı dünyevileştir-

me, gökte olanı yere indirme, görünmeyeni görünür kılma, soyutu somut yapma anlayışı çok eski ve sağlam temellere dayanan bir öğretinin ürünüdür. Bugün çatırdatılan temeller burjuva, küçükburjuva karakteristiği -insan karakersizliği- pratiğinden nüvelerdir. Kırdı ve kapalı mekânda daha çok yaşama ve yayılma alanı bulan Alevilik-Kızılbaşlık, kente göçle birlikte, resmî ideoloji-devlet-medya-Sünni inanç sahibi çoğu kesimin de içinde yer aldığı inkâr-imha-asimilasyon ve baskının her türlü boyutu ile birlikte kendine kapanma, gizleme, aile içinde bile saklama ve en önemlisi de değişime uğrama, uysallaşma, resmî ideolojiyle çatışmama, devletle özellikle Atatürkçülük ve laiklik temelinde bütünleşmeye çalışma, Sünniliğe eklenme çabaları gibi farklı şekillerde tezahür edebilmiştir. Bu psiko-sosyal durum, tam anlamıyla bir soykırımdır! Bu soykırıma maruz kalanların baş eğmeme geleneğinden gelmesine rağmen isyan etmek yerine başka yollara başvurmaları bir nevi ve bir yere kadar doğal karşılanabilir; ancak getirilmek istendiği nokta itibariyle hâlâ ses çıkmaması, hatta daha bir sıkıca duruma sarılma ve bundan vazife çıkarma anlayışı ve pratiği sınıfsal konum hariç tüm Alevi-Kızılbaş kesim açısından bir intihardır. Celladına aşık bir toplum, Stockholm Sendromuna tutulmuş, Ezilenlerin Pedagojisi ile hareket eden ve ne yapacağını bilemeyen, yaşamak için ona buna tutunan, âdeta son demlerinde ölmek için çırpınan hastanın durumuna bürünmektedir. Sınıfsal konumu gereği egemenlerin çanak yalayıcılığını yapanlar -İzzettin Doğan- ve pastadan pay kapma yarışına katılan küçükburjuva sosyaldemokratları -her türden burjuva parti ve örgütünde boy gösteren, kendisine aşağılığın rozeti takılırken arsızca poz verenler- bin yılların mirasını sınıfsal konumları gereği siyasetlerine alet etmekte ve satmaktadırlar. Yeri gelmişken belirtmekte fayda var her din bir ideoloji ve siyasettir; dine sınıflar üstü, siyaset üstü türden yakıştırmalar, misyonlar biçmek isteyenler ise asıl ideoloji ve siyaset ikiliğini yapanlardır!

Sınıflı toplumlar ve bunlardan biri olan burjuva düzende çok daha fazla bir şekilde ve boyutta kavramların içi boşaltılır, etiket ile içerik farklılaştırılır, olması gereken ile olan arasındaki fark açılır. Bu, insanlık, insan hakları, demokrasi, hak, hukuk, eşitlik gibi kavram ve pratiklerde olduğu gibi inanç boyutunda ve bunun yaşanış biçiminde de durum aynıdır. Alevilik-Kızılbaşlık da bundan nasibini fazlasıyla almıştır. En basitinden insan ayırımı yapmayan felsefî temeline dayanan anlayış, ayırım yapmaya, ötekileştirmeye başlamış ve kendi Ortodoksisini yaratmaya başlamıştır. Haksızlığa karşı boyun eğmeme anlayışı yerini idare etmeye, durumdan nasiplenmeye bırakmıştır. Haksızın karşısında, ezilenin ya-

nında yer alma fikri yerini güçlüye yamanma, bana dokunmayan yılan bin yaşasın düşüncesine bırakmıştır. En acısı, kötüsü ve dramatik olanı da dün toplum dışına itilen Raybere Qopların bugün cüzdanın kabarıklığından dolayı peşinden sürüklenilmesidir! Elbette ki yüzyıllardır, tüm mücadelelere karşı hâlâ yaranamama, aşağılanma, iftiraya uğrama, yok edilme pratiklerini yaşayanlardan her zaman, her şeye koşmalarını beklemek biraz abes olur; ancak temel felsefeden şaşmamayı, temel felsefeyi çıkarlar için yontmamayı beklemek çok büyük bir beklenti olmasa gerekir. Burjuva, küçükburjuva anlayışlar sınıfsal konumlar ve sınıfsal çıkarları gereği bunu yapacaktır; fakat önemli olan emekçi, İşçi, Devrimci, Marksist Alevi-Kızılbaş kişilerin bu anlayışlarla işbirliği yapması değil tam aksine onların karşısına dikilmesi gerektiğini bilmek ve bu yolda yardımcı olmaktır. Sınıfsal temelinden koparılmış herhangi bir şeyin yaşama şansı yoktur. Yaşasa bile o değil, başka bir şey, özü, temeli yitirilmiş, yontulmuş, uyumlulaştırılmış, uysallaştırılmış, sistemcileştirilmiş, özcesi; kapitalist yabancılaştırılmış bir şey olur. Bugün gelinen nokta da bu anlamda tehlikelidir. “Alevi solu” türünden laflar bu tehlikenin boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. Alevi mitinglerindeki “ya muhammed ya ali” türünden bantlar ve sloganlar durumun vahametini gösteren somut örneklerdir. Aleviler laikliğin teminatıdır teranesiyle Cumhuriyet mitinglerine katılan kimi Alevi-Kızılbaşlar da egemen ideolojinin retoriklerine bağlılıklarını sergilemesi açısından dikkate değer örneklerdir. Burjuva resmî ideolojiden kopamayan bir sol, Bilimsel tanımıyla Sol olamayacağı gibi resmî ideolojiden kopamayan Alevi-Kızılbaş hareketi, fikri de Alevilik-Kızılbaşlık olamayacaktır!

Kapitalist-emperyalist sistem, böl-parçala-yönet siyasetini sadece siyasal arenada gerçekleştiriyor, ondan da fazla ve asıl tehlikeli ve gizil olanı yapıyor. Kültürel, ideolojik alandan beyinleri sömürgeleştiriyor. Sömürgecilik-emperyalizm-küreselleşme sürekliliğinde artık kültüralizm programıyla sosyal sınıf yerine kimlikleri ön plana çıkarıyor. Böylece bölünen sınıfı yönetmek ve yönlendirmek çok daha kolay hale geliyor. Kimlik siyaseti ile uğraşırken sınıf adına her şey önce ikinci plana atılıyor sonra yok sayılıp yok ediliyor, böylece ilkel sermaye birikimi bile sağlanabiliyor. Örneğin ülkemizde Kürt emekçileri, bunun en bariz örneğini oluşturuyor. Alevi-Kızılbaş kesim de bundan nasibini fazlasıyla alıyor. Sermayenin bölgesel asgari ücret talepleri, ilkel sermaye birikimini yerleştirmek ve yaygınlaştırmak, aynı zamanda güvencesiz iş ve güvencesiz gelecek projesini hayata geçirmenin bir adımı olarak hesaplanıyor. Tam da bu noktada sınıfın birleşikliliği ve birlikte mücadelesinin zorunluluk ha-

lini aldığı sermaye saldırı programlarıyla birlikte kültüralizm Türkiye’de, Yakın Doğu’da, Asya’da ve genel anlamda tüm dünyada yaygınlaştırılıyor. Ucuz emek cennetleri -Çinlileşen Türkiye, Çinlileştirilen emekçiler ve özellikle Kürtler- kültürel kimlikler üzerinden köleleştirilip yağmalanıyor. Tam da bu noktada ilerici, demokrat geleneğin sahibi Alevi-Kızılbaşlar ne yapıyor? sorusunu sormak elzem hale geliyor. Bu soruya verilecek cevap kaçınılmaz olarak Alevi kültür geleneğinin dünü ile bugünü arasındaki korelasyonu göstermesi açısından son derece önem arz ediyor. Aslında Alevi-Kızılbaş kültür geleneğinin geçirdiği aşamaları, evrildiği süreci ve günümüzdeki anlamı, değeri ve egemenler karşısında işgal ettiği yer ve aldığı tavrı ispatlıyor. Bu anlamda, burjuva resmî ideoloji ile olan imtihanında tarihsel kültür ve geleneği, mirası açısından sınıfta kalan günümüz anlayışı, yaşanan siyasal-sosyal süreçte de sınıfta kalmıştır. Elbette ki hiçbir kesim, hareket mevcut konjonktürden bağımsız değildir, ona göre konum alır, konum değiştirir, değerlendirilir ve eleştirilir. Ancak şirin gözükmek adına da laf esirgenmez, eleştiri hafifletilmez, deyim yerindeyse lafı gediğine oturtmak gerekir. En azından dünyaya diyalektik tarihsel materyalizm cephesinden bakıyorsak ya da bu cepheden, bu pencereden bakmaya çalışıyorsak! Bu noktadan baktığımızda Alevi-Kızılbaş hareketinin günümüzde aldığı konum, savrulduğu nokta değerlendirilirken ve eleştirilirken buna neden olan, değilse çanak tutan kimi sol anlayış ve politikaları da bir o kadar eleştirmek ve açığa vurmak bir zorunluluktur! Zira, bu noktaya gelinmesinde Alevi-Kızılbaş hareket sürdürücüleri kadar sol adına politika yapanlar da en az onlar kadar suçludurlar. Devrim malzemesini -ülkenin insan profilini, özneyitanimayan, ona göre bir politika üretip bunu hayata geçiremeyen bir sol hareketin hatası çok daha fazladır! Kelle sayısıyla, kullanma anlayışıyla biçimlenen politik hat, yeniyi örgütleme değil var olanı elinde tutma ve ötekenden kapma anlayışına endekslenince sol kendini çürütürken etrafındaki potansiyeli de çürüttü ve yok etti, farklı yöne, farklı zemine kaymasına âdeta davetiye çıkardı, ona zemin hazırladı!

Hazırlanan zemin son derece kaygan olunca, ilişkiler kaypak olunca çıkarıcı eğilimler ağır basınca; burjuva, küçükburjuva “sol”lar hâkimiyetini arttırdıkça Alevi-Kızılbaş hareketi de doğal olarak tersine bir ivme kazandı. Alevi-Kızılbaş kitlenin sınıf atlayan kesimi bir yana, emekçi kesimi bile belli ve kısmi bir potansiyeli zaten bağrında taşıdığı resmî ideoloji ile uzlaşma yolunu seçti. Taşıdığı potansiyel de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişteki(!) laiklik(!) sahteliğine kendini inandırma çabasının bir ürünü olarak teşekkül etti. Bu anlayış günümüzde de devam etmekte

ve Cemevlerinde boy boy Atatürk posterlerinin asılması şeklinde yansı-
maktadır. Bunda bin yılların kıyım geleneği ile birlikte **Dersim Katliamı-**
nın rolü olduğunu da belirtmek gerekir. Bırakın kendi kimliğini açıkla-
maktan korkmayı, kendi kimliğinden korkar hale getirilen bir topluluk-
tan söz ettiğimizi unutmamak gerekir. Bu korkuyu atmasına, gerçeklerin
gün yüzüne çıkmasına ortam yaratması gereken sol ise, burjuva resmî
ideolojiden kopmamakta ya da sessiz kalarak yaşananları onaylamakta-
dır! Onur Öymen'in kişisel değil, partili ve devletli anlayışı belirttiği laf-
ları bile Alevi-Kızılbaş kesimde CHP'den tamamen kopma yaratmak ye-
rine, Kılıçdaroğlu'nun koltuğa oturtulması ile paternalistik, cemaatsel
ilişkinin bir yansıması olan katılımlar had safhaya çıkmıştır. O zaman
sormak gerekir, hemşericilik ile koskoca bir tarih ve katliamlar siliniyor
mu? Siliniyorsa emekçi kanıyla beslenen burjuvazinin suçlarını silip bur-
juvaziye affedecek miyiz? Bu sorunun cevabını asıl muhataplarına bırak-
mak en doğrusu olacaktır!

Alevi-Kızılbaş hareketi -ki Kızılbaş Anadolu Aleviliği'nin siyasî adı-
dır- tarihsel mirasına sahip çıkarak, özüne sadık kalarak günün koşulla-
rına uyarlanan uygulamaya ve özü, temeli, felsefesi olan Marksizm'e ül-
kedeki tüm Devrimci ve Marksist Kadrolarla birlikte politik hattı belir-
lenmiş aynı zeminde mücadele etme ve pratik hayatın yeniden kurulu-
şunda bir arada bulunma ihtiyacı her zamankinden daha fazla bir zorun-
luluk arz etmektedir.

* Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Çakmak Deliorman, *Resmîlik, Dersimlilik, Alevilik Ve Solculuk*, Sorun Yayınları, 2010.

Serkan Sariataş

YIKIM

Çoban kavalına gönül vermiş, gözyaşı sel olmuş topraklarda yaşayanların rengindendi o. Ayak parmaklarının arasına kadar ulaşmış nasırlarıyla, yalınayak yürüyüşlerinin nerede sonlanacağını arıyordu. Arkası dağdı dağların. Her dağ bir dert, her dert bir çöldü. Aşmak gerekirdi dağları. Ama gel gör ki, ırmaklar azgın, ırmaklar kızgın. Kar suları heybetini arttırmış, yedi başlı bir ejdiyarı andırıyordu.

Vadisi ve dağıyla adı aynı olan ırmağın yanına yaklaşmış, suyuna dokundu vadinin. Avucunu suyla doldurup, ayağa kalktı. Başını, tepesinin üzerindeki mavi boşluğa doğru kaldırıp, avucundaki suyu en yukarıya doğru fırlattı. Havada inci parlaklığında raks eden su damlacıkları gelişi güzel süzülüp toprağa düşerken, kaçak bir damla onu ensesinden yakalayıp kürek kemiklerinin arasından, serin serin, ince beline doğru aktı. Suyun omurga üzerindeki tatlı serin yolculuğunu can kulağıyla dinlerken, tüyelerinin kabardığını hissetti. Bedenini toprağa, tüyelerini bitkilere, sırtındaki o minicik yatağı ise vadiye benzetti. Damla nehri olmuştu vadinin. Xızır mutlaka gelirdi...

Su. "Su, bunca hırçınlığına, acımasızlığına rağmen hayat veriyor toprağa", dedi. Irmağa sırtını dönüp, zirvesi sisle kaplı yüksek dağlara yöneldi. Patikayı adımlarken ayağının altında kırılan çalının çıtırtısını duyunca, mayınları düşündü. "Öyledir, öyledir. Sevmeyenimiz az değil." dedi ve duraksadı. Gözleri bir kaya kovuğu aradıysa da, bulamadı. "Ey katlimize sebep insanlık! Yakındır! Yakındır!" dedi. En yakınından eline kuru bir meşe dalı alıp yoluna yoldaş ederek, saptı patikadan.

Bombalarla parçalanmış topraklara, yorgun sesiyle türküler söyledi. Ağaçların ve bitkilerin, hayatı boyunca çok kez ağlamış olan bu yorgun sesin acısını paylaştığını ve raksa durduğunu, dağların ise kendinden olana kucak açtığını düşündü. "İnsan" dedi dalıp gitti... "İnsan, kocaman dünyaya bıkmadan usanmadan sınırlar çizdi, koca koca şehirler kurdu. Ama hiç kimseyi, hiçbir şehre sığdıramadı." dedi. Ayrıldığı son şehri düşündü. İki ırmak akıyordu. İrmaklardan biri tam ortasından ikiye ayırmıştı şehri. Diğeri öbür yanından akıp birleşiyorlardı şehrin belinde. Ellerini beline koydu. Bir iki yokladıktan sonra, şehrin sağlam bir yerde olduğuna karar verdi. Beli sağlamdı şehrin.

Gözlerini yukarıya doğru kaldırıp gök mavisini aramadan önce, bu davranışının beyhude bir çaba olacağını çiseleyen yağmurdan anlamalıydı. Başını omuzlarının arasına gömüp, gözlerini neredeyse ayaklarının ucuna dikerek adımlarını saymaya başladı. Yürüdü. Hiç durmadan yürüdü. Nereye yürüdüğünün önemi yoktu. Adımlarının mutlaka bir yerde sonlanacağından emindi. O arıyordu. Son adımının ağırlığını arıyordu. En son nereye basacaktı? Önce hangi ayağı onu taşımayı reddedip düşmesine sebep olacaktı? En son neye bakacaktı? Son gördüğü şey ne olacaktı? Son hayali ne olacaktı? En çok hangi şeyi yapmadığı için pişman olacaktı? Çok isteyip bir şekilde yapmadığı şeyleri, son bir şansı daha olsaydı ne yapacaktı? Sahi en son hangi cümleyi kuracaktı? Bütün bunları merakla düşünürken, zaten ince olan bacaklarının titremeye başladığını, bedenini taşımakta zorlandığını fark edip temposunu biraz daha düşürmeye karar verdi. Aynı anda alnından kaşlarına süzülen teri sol bileğinin üstünde sallanıp duran gömleğinin koluna silerken şöyle dedi. “İnsanoğlu eğer son nefesini vermek üzere olan adamın gözünün önündeki son şeyin ne olduğunu çözebilirse, dünya daha iyi bir fikre sahip olur.”

Dereler aşır, tepeler çıktı yorgunluktan titreyen bacaklarıyla. Kurtlar, tilkiler yolunu değiştirdi. Bir tavşan uykusundan uyanarak ok gibi fırlayıp, tozu dumana katarak gözden kayboldu. Biraz yukarısında daire çizerek av arayan kartal, atmacanın saldırısına uğradı. Kuşların içli cıvıltılarını atmacanın cesur saldırısını selamladıklarına yordu. Durdu. Uzağa baktı. Sonra en uzağa bakıp daldı.

Ellerini omuz hizasından biraz yukarı kaldırarak açtı. Bir süre öylece kaldıktan sonra, sağ elini sol omzunun üzerine, sol elini ise sağ omzunun üzerine koyarak, başını sağ omzuyla sol elinin birleştiği yere doğru devirip, gözlerini yumdu. Dermanının tükendiğini, ayaklarının artık kendisini taşıyamayacağını fark ettiği anda, dizlerine kadar toprağa gömüldüğünü sandı. Titredi. İncecik bacakları titreyerek dizlerinden kırılıp toprağı ezdi. Dizlerinin üzerinde dengesini sağlamaya çalışırken, başını geriye doğru devirip sabitledi. Ellerini omuzlarından ayırıp, ayaklarının yanındaki toprağa avuçlarını sürdü. Alnına ve gözlerine toprak kokusu taşıdıktan sonra, kollarını yarım daire oluşturacak şekilde yukarıya doğru kaldırmaya çalıştı. Avuç içlerinin birbirine baktığını düşünmüyordu bile. Ayaklarının ezildiğini fark etti. Kanı daha hızlı hareket ediyordu. Gözleri dolu doluydu. Derin derin öksürüp, aksırırken;

“Ya hewsâ sodirî, ya k’alo warway, ya Ana Fatma spiyê, ya Xızır... Ben bütün insanlık âleminin kardeş kavgasından kaçıp bihaber geldim. Ayağımın altında kan var, onun için taşımaz ince boyumu. Alnımın çizgileri, gözlerimin ışığı demirle başa çıkamadı. İqrar-ı iman kalpten cebe indi. Zerê xatır pul oldu. Dölümüz kuvvetine inandı kabanın, kelimemiz sersefil. Dilimiz kendinden utandı. Sazımız mecazını yitirdi. Sevgi kâğıtla koyun koynuna girdi, aşklar divane olup yollara düştü... Ben bir diva-

neyim, puldan uzak. Toprağın her karışına ter dökmeye geldim. Börtü böceğe, zerenca, malê p'eskofa borcum var, günahımı ödemeye geldim... Ya Dolu baba! Ya kemerê Duzgını! Ya Xızır! deyip sustu.

Yüzünü toprağa gömdü. İçin için toprağın kokusunu çekerken, göğüs kafesinin yırtılacağını sandı. Beyni zonkladı. Toplar birbiri ardına. GÜM! GÜM! GÜM! İnsan ne ki? Dünya titriyordu... İnsanlık çığlık çığlığa... Makinalı tüfek önüne geleni yere seriyor. Ta ta ta ta... birden bir tey-yare belirlediği anda düğmeye basıyor, GÜM!.. Topla birlikte insanlık salanıyor. Avaz avaza. İnsanlığın boyun damarları çatladı, çatlayacak. Kan ve yanmış et kokuları dayanılacak cinsten değil. Yüksek kayalardan odun atar gibi, kahkaha ve insan atıyorlar. Irmağın dibindeki çakıl taşları artık görünmüyor, ırmak kıpkırmızı. Kan renginde akıyor. Ölümlere tecavüz ediyorlar. Genç kızlar, kadınlar kurtulmak için ölüme atlıyorlar...

Bütün bunlar çok ağırdı. Dayanamadı. Kaldıramadı. Çaresizdi. Ağladı. Başını ellerinin arasına alıp yana devrildiğinde, yamacın yanı başında olduğunu hatırlayamadı bile. Yuvarlandı. Yuvarlanırken bağırdı ; "Mekê zalım mekê, la law hêq zana mekê! Az bê gunawo, bê mirado! Mekê law! Mekê mewran! Mekê! Mekêêê! Aaax... Axbı serêmırobo! Xılêmalê Kırmancıya bê kesê! Wê demo demo! We demo gewr! Ez bımırı! Ez bımırı ax Kırmancıya mına Belekê, wê wê wêêê..."

Suyu kurumuş bir derenin yatağında buldu kendini. Ayağa kalkmadı. Dere yatağında boylu boyunca yatıyordu. Alnı, elleri ve yüzü jilet keşiği gibi kesilmiş, kanıyordu ama bu kadarcık kanın, bir ırmağın rengini değiştiremeyeceğini biliyordu. Gözleri gökyüzünün gri renkli sevimsizliğine takılınca doğrulup kalktı dere yatağından. Ellerindeki sıyrıkları inceledikten sonra, yuvarlandığı yamacın uçurumuna baktı. Bir adım, bir adım daha. Sonra birbiri ardına ağır aksak adımlarla, yuvarlandığı tepenin en üst noktasına çıkmayı başardı.

Elleriyle en tepeyi oydu. Dizlerine kadar varan bir çukur açtı. Kalktı yerinden. Gidip dizleri ve avuçlarıyla dokunduğu topraktan bir tutam alıp geri döndü. Avuçlarındaki toprağı, açtığı çukurun içine koyup, üstünü yapraklarla örttükten sonra, çukurdan çıkardığı toprağı yaprakların üzerine yıktı. Toprağı toprağa gömdü. İtina ile yaptığı mezarın her iki ucuna birer kalın, kuru ağaç dikti. Mezarın kibleye bakmaması için özel bir çaba hazırladı. "Güneş her şeye yeter" dedi ve mezarın önünde diz çöküp, ellerini açtı. Gözlerini yumdu. Kuş ve su seslerinin kulağından girerek içini sakin bir ummana çevirdiğini hissetti. Eğilip mezarı öptü. Elbisesinden bir parça kopararak mum niyetine kibritiyle tutuşturdu. Yarı kumaş kokusu burnundan içeri girdi. Ağladı yeniden. Yanan bir parça kumaş değil, insandan bir parçaydı sanki. Yaşlı gözlerini güneşin doğduğu yöne çevirdi ve son sözünü söyledi; "Medeniyet kendini, silahı insanlığı katletti. Medeniyet de sağ olsun, başımda!" dedi ve kartalların konduğu yere doğru yürüdü.

Serhat Halis

KOMÜNÂL KIZILBAŞLIK VE DERSİM SOYKIRIMI

Komünâl Kızılbaş gelenekler, bu topraklarda yüzyıllardır kendini sınıflı toplumun sömürüye dayalı ilişkilerinden (kısmen de olsa) muaf bir biçimde yaşata gelmiştir. Egemenler, bugün olduğu gibi, her dönem bu komünâl geleneklere sahip kesimleri yok etmeye çabalamışlardır. Bu coğrafya tarihinde yaşanmış onlarca Kızılbaş katliamının nedeni de; komünâl Kızılbaş geleneklerin, egemen güçlerin toplumsal-iktisadî-ideolojik ilişkileri içerisinde bir forma girmeyişindedir. Bundan kaynaklıdır ki, bu gelenek kendini ancak ulaşımın ve dolayısıyla müdahale etmenin zor olduğu yüksek, dağlık, engebeli ve korunaklı coğrafyalarda yaşatabilmiştir.

Kızılbaşlık, ilksel komünün kendisini sınıflı toplumlar karşısında bin yıllarca koruyarak günümüze aktarmış biçiminin adıdır. İlksel komünâl toplumlar “medeniyete”/sınıflı topluma karşı kendilerini tam manâsıyla koruyamadılar, bu türden bir koruma, toplumsal gelişimin doğasına da aykırıdır zaten. Komün toplumları, “Medeniyetin”/sınıflı toplumların kuşatması altında kendilerini gizleyerek, yer yer ödün vererek ve belli ölçülerde sınıflı toplumlara benzeyerek kendini koruma olanağı bulmuştur. Komün kendini bin yıllarca dağ başlarında, ulaşımın güç olduğu noktalarda koruyabilmiştir. Bu hem komün toplumlarının kendilerini korumak adına dağ başlarına çekilmeleriyle açıklanabilecek, hem de sınıflı toplumun kendini ilk olarak ovalık, sulak ve üretimin yapılmasına olanak sağlayacak coğrafyalarda yaratıp yayılmasına bağlı olarak yayılım alanlarının, dağ başlarını bir ada gibi etrafından çevirmesiyle açıklanabilecek bir diyalektik ilişkiye bağlıdır.

Komün toplumları kendilerini koruyabilmek adına her iktidar döneminin, sınıflı toplumlardaki egemen sınıfların hegemon ideolojileri karşısında, kendilerini o egemen güçlerin iktidarı altında yaşayabilmenin koşullarına göre tasarlamıştır. Sadece Anadolu toprakları üzerinden bir tarihi belirleme yapmaya çalışırsak; Hıristiyanlığın egemen olduğu bir

süreçte, kendilerini ince bir Hıristiyanlık tül örtüsü altında formüle eden, dışa karşı Hıristiyan görünmeye çalışan ama içten içe kendi komünal gelenekleriyle yaşayan, tamamen heteredoks bir yapıya sahip olan Kızılbaş/Paulisyanlık olarak örgütlemiştir. Yine bu topraklarda İslâmiyet egemen bir güç olmaya başladıktan sonra komün, kendini ince bir İslâmiyet tül örtüsü altında formüle eden, dışa karşı Müslüman görünmeye çalışan ama içten içe kendi komünal gelenekleriyle yaşayan, tamamen heteredoks bir yapıya sahip olan Kızılbaş/Alevilik olarak örgütlemiştir.

Sınıflı toplumların özellikle de feodal dönem toplumlarının hemen hepsinin komün geleneklerini taşıyan Kızılbaşlığı ve çeşitli farklı coğrafyalardaki varyantlarını sapkınlıkla, düzen için tehlike oluşturmakla, katli vaciplikle ifade etmelerinin ortaklığı da bir manâ taşımaktadır elbette.

Tüm sınıflı toplumlarda, egemen sınıfların, kendi egemenliklerini tehlikeye atacak her türden yapılanmayı yok etmeye girişmesi, kendi sınıf çıkarlarının gereğidir. Komün geleneklerinin farklı varyantları olan Kızılbaş Bogomillik, Kızılbaş Pavlakilik, Kızılbaş Alevilik, Kızılbaş Katarlık vb. gibi toplumsal biçimlerin hepsi komün geleneklerinin kendini farklı süreçlerde formüle etmiş halleriydi. Bu nitelikleri itibarıyla de yaşam buldukları dönemin egemen ideolojileriyle uzlaşsız çelişkiler taşımaktaydılar. Egemenlerin tarih boyunca, Kızılbaşlığın baş gösterdiği hemen her coğrafyada, Kızılbaşlara karşı amansızca bir saldırı içinde olmalarının ve Kızılbaş tarihinin katliamlarla “süslenmiş” olmasının altında yatan neden de komün geleneklerinin, egemenlerle sınıfsal çelişkiler taşıyor olmasıdır. Tarihte yaşanmış tüm Kızılbaş köylü ayaklanmaları, halk hareketleri, katliam girişimleri vs. sınıflar savaşımının bir tezahürüdür.

Komünün egemenlerle sınıfsal ve ideolojik olarak bir antagonizma yaşıyor olmasının tarihi ve sosyolojik nedenleri nelerdir? Bunların anlaşılması, egemen sınıfların, komün geleneklerine ve dolayısıyla Kızılbaşlığa saldırıyor olmasının nesnel nedenlerini de çok daha anlaşılır kılacaktır. Şu durumda komün geleneklerinin niteliklerine bakmak gerekir.

İlk(s)el komünde mülkiyet yoktur, para yoktur, devlet yoktur, yazı yoktur. Bunlar ilk(s)el komünün temel varlık nedenleridir. İlk(s)el komünal geleneklerin binyıllardır kendisini kamufle etme yöntemiyle dağ başlarında koruyarak yaşatmaya çalıştığı 1930’lu yıllara kadarki Dersim’de de para, devlet ve yazı yoktur. Yazılı bir geleneğe sahip olmayan Dersim-Kızılbaş-komünal gelenekler kendisini sözlü tarih aktarımı yöntemi ve günlük yaşamda açığa çıkan kültürel ve yaşamsal pratikle aktarmaktaydı. Bu anlamıyla Dersim’de yazı yoktu.

İktisadî olarak adlandırılabilir tüm ilişkiler, takas ya da ortak üretim yöntemiyle belirlenmekteydi ve 1930'lu yıllara kadarki tüm Dersim tarihinde ve tüm Dersim coğrafyasında ancak o dönem İstanbul'da yaşayan bir esnafın ömründe kazandığı kadar bir para dolaşımı olmuştur. Bu anlamıyla Dersim'de para yoktu.

Toplumsal üretim, mülkiyet, paylaşım ilişkilerinin hiçbirinde devlet denetimi ve belirleyiciliği olmamıştı. 1937 yılına kadar Dersim'in devletle bağlarını temsil eden bir örnek bulunmamaktaydı. Asker ve vergi vermek gibi devlete bağlılığı ve bağımlılığı temsil eden örneklerle de karşılaşılmamaktaydı. Toplumsal tüm sorunlar devlet ve resmî makamlarca değil "halk divanı" gibi halk mahkemelerinde çözülmekteydi. Bu anlamıyla Dersim'de devlet de yoktu.

Yarı-komün geleneklerinin korunaklı bir coğrafyada kendini muhafaza ederek yaşadığı alanların başında gelmekteydi Dersim coğrafyası. Osmanlı iktidarı döneminde sürekli olarak, hem resmî ve hem de çapulcu aygıtların saldırısına uğrayan bir bölgeydi bu nedenle. Ancak her türden yok etme ve sindirme girişimlerine rağmen, komünâl gelenekler kendisini Dersim'de yaşatabilme olanağına sahip olmuştur. Yüzyıllar boyunca süregelen katliamlara ve soykırım girişimlerine rağmen, komünâl geleneklerini nesilden nesle aktaran ve para, devlet ve sınıf ilişkilerinden belirli ölçülerde bağımsız yaşayan bu coğrafya bu haliyle, yeni kurulan TC devleti için de, kendi sınıf sömürüsüne dayalı egemenliğini tehlikeye atacak bir unsurdu.

Kendi sınıf çıkarlarının geleceği açısından burjuvazi Dersim'i bir çıban olarak değerlendiriyor ve "Ne pahasına olursa olsun bu çıban kökünden sökülüp atılacaktır" şiarıyla hareket ediyordu. 1935 yılında çıkarılan "Tunceli kanunu" ile Dersim'in ve dolayısıyla Kızılbaş komün geleneklerinin imhasının imzası atılmıştır. Sinsi plan işbaşı yapmıştır. Adım adım Dersim'in imhası gerçekleştirilecektir artık. Bunun için dikkatli ve her seferinde bir adım daha ileri gidecek şekilde bir yöntem uygulanacaktır.

Bu süreçte, II. Emperyalist Paylaşım Savaşı arifesindeki Avrupa'da kan gövdeyi götürmekteydi. Avrupa bu haldeyken, Anadolu'nun bu üçra köşesinde yaşanacak soykırımın yankı yapmayacağından emin devlet kadroları işe koyulur. 1935 yılında Dersim'e yönelik kanun çıkarılır, 1936 yılında Dersim'in girilemez noktalarına yollar ve karakollar yapılır, 1937 yılında önemli Dersimî silahşorlar ve aileleri katledilir ve "nihayet" yıl 1938'e evrildiğinde, tüm Dersim; yaşlı-genç, kadın-erkek, çoluk-çocuk,

hasta-sağlam demeden soykırımdan geçirilir. Arkada kalan bir avuç insan, Anadolu'nun çorak ovalarına sürülür. Ovalara sürmek bilinçli bir politikanın ürünüdür, zira devlet, komün ve dağlar arasındaki diyalektik ilişkiyi fark etmiş ve kalan bir avuç insanın da bu gelenekten kopması için devletin denetimindeki ovalarda yaşamasını zorunlu kılmıştır.

Herhangi bir isyanın yaşanmadığı ve insanların çıkarılan bir kanunla birden bire katledilmeleri ve soykırımı uğramalarını açıklayamayacak egemen güçler, bu soykırım harekâtını meşrulaştırmak adına, olmayan bir isyanın varlığından bahsedeceklerdir.

Dersim soykırımı bu topraklardaki sınıflar mücadelesinin bir tezahürüdür. Hassan Sabahlardan, Şeyh Bedreddinlere, Baba İshak-Baba İlyaslardan, Silvanus ve Pir Sultanlara devralınmış sınıflar savaşımının bir devamıdır. Bu da bozgunla sonuçlanmıştır ama henüz yenilmemiştir. Sınıflar savaşımı devam etmektedir. İlksel komünâl gelenekleriyle bir çeşit ütöpic sosyalizm olan Kızılbaşlık, bilimsel (diyalektik ve tarihi materyalist) niteliklere evrildiği oranda kendini yenileyecek ve yaşatacaktır.

DERSİMCE (KIRMANC'KI) ÖĞRENİYORUZ KIRMANC'KI (DERSİMCE) MUSEME

BÖLÜM 4 (LETE 4)

DERSİMCEDE İYELİK EKİ; “-Ê, A” (KIRMANC'KI DE NİSANÊ KAMİ; “-Ê, A”)

“ê” harfi Dersimcede iki ses olarak kullanılır. Biri, Pêt (Hızlı), Dês (Duvar) vb. kelimelerindeki sestir. Bu ses “ie” şeklinde okunur. Diğeri ise iyelik eki olarak kullanılan “-ê” sesidir. Ç'ımê to (Gözün), Piyê mı (Babam) gibi iyelik tamlamasını sağlayan harftir. İyelik eki olarak kullanılan “ê” harfi, Türkçedeki “e” sesi gibi okunur.

DERSİMCEDE İYELİK TAMLAMASI (KIRMANC'KI DE EZAFÊ KAMİ)

Dersimcede iyelik tamlamasında tamlanan başa, tamlayan sona gelir. İyelik eki ise tamlanan ismin sonuna eklenir. İyelik tamlamasında, tamlanan isim yani başa gelen isim eril ve tekil ise “-ê” iyelik ekini, dişil ve tekil ise “-a” iyelik ekini alırken, tamlayan isim yani sona gelen isim eril veya dişil ve tekil ise, bulunma hali (-i hali) ekini (“-i, -y”) alır.

Ostor-ê ciran-i (Komşunun atı)

Mayin-a ciran-i (Komşunun kısracağı)

Tamlanan isim yani başa gelen isim eril ve çoğul ise “an” çoğul ekini aldıktan sonra “-ê” iyelik ekini, dişil ve çoğulsa “-ê” iyelik ekini alırlar. Tamlayan yani sona gelen isim tekil ise aynı şekilde yine bulunma hali eklerini (“i,-y”) alır.

Ostor-an-ê ciran-i (Komşunun atları)

Mayin-ê ciran-i (Komşunun kısrakları)

Tamlayan isim yani sona gelen isim çoğulsa, eril veya dişil, her iki durumda da “-u” eki alır. Tamlanan yani başa gelen isim ise tekil olduğu takdirde yine eril isimler “-ê” iyelik ekini alırken, dişil isimler “-a” iyelik ekini alır.

Ostor-ê ciran-u (Komşuların atı)

Mayin-a ciran-u (Komşuların kısracağı)

Sonuç olarak; tamlayan ve tamlanan, her iki taraf da çoğul olduğunda aşağıdaki gibi yazılır;

Ostor-**an-ê** ciran-**u** (Komşuların atları)

Mayin-**ê** ciran-**u** (Komşuların kısrakları)

Eril İsimlerde İyelik Tamlaması (Namê Neyri de Ezafê Kami)

Dersimcede eril isimlerin tamamı iyelik eki olarak “-ê” ekini alır ancak ismin son harfine göre bazı kuralları vardır.

Sonu sessiz bir harfle biten eril isimler, normal bir şekilde “-ê” iyelik ekini alırlar

Mezg (Eril) Mezg-**ê** isoni (İnsan beyni)

Sonu “e” harfiyle biten eril isimler, iyelik eki “ê” alırlar ancak sondaki “e” sesi düşer

Name (Eril) Nam-**ê** to (Adın)

Sonu “a” ve “o” harfleriyle biten eril isimler, iyelik eki “-ê”yi kaynaştırma harfi araya girmeden alırlar

C’a (Eril) C’a-**ê** Xıdırı (Xıdır’ın yeri)

Ko (Eril) Ko-**ê** Muziri (Munzur dağı)

Sonu “i” ve “ü” harfleriyle biten eril isimler, iyelik eki “-ê” alırken araya kaynaştırma harfi “y” alırlar

Pi (Eril) Pi-**y-ê** mı (Babam)

Lü (Eril) Lü-**y-ê** bırri (Orman tilkisi)

Dişil İsimlerde İyelik Tamlaması (Namê Maykeki de Ezafê Kami)

Dersimcede dişil isimlerin tamamı iyelik eki olarak “-a” ekini alır ancak ismin son harfine göre bazı kuralları vardır.

Sonu sessiz bir harfle biten dişil isimler, normal bir şekilde “-a” iyelik ekini alırlar

Şilor (Dişil) Şilor-**a** ke çımê domani
(Çocuğun gözündeki çapak)

Sonu “e” harfiyle biten dişil isimler, iyelik eki “-a” alırlar ancak sondaki “e” sesi düşer

Xavike (Dişil) Xavik-**a** mosti (Yoğurdun kaymağı)

Sonu “a” harfiyle biten dişil isimler, iyelik tamlamasında iyelik eki almazlar

Manga (Dişil) Manga sıma (İneğiniz)

KELİMELER (QESEY)

Perlode: Dergi (Dişil) **Viale:** Söğüt ağacı (Dişil)

Pelge: Yaprak (Dişil)

Tever: Dış, Dışarı

İta: Bura

Haval: Arkadaş

Dızd: Hırsız

Zer: İç, İçeri

Uc'a, Uza, Wuza: Ora

ALIŞTIRMA (C'EREV)

Aşağıdaki kelimeleri isim tamlaması yaparak doğru ekleri kullanınız

1. Ç'em Muzır Ç'emê Muzırî (Munzur nehri)
2. Pi To _____ (Baban)
3. Xemed Doman _____ (Ahmet'in çocukları)
4. Mezg Mordem _____ (Erkeklerin beyni)
5. Ciniye Roc'e _____ (Kadınlar günü)
6. Ç'e Tever _____ (Evlerin kapıları)
7. Viale Pelge _____ (Söğüdün yaprakları)
8. Sima Mae _____ (Anneniz)
9. Perlode Pelge _____ (Dergilerin yaprakları)
10. Suke Name _____ (Şehrin ismi)

DERSİMCEDE KAYNAŞTIRMA HARFLERİ; "Y, W"

(KIRMANC'Kİ DE HERFÊ GİREDAIŞİ; "Y, W")

KAYNAŞTIRMA HARFİ "Y" (HERFA GİREDAIŞİ "Y")

Dersimcede "y" harfi kaynaştırma harfi olarak kullanılır. "i, u, ü" harfleriyle biten ve vurgunun bu harflerde olduğu bir kelimedenden sonra yine sesli bir harfle başlayan bir kelime veya harf geliyorsa araya kaynaştırma harfi olarak "y" gelir;

Pi (Baba) –ê mı: Piê mı (YANLIŞ) Pi(y)ê mı (Babam) (DOĞRU)

Ri (Yüz) –ê to: Riê to (YANLIŞ) Ri(y)ê to (Yüzün) (DOĞRU)

Eğer vurgu "i,u,ü" harflerinden birinde değilse araya kaynaştırma harfi "y" gelmez;

Kardi (Bıçak) –a ma: Kardiya ma (YANLIŞ)

Kardia ma (Bıçağımız) (DOĞRU)

Soji (Sac) –a sîma: Sojiya sîma (YANLIŞ)

Sojia sîma (Sacınız) (DOĞRU)

KAYNAŞTIRMA HARFİ "W" (HERFA GİREDAIŞİ "W")

Dersimcede bir diğer kaynaştırma harfi "w" dir. Sonu "-a" ile biten bir isim, zamir veya sıfattan sonra yine bir "-a" harfi geliyorsa, iki "-a" arasına "w" kaynaştırma harfi gelir.

Na xonç'a(w)a (Bu masadır)

Qesa ma, ç'ekê ma(w)a (Sözümüz, silahımızdır)

DERSİMCEDE İLĞİ ZAMİRİ; "YÊ" (KIRMANC'Kİ DE HUREN-DİNAMÊ MAVÊNİ; "YÊ")

Türkçede ilgi zamiri olarak kullanılan ve kelimeye bitişik yazılan "-ki" (benimki, seninki vb.) yerine Dersimcede "yê" kullanılır. Kelimenin başında bulunur ve ayrı yazılır. Tekil, çoğul, dişil, eril bütün kelimeler için geçerlidir. Genellikle şahıs zamirleri ile birlikte kullanılır.

Sanê mı: Tarağım   No sane yê mıno: Bu tarak benimkidir

Lac'ê (Lazê) mı emser sono mektev, yê to? (Oğlum bu sene okula gidecek, seninki?)

Manga sîma uc'awa, yê Xıdırî kotiya? (Sizin inek orda, Xıdır'ınki nerede?)

DERSİMCEDE BELİRSİZLİK KELİMELERİ; "DE" "KE" (KIRMANC'Kİ DE NİSANÊ BÊAREZENİ; "DE" "KE")

Dersimcede bir cümlemin vurgusunu ve etkisini arttırmak veya cümle içerisindeki bir kelimeyi ön plana çıkarmak için "de" kelimesi kullanılır.

No ç'ever ç'everê de k'ano (Bu kapı eski bir kapıdır)

Mordemê de qılêrın lewê mı de qesey keno (Kirli adam yanımda konuşuyor)

Dersimcede iki ayrı cümleyi birbirine bağlamak veya iki cümle arasında ilişki kurmak ve belirli bir kelimenin vurgusunu yapmak için "ke" kelimesi kullanılır.

Mı va ke: "Sîma uc'a de se kenê?" ("Siz orada ne yapıyorsunuz" dedim)

Waa to wazena ke sîma ita de bıguriye (Ablan sizin burada çalışmanızı istiyor)

DERSİMCEDE BİLDİRME EKİ "O,A,Ê"

Türkçede bildirme eki olarak "-dir, -dır" kullanılırken, Dersimcede bildirme ekleri eril, dişil ve çoğul isimlere göre değişmektedir. Dişil özneli cümlelerin sonuna "-a" eki, eril özneli cümlelerin sonuna "-o" eki, çoğul eril veya dişil özneli cümlelerin sonuna ise "-ê" eki gelmektedir.

Erkek kardeşim çok uzun-**dur**

Braê mı zaf derg-**o**

Kız kardeşim çok güzel-**dir**

Waa mı zaf rındek-**a**

Bu köyde evler küçük-**tür**

Na suke de çêy qıç'kek-**ê**

KELİMELER (QESEY)

Dımpıstıke: Akrep (Dişil)

Ostor: At (Eril)

Mayine: Kısırak (Dişil)
Vosn: Koç (Eril)
Bıze: Keçi (Dişil)
Kel: Teke (Eril)
Merre: Fare
Pısinge: Dişi kedi (Dişil)
Kutık: Erkek köpek (Eril)
Hes(e): Ayı (Eril-Dişil)
Lü(ye): Tilki (Eril-Dişil)
Deleverge: Dişi kurt (Dişil)
Kêsık(e): Kaplumbağa (Eril-Dişil)
Awres(e): Tavşan (Eril-Dişil)
Pirike: Örümcek (Dişil)
Mirç'ıke: Serçe (Dişil)
Qııanc'ıke: Saksığan (Eril-Dişil)
Gorgeçine: Güvercin (Dişil)
Zaranc'e: Keklik (Dişil)
Koç'mek: Erkek keklik (Eril)
Zuze: Kirpi (Dişil)
Dik: Horoz (Eril)
Mııawune: Kertenkele (Dişil)
Malık: Solucan
Loğa kore: Köstebek (Dişil)
Mêse: Arı (Dişil)
Mala peske: Geyik (Dişil)
Mose: Balık (Eril)
Ga: Öküz (Eril)
Guk(e): Dana (Eril-Dişil)
Vızıke: Sinek (Dişil)

Miye: Koyun (Dişil)
Worek(e)*: Kuzu (Eril-Dişil)
Bijek(e): Oğlak (Eril-Dişil)
Sımorık(e): Sincap (Eril-Dişil)
Pısing: Kedi
Xone: Erkek kedi (Eril)
Dele: Dişi köpek (Dişil)
Her(e): Eşek (Eril-Dişil)
Verg: Erkek kurt (Eril)
Kêrm: Kurtçuk (Eril)
Beq(e): Kurbağa (Eril-Dişil)
Perperik(e): Kelebek (Eril-Dişil)
T'eyr: Kuş
Qırawule: Karga (Dişil)
Heli: Kartal (Eril)
Pepug: İbik kuşu (Eril)
Moriye: Dişi keklik (Dişil)
Sırsaleke: Leylek (Dişil)
Kêrge: Tavuk (Dişil)
Mor: Yılan (Eril)
Ç'ekç'ek: Çekirge (Eril)
Tuzırık: Sülük (Eril)
Şer: Aslan (Eril)
Muloç'ıke: Karınca (Dişil)
Bıza Peskof, Bewz: Dağ keçisi
Guvalek: Salyangoz (Eril)
Manga: İnek (Dişil)
Kêrganc'e: Yengeç (Dişil)
Gurbesık(e): Porsuk (Eril-Dişil)

*sonuna (e) eklenen isimler, (e)'siz eril haldeyken, e harfi eklendiği takdirde dişil hale dönüşmektedir.

DERSİMCEDE HAL EKLERİ (KIRMANC'Kİ DE NİSANÊ HALİ)

-DERSİMCEDE BELİRTME HALİ (-İ HALİ); "-İ, -Y, -U"

Türkçede belirtme hali için "-i" eki kullanılırken, Dersimcede belirt-

me hali için kullanılan ekler eril, dişil ve çoğula göre değişmektedir. Tekil-eril isimlerden sonra eğer isim sessiz harfle bitiyorsa “-i” sesli harfle bitiyorsa “-y” ekleri kullanılır. Tekil-dişil isimler hiç bir ek almazlar.

Sıma pırd-**i** vinenê? (Siz köprüyü görüyor musunuz?) (Eril “**Pırd**” kelimesi sessiz harfle bittiği için “-i” eki almış)

Uşen sane-**y** berdi (Uşen tarağı götürdü) (Eril “**Sane**” kelimesi sesli harfle bittiği için “-y” eki almış)

Xemed balişna este (Xemed yastığı attı) (“**Balişna**” kelimesi dişil olduğu için ek almamış)

Dil kursumuzun ilk bölümünde Dersimcede şahıs zamirlerindeki –i halinin (belirtme hali) nasıl olduğunu göstermiştik (bkz. Kırmancıya Belekê, Sayı:1, sf. 63,64) Türkçede –i hali için gelen ek, özel isimlerden sonra geliyorsa apostrof ile ayrılırken, Dersimcede bu kural söz konusu değildir.

Mı vızeri Heyderi di (Ben dün Haydar’ı gördüm)

Dersimcede belirtme halinde (–i halinde) kullanılan isimlerin çoğul hallerinde aldıkları ek değişmektedir. Belirtme halindeki isimlerin çoğul eki eril veya dişil “-u” dur. “-u” çoğul ekinden sonra iyelik eki “-ê” gelirse araya “n” kaynaştırma harfi girer.

Xemed balişna-**u** este (Xemed yastık-**ları** attı)

To kinc’**un**ê mı di? (Sen elbise-**lerimi** gördün mü?)

Dersimcede eril-tekil isimlerin belirtme hali (–i hali) ekleri ile yalın halin çoğul ekleri aynıdır. Yani “-i” ve “-y”dir. Dil kursumuzun 1. Bölümünde çoğul hal eklerini göstermiştik. (bkz. Kırmancıya Beleke, sayı: 1, sf. 59,60,61)

Lac’ek-**i** (lazek-**i**) kaykenê (Çocuklar oynuyor) (Çoğul eki “-i”)

No mordem lac’ek-**i** (lazek-**i**) arde (Bu adam çocuğu getirdi) (Belirtme hali “-i”)

DERSİMCEDE YÖNELME HALİ (-E HALİ); “RE”*

Türkçede yönelme hali için “-e,-a” ekleri kullanılırken, Dersimcede “re”* kullanılır. İsimlerden sonra geldiğinde ayrı, zamirlerden sonraki kullanımlarında ise zamire bitişik yazılır.

*Dersimcede yönelme hali için “re” yerine bazen “ra” da kullanılabilir.

Mı Xemedi **re** va (Ben Ahmet’e söyledim) (**Ayrı**)

Maa mure vac’e (vaze)! (Annem-**e** söyle!) (**Bitişik**)

Tore çike? (Sana ne?) (**Bitişik**)

Eril-tekil canlı ve eril-tekil belirli cansız isimlerden sonra kullanıldığı zaman isime –i hali (belirtme hali) eki yani “-i” veya “-y” eki getirilir.

Hesen-**i re** vac’e! (Hasan’a ver!) (**Eril-Tekil, Canlı**)

No defter-**i re** binusne! (Bu defter-e yaz!) (**Eril-Tekil, Belirli Cansız**)

Eril-tekil belirsiz cansızlardan sonra kullanıldığı zaman belirtme hali (-i hali) ekleri gelmez.

Xıdır defter **re** nusneno (Xıdır defter-e yazıyor) (**Eril-Tekil, Belirsiz Cansız**)

Bese doman **re** vana (Bese çocuklar-a söylüyor) (**Eril-Tekil, Belirsiz Cansız**)

Dişil-tekil canlı, dişil-tekil belirli cansız veya dişil-tekil belirsiz cansız bütün isimlerden sonra kullanıldığında isimden sonra her hangi bir ek gelmez.

Fide **re** niade! (Fide’ye bak!) (**Dişil-Tekil, Canlı**)

A na ciniye **re** vana (O bu kadın-a söylüyor) (**Dişil-Tekil, Belirli Cansız**)

Wu ju ciniye **re** vano (O bir kadın-a söylüyor) (**Dişil-Tekil, Belirsiz Cansız**)

Dişil veya eril çoğul isimlerden sonra yönelme hali kullanılırsa tamamında ismin sonuna “-u” eki gelir.

Hesen-**u re** vac’e! (Hasan-lar-a söyle!) (**Eril-Çoğul, Canlı**)

Ni defter-**u re** binusne! (Bu defter-ler-e yaz!) (**Eril-Çoğul, Belirli Cansız**)

Xıdır defter-**u re** nusneno (Xıdır defter-ler-e yazıyor) (**Eril-Çoğul, Belirsiz Cansız**)

Fid-**u re** niade! (Fide’ler-e bak!) (**Dişil-Çoğul, Canlı**)

A ni cin-**u re** vana (O bu kadın-lar-a söylüyor) (**Dişil-Çoğul, Belirli Cansız**)

Wu cin-**u re** zirç’eno (O kadın-lar-a bağırır) (**Dişil-Çoğul, Belirsiz Cansız**)

DERSİMCEDE BULUNMA HALİ (-DE HALİ); “DE”

Türkçede bulunma hali için “ -de, -da, -te, -ta” ekleri kullanılırken, Dersimcede “de” kullanılır. İsimlerden sonra ve ayrı yazılır.

Î Erzingan **de** weneno (O Erzincan’da okuyor)

A ç’ê **de** gurina (O evde çalışıyor)

Her c’a **de** vore esta (Her yerde kar var)

DERSİMCEDE AYRILMA HALİ (-DEN HALİ); “RA”*

Türkçede ayrılma hali için “-den,-dan” ekleri kullanılırken, Dersimcede “ra”* kullanılır. İsimlerden sonra geldiğinde ayrı, zamirlerden sonraki kullanımlarında ise zamire bitişik yazılır.

*Dersimcede ayrılma hali için “ra” yerine bazen “re” de kullanılabilir.

Mı Xemedi ra guret (Ben Ahmet’ten aldım) (Ayrı)

Tı maa mıra bıc’e’ (Annemden al!) (Bitişik)

Eril-tekil canlı ve eril-tekil belirli cansız isimlerden sonra kullanıldığı zaman isime –i hali (belirtme hali) eki yani “-i” veya “-y” eki getirilir.

Mı Heseni ra hesna! (Hasan’dan duydum) (Eril-Tekil, Canlı)

A no kıtav-i ra musa! (O bu kitap-tan öğrendi) (Eril-Tekil, Belirli Cansız)

Eril-tekil belirsiz cansızlardan sonra kullanıldığı zaman belirtme hali (-i hali) ekleri gelmez.

Xıdır ç’e ra yeno (Xıdır ev-den geliyor) (Eril-Tekil, Belirsiz Cansız)

Bese doman ra remena (Bese çocuk-dan kaçıyor) (Eril-Tekil, Belirsiz Cansız)

Dişil-tekil canlı, dişil-tekil belirli cansız veya dişil-tekil belirsiz cansız bütün isimlerden sonra kullanıldığında isimden sonra her hangi bir ek gelmez.

Fide ra bıc’e! (Fide’dan al!) (Dişil-Tekil, Canlı)

A na ciniye ra tersena (O bu kadın-dan korkuyor) (Dişil-Tekil, Belirli Cansız)

Wu ju ciniye ra terseno (O bir kadın-dan korkuyor) (Dişil-Tekil, Belirsiz Cansız)

Dişil veya eril çoğul isimlerden sonra yönelme hali kullanılırsa tamamında ismin sonuna “-u” eki gelir.

Hesenu ra bımuse! (Hasan-lar-dan öğren!) (Eril-Çoğul, Canlı)

Ni kıtav-u ra bıwane (Bu kitap-lar-dan oku!) (Eril-Çoğul, Belirli Cansız)

Xıdır kıtav-u ra waneno (Xıdır kitap-lar-dan okuyor) (Eril-Çoğul, Belirsiz cansız)

Wu Fid-u ra herediyo (mıradiyo)! (O Fide’ler-den küsmüş) (Dişil-Çoğul, Canlı)

A ni perlod-u ra musena (O bu dergi-ler-den öğreniyor) (Dişil-Çoğul, Belirli Cansız)

Wu cin-u ra dür maneno (O kadın-lar-dan uzak duruyor) (Dişil-Çoğul, Belirsiz Cansız)

ALIŞTIRMA (C'EREV)

A. Aşağıdaki kelimeleri cümle içinde belirtme hali (-i hali) ile kullanınız

Ç'ever, Perlode, Dês, Muloç'ıke, Ç'ek

1. A ç'everi kena ra (kena ya) (O kapıyı açıyor)
2. Braê mı _____ wend (Erkek kardeşim dergiyi okudu)
3. Polesi _____ rıznenê (Polisler duvarı yıkacak)
4. Doman _____ kiseno (Çocuk karıncaları öldürüyor)
5. Dızdi _____ tırto (Hırsızlar silahları çalmış)

B. Aşağıdaki kelimeleri cümle içinde yönelme hali (-e hali) ile kullanınız

Maa mı, Ciniye, Ni mordemi, Erzıngan

1. Maa mire vac'e! (Anneme söyle!)
2. Havalê mı _____ vat (Arkadaşım kadınlara söyledi)
3. Î kinc'u _____ rusnenê (Onlar elbiseleri bu adamlara gönderiyorlar)

4. Ni perlotu _____ birusne! (Bu dergileri Erzincan'a gönder!)

C. Aşağıdaki kelimeleri cümle içinde bulunma hali (-de hali) ile kullanınız

Mazgert, İta, Dewe, Zer

1. O Mazgert de nisenero (O Mazgirt'te oturuyor)
2. _____ bımano! (Burada kal!)
3. Duzgın _____ maneno (Duzgın köyde kalacak)
4. Seve _____ kıtav wanena (Seve içerde kitap okuyor)

D. Aşağıdaki kelimeleri cümle içinde ayrılma hali (-den hali) ile kullanınız

Erzıngan, Tever, Heni, 1937

1. Usıv na haletê Erzıngan ra rusno (Yusuf bu hediyeyi Erzincan'dan göndermiş)

2. Ez _____ yenon (Ben dışarıdan geliyorum)
3. A _____ awe ana (O çeşmeden su getiriyor)

4. _____ dıma halê Desımı niya ro (1938'den beri Dersim'in hali böyledir)

KELİMELEK (QESEY)

Sodır: Sabah

Ara: Kahvaltı (Dişil)

Peroz: Öğle (Eril)
Son, San: Akşam (Eril)
Söe: Gece (Dişil)
Fejir: Seher
Ewro: Bugün
Roc'e, Roze: Gün (Dişil)
Şeseme: Salı
Poseme: Perşembe
Seme, Peyene: Cumartesi
Hefte: Hafta (Eril)
Ç'eliye: Ocak (Eril)
Marte: Mart
Gulane: Mayıs
T'emuze: Temmuz
Kortqırane-Payizavırene: Eylül
Gaware: Kasım
Serre: Yıl (Dişil)

Perojiye: Öğle yemeği (Dişil)
Sami: Akşam yemeği (Dişil)
Pesöe: Gece yarısı (Dişil)
Vızeri, Vıjeri: Dün
Meste, Meşte: Yarın
Dıseme: Pazartesi
Ç'arseme: Çarşamba
Yene: Cuma
Bazar: Pazar
Asme: Ay (Dişil)
Gujige: Şubat
Usarawertiye: Nisan
Vartevare: Haziran
Kengezere: Ağustos
Camusqırane: Ekim
Gağane: Aralık
Par: Geçen yıl

Yalçın Çakmak

BALKANLARDAN DERSİM'E SARI SALTİK'IN AYAK İZLERİ

Dersim coğrafyasında ve özellikle de Hozat civarında adı sıklıkla zikredilen ve bizim de yapmış bulunduğumuz tetkiklerde sadece bu coğrafyayla sınırlı kalmayıp aynı zamanda Anadolu ve Balkan topraklarındaki popüler kimliğiyle de ön plana getirilen Sarı Saltık, kuşkusuz ki bu konu hakkında uyanan merakımızı gidermek amacıyla bir araştırma yapmamızı gerekli kılmıştır. Bu araştırmayı yaparken sunduğumuz bilgiler, mesleğinin başında olan bir asistanın kaleminden çıktığı için olumlu ve olumsuz değerlendirmeler hususunda daha şimdiden okuyucunun hoşgörüsüne sığınırım.

Öncelikli olarak, Dersim bölgesinde Sarı Saltık ve ona istinaden yaratılan kültürün bizler açısından bir problematik olarak durduğunu belirtmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Evvela yapmış olduğumuz araştırmanın her türlü dini hurafeyi yadsıdığı söylemek gerekli. Bundan dolayı Sarı Saltık'ın adını dillerinde pelesenk haline getirip bir statüko yaratanların, bu statükolarının vermiş olacağımız bilgiler ile sarsılacağını ve sırf bu yüzden de olsa bilimin namusu adına bunu yapmaya mecbur olduğumuzu belirtmekte fayda olduğu kanaatindeyiz. Özellikle de son zamanlarda Dersim bölgesinde yaşayan insanların tarihsel kökenleri hususundaki bilgisini "dumura" uğratma maksadıyla ön plana getirilen tekleştirme politikalarında, Alevilik ve Sarı Saltık ismi sıkça kullanılmaya başlanmış olup iyi niyetten bağımsız bir tarihsel tahribat politikası ve söylemi üretilmiştir. Bu politikanın günümüzde de devam ettiğini ne yazık ki eklemek gerekli.

Sarı Saltık Kimdir?

Sarı Saltık hakkında doğrudan ya da dolaylı olarak bilgi veren vekâ-yinameler, seyahatnâmeler, menâkıbnâmeler ve konu üzerinde çeşitli araştırmalar yapan bilim adamlarınca yapılan bağımsız araştırmalarda çelişik ve farklı bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. Kuşkusuz ki burada belirleyici olan nereden bakıldığı değil nasıl bakıldığı gerçeği ile karşı karşıya olduğumuzdur.

Sarı Saltık hakkında bilgi veren vekâyinamelerden olan ve XV. yüzyılda II. Murat döneminde Yazıcıoğlu Ali tarafından kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserde II. İzzeddin Keykâvus'un talebi üzerine Sarı Saltık önderliğinde Anadolu'dan Dobruca'ya olan yolculuklarının teferuatı üzerine bilgi verilir. Kemalpaşazâde tarafından kaleme alınan bir vekâyiname olan *Tevârih-i Âl-i Osman*'nın Mohacname adlı bölümünde ise Sarı Saltık bir veli olarak zikredilip takdirle anılır.

Seyahatnameler konusunda öncelikli sırayı alan, ünlü Arap gezgini İbn-i Batuta tarafından kaleme alınan *Rihle* yani *Seyahatname* olarak bilinen ünlü eserdir. Batuta'nın Karadeniz'in kuzeyinde Kıpçak'a yaptığı seyahat esnasında Baba Saltık adında bir yeri anlattığını ve daha sonra da Baba Saltık adıyla bilinen Sarı Saltık'tan bahsettiğini görürüz. Diğer bir seyahatname de *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*'dir. Bu seyahatnamede Balkan coğrafyasında bulunan Sarı Saltık zaviyelerinden genişçe bahsedildikten sonra Hıristiyan ve Bektaşî inanışlarıyla karışmış olan bir Sarı Saltık'tan bahsedilir. Burada asıl adı Muhammed Buhari olan Sarı Saltık Ahmet Yesevi'nin halifesi olup Hacı Bektaş-ı Veli'ye gönderilen bir şahsiyet olarak zikredilir.

Sarı Saltık mevzusunda önde gelen ve bugün dahi birçok çevrenin inançlarının temellendirilmesinde ana kaynak olarak görülen iki menâkıbnâmeden özellikle bahsetmek gereklidir. Bunlardan birincisi direkt olarak Sarı Saltık adına kaleme alınmış olan *Saltıknâme*'dir. Değişik zaman dilimlerinde farklı kişiler tarafından kaleme alınan Saltıknâmeler içerisinde önde gelen, Fatih Sultan Mehmet'in Uzun Hasan üzerine sefere çıkması sonucu Edirne'de kaymakam olarak bıraktığı oğlu Cem Sultan'ın emri üzerine Ebu'l-Hayr-i Rûmi tarafından yapılan araştırmalar sonucu (1473-80 arası) toplanan bilgilerden oluşan *Saltıknâme*'dir. Öncelikli olarak bu menâkıbnâmeyi değerlendirirken Sarı Saltık'ın yaşamı ile menâkıbnâmenin yazıldığı tarihler arasındaki zaman diliminde olayların gerçekliğinde meydana gelebilecek tahribat ihtimalini göz önünde bulundurmak gereklidir. Diğer bir menâkıbname de, Fatih Sultan Mehmet devrinde önde gelen kalenteri şeyhi Otman Baba'nın hayatını ve menâkıbelerini anlatmak için müridi Küçük Abdal tarafından kaleme alınan *Vilayetname-i Otman Baba*'dır.

Sarı Saltık konusunda bahsettiğimiz çevreler tarafından referans olarak alınan bir diğer eser de Bektaşîlik ve Aleviliğin temel kaynakları arasında görülen *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli*'dir. Sarı Saltık burada Alevî ve Bektaşî inanışları içerisinde önde gelen bir şahsiyet olarak belirtildikten sonra ona atfedilen birkaç menkıbe ile anlatılır. Sarı Saltık burada, *Evlîya Çelebi Seyahatname*'sinde olduğu gibi Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridi

olarak anlatıldıktan sonra Rumeli’de İslam inancını yaymaya giden bir kolonizatör olarak gösterilir.

Anadolu’dan Dobruca’ ya Göç

Anadolu Selçuklu Devleti’nin sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev öldüğü zaman geride 3 şehzade bırakmıştır. Bunlardan birincisi Bizans imparatorluk ailesinden olan karısından olma II. İzzeddin Keykavus, ikincisi Gürcü kökenli bir cariyeden olma oğlu II. Keykubat olarak bilinen oğlu Alaeddin ve son olarak da annesi Türk olan IV. Kılıçarslan’dır. Bu dönem aynı zamanda büyük bir tehlike olan Moğolların tarih sahnesinde olduğu ve Anadolu Selçuklu toprakları için tehdit unsuru haline geldiği bir sürece tekabül eder. Nihayetinde ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in ölümü üzerine çocukları arasında bir dizi taht kavgası olmuştur. II. İzzeddin Keykavus meydana gelen taht kavgalarında, Moğolların yardımıyla ülkenin tek hakimi haline gelen kardeşi IV. Kılıçarslan’a karşı, dayıları olan Bizans tahtına sığınır. II. İzzeddin’in bu sığınma sonucunda Bizans imparatorundan Anadolu’da kendine bağlı Türkmenler için de toprak tahsis etmesi için dilek de bulunduğunu bilmekteyiz. Moğol tehdidi yüzünden yerlerinden, yurtlarından olup Orta Asya’dan göç ederek Anadolu Selçuklu Devleti’ne sığınan ve Babailer İsyanı’na katıldığı bilinen Çepni aşiretine mensup Türkmenler, kardeşiyle girişmiş olduğu mücadeleyi Moğolların sayesinde kazanan IV. Kılıçarslan’a karşı çıkmış, bu yüzden de II. İzzeddin Keykavus’u desteklemişlerdir. Ki o dönem, bunun kadar doğal bir şey de olamazdı.

II. İzzeddin’in toprak talebine karşılık Bizans kralı VIII. Mihail Bizans ile Deşt-i Kıpçak arasında yer alan ve günümüzde bir kısmı Bulgaristan bir kısmı da Romanya sınırları içerisinde Karadeniz’e kıyısı olan Dobruca bölgesini kendisine tahsis etmiştir. Netice olarak 1263-64 yılları arasında Dobruca’ya doğru bir Türkmen göçü gerçekleşmiştir. Fakat Bizans imparatoru Mihail, II. Keykavus’un Altınordu hükümdarı Berke Han ve Bulgar kralı Konstantin ile kendisine karşı bir komplo hazırlığı içerisinde olduğu duyumunu alınca İzzeddin ve ailesini esir almıştır. Sonuç olarak Berke Han harekete geçerek II. İzzeddin ve ailesini bu esaretten kurtarmıştır. II. İzzeddin’in himayesi altındaki Türkmenler Berke Han tarafından Deşt-i Kıpçak’a yerleştirilmiş ve hayatlarını orada idame ettirmeye başlamışlardır. II. İzzeddin’in ölümü üzerine Türkmenler için hep içlerinde taşıdıkları Dobruca’ya dönme özlemlerini gerçekleştirme zamanı nihayet gelmiş bulunuyordu. Konumuzla alakalı olarak burada, bütün bu göçleri yönlendiren kişi olarak Sarı Saltık’ı tarihsel bir kişilik olarak karşımızda görürüz. Anadolu’dan çıkarak Dobruca’ya, Dobruca’dan Deşt-i Kıpçak’a ve sonradan da tekrar Dobruca’ya yapılan bu uzun soluklu gö-

çü yönlendirebilecek kadar otoriter bir güce sahip olarak karşımıza çıkan bir tarihi kişilik olan Sarı Saltık bu gücünü nereden almıştır ve bu aşiret içerisindeki konumu nedir? Bu soruya Sarı Saltık üzerine kaleme aldığı eserinde cevap arayan Ahmet Yaşar Ocak'ın vermiş olduğu cevabı aynen nakletmekte sakınca görmemekteyiz. Sarı Saltık "...Selçuklu ve Osmanlı döneminde yaşamış diğer Türkmen babaları gibi aynı zamanda bir aşiret reisi olmalı ki, böyle bir göç hareketini yönetebilsin. Türkmen babalarının hem aşiret reisliği, hem de şeyhlik statüsünü bir arada taşıdıkları bu durum, bilinmedik bir konu değildir ve bu çifte statünün kökü İslam öncesi Orta Asya'ya kadar gitmektedir. Orada da şamanlar aynı durumda idiler. Bir şaman hem kabilenin reisi, hem dini liderliğini yürütmekteydi. Bunun Moğollarda da böyle olduğunu bilmekteyiz. Mesela Cengiz Han'ın ünlü şamanı Kökçe, bu tip biriydi. Ortaçağ Anadolu'sundaki bu durum Alevilik'te aynen korunmuştur. Alevi dedeleri de Türkmen babalarının bu çifte kimliğini sürdürmüşlerdir."¹ Görmüş olduğumuz gibi Sarı Saltık burada hem aşiret reisi hem de dini lider olma misyonlarını beraber yürütmüştür.

Sarı Saltık önderliğinde Dobruca'ya gerçekleştirilen göç, kimi çevrelerce tamamen İslamiyet'i yaymak için gösterildiği gibi kimi çevrelerce de tamamen bir zorunluluktan dolayı gerçekleştirilen bir göç olarak gösterilir. Bu konuda meydana gelen karışıklıkların asıl nedeni Sarı Saltık'ın *Saltıkname*, *Tevârih-i Al-i Selçuk* vb. mahiyetteki eserlerde II. İzzeddin Keykavus'un isteği üzerine göçe kalktığı, *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli* ve *Elvan Çelebi Seyahatnamesi*'n de ise Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridi olarak Balkanlara İslamiyet'i yaymak için gönderildiği şeklinde gösterilmesidir. Önceki iddiaya sahip olan araştırmacılar *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli* ve *Elvan Çelebi Seyahatnamesi* gibi belgelerde yer alan iddiaların Bektaşiliğin meydana gelişinden sonra oluşturulduğunu savunarak reddederler. Bizim de bu araştırmada adını sıkça zikrettiğimiz Ahmet Yaşar Ocak bu durumu reddedenler arasında olup zorunlu göç vurgusunu yapanların başında gelir. Peki, belgelerin vermiş olduğu bu çelişik bilgilerden dolayı meydana gelen bu kampaşmadan hangisi doğrudur? Evvela meydana gelen göç konusunda birinci grupla aynı kanaatte olmamıza rağmen göçün aynı zamanda tali bir yanı olsa da dini bir muhtevayı da içinde taşıdığını düşünmekteyiz. Bu göçe katılan insanlar ya da konumuz dâhilinde Sarı Saltık, göç esnasında ya da göç sonrasındaki yerleşikliği sırasında İslamiyet adına birçok faaliyet içerisine girmiştir. Bu faaliyetler içerisinde gaza anlayışı önde gelen bir muhteva taşır. Zira günümüz Osmanlı tarihçilerinin önde gelen isimlerinden olan Halil İnalcık, bir Babai şeyhi olarak andığı Sarı Saltık'ın *Saltıkname*'de verilen bilgilerini göz önünde bulundurarak onun adına yaratılan kültürün içeriğinin halk kah-

ramanlık destanlarının önde gelenleri olan *Battalname* ve *Danışmendname*'de olduğu gibi *Saltukname*'de de belirgin bir şekilde hissedildiğini belirttikten sonra Sarı Saltık'a atfedilen olaylar zincirinin, İslam'ı Avrupa'da yayan alp-eren rolündeki bir destan kahramanı şeklinde olduğunu belirtir.²

Buradaki dini anlayışın *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli* veya *Elvan Çelebi Seyahatnamesi*'nde bahsedildiği gibi Hacı Bektaş-ı Veli'nin isteği doğrultusunda olup olmadığı tartışmaya açık olduğu gibi büyük bir titizlikle araştırılması gereken bir konu olması bakımından da incelenmeye değerdir. Ayrıca göçün İslamiyet'i yaymak için gerçekleştirildiğini iddia eden ikinci grubun, sadece İslam misyonerliği faaliyeti için 10-12 bin hane olduğu kabul edilen bir aşiretin, göçe kalkışmasının tahmin edilenden çok büyük bir sayıyı taşıdığını göz önünde bulundurması gerekir.³

Sarı Saltık, *Saltukname*, *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli* ve *Eliya Çelebi Seyahatnamesi* gibi kaynaklar olmak üzere birçok eserde İslam misyoneri olarak gösterilir. Sarı Saltık'ın bir İslam misyoneri motifinde gösterilmesini *Saltukname*'yi yazan Ebu'l Hayri Rumi'nin bu dönemde Osmanlı'nın Balkanlardaki yükselişinin büyümesine kapılmasına ve *Saltukname*'yi yazarken başvurduğu menkıbelerin yaratmış olduğu imaja bağlayan Ahmet Yaşar Ocak'ın bu değerlendirmeleri doğru olsa da tek başına belirleyici olamaz. Bu durum aynı zamanda tek taraflı bir bakışı yansıtır. Sarı Saltık'ın tarihsel kişiliği ve yaptıklarının yerli hıristiyan ve müslüman halklar üzerinde bırakmış olduğu olumlu intiba, neticede sahiplenilmesine neden olmuş ve bu sahiplenme birçok eserlerde de belirtilmiştir.⁴

Kimi defa Sarı Saltık'ın nasıl olur da bu kadar kısa süre içinde inanışları, kültürleri farklı insanların yaşadığı Balkan coğrafyasında büyük bir etki yaratabildiği tartışma konusu olmuştur. Bu sorunun kökenlerini kuşkusuz ki Sarı Saltık öncesinde aramak gerekir. Zira halihazırda bu topraklar üzerinde Bizans'ın ortodoks hıristiyanlığına soğuk bakan bir Bogomilizm inancı vardı. Dolayısıyla göç eden Türkmenlerin buradaki Bogomillerin içine girerek onlarla iletişim haline geçmeleri muhtemeldir. Bogomillerin kimi inançları ile Türkmenlerin inançları arasında bir bağlantının olduğu durumun belirleyici noktalarındandır. Ayrıca Türkmenlerin Bizans tahtına soğuk bakması gibi Bogomillerin de Ortodoks hıristiyan inancına soğuk bakmaları yakınlaşma nedeni olabilir. Diğer bir neden de bu topraklara X. ve XI. yüzyıllarda, yani Sarı Saltık'tan önce gelip yerleşen İsmaili Başkırtlar'dan kaynaklanmaktadır. Burada önemli olan bir diğer husus da Ahmet Yaşar Ocak'ın haklı olarak belirttiği gibi "İsmaili diye anılan bu Başkırtlar gerçekte İsmailiye mezhebine mensup oldukları için böyle anılıyorsa, bu mühim bir meseleyi gündeme getirir

ki o da belirtilen yüzyılda Balkanlar'a İsmailiye mezhebinin Başkırtlar aracılığıyla girmiş olmasıdır. Bu ise Balkan Bektaşiliği ve Aleviliği'nin tarihi açısından önemli meseleleri davet eder." ⁵ Söz konusu bu durum da Sarı Saltık'ın temsil ettiği İslam anlayışının temellerinin önceden atıldığını ve İsmaililerin böylelikle burada var olmasının heteredoks "İslam"ın bölgeye çok önceden yerleştiğinin işareti olduğunu gösterir.

Sarı Saltık'ın Muhtelif İnançlar İçerisindeki Önemi

Sarı Saltık'ın tarihsel kişiliğinin yanı sıra tasavvufi ve dini kişiliği de tartışma konusu olmuştur. Çoğu zaman hıristiyan keşişi ya da müslüman evliyası olduğuna dair dile getirilen tartışmaların temeli göç konusunda dile getirildiği gibi Sarı Saltık'a izafeten yazılmış eserlerin birbirleri ile çelişen bilgiler sunmalarından kaynaklanmaktadır. Bu eserlerden biri önceden de zikrettiğimiz bir eser olan İbn-i Battuta'nın *Seyahatname*'sidir. Battuta burada Sarı Saltık'ın her ne kadar evliya olduğunu söylemiş olsa da onun aynı zamanda şeriata uygun olmayan davranışlarının olduğunu belirtmekten de kendini alıkoymaz. XVI. yüzyılın tanınmış şeyhülislamlarından olan Osmanlı'nın din bilgini İbn-i Kemal ise Sarı Saltık'ı büyük bir veli ve keramet sahibi bir evliya olarak görür. Evliya Çelebi de İbn-i Kemal ile bu konuda hemfikirdir. Fakat buradaki çelişik yanı ifade eden bir örnek, İbn-i Kemal'in ardılı olan Osmanlı şeyhülislamı Ebussuûd Efendi'dir. Kanuni Sultan Süleyman Erdel seferi esnasında Sarı Saltık'ın Babadağ'daki türbesine uğramış ve hakkında anlatılan rivayetlerin çelişikliğinden dolayı Ebussuûd Efendi'den bu konu hakkında araştırma yapıp bir fetva yayınlamasını istemiştir. Ebussuûd Efendi yapmış olduğu incelemeler sonucu İbn-i Battuta gibi yarım bir ağız kullanmadan Sarı Saltık'ın direkte bir hıristiyan keşişi olduğuna kanaat getirmiştir. Meydana gelen bu bilgilerin çelişkili olmasının temelinde ise her iki şeyhülislamın *Saltıkname*'yi kendilerine göre değerlendirmeleri gelir. İbn-i Kemal *Saltıkname*'nin bir bölümünde yer alan ve Sarı Saltık'ın sapkınlara karşı İslam'ı savunan, kâfirlere karşı cihat eden sunni imajına bakarak onu dört başı mamur bir İslam evliyası olarak göstermiştir. Ebussuûd Efendi ise *Saltıkname*'nin bir diğer yerinde yer alan ve Sarı Saltık'ın hıristiyan dinini iyi bilen manastır ve kiliselerde İncil'den vaazlar veren ve Balkanlar'da bahsettiğimiz gibi hıristiyan halklar tarafından kendilerine mal edilerek kutsanan⁵ hıristiyan keşişlerinden biri olduğuna bakarak onu bir hıristiyan azizi olarak değerlendirip hakkında sapkın olduğu kanaatini getirmiştir.⁶ Sarı Saltık'ın hıristiyanlaştırılması mevzusuna gelince bunun tarihi kökenini Türklerin Balkanlara yerleşmesi ve buradaki yerli hıristiyan halkla kaynaşması sonucuna bağlayabiliriz. Zira Sarı Saltık, bu iki ta-

raftan biri olan hıristiyanlarca kendi inanışlarında önde gelen bir aziz kişiliğine göre uyarlanmıştır. Fakat Sarı Saltık bir hıristiyan keşişi olmuş olsaydı günümüze kadar müslüman halk tarafından bu kadar kutsanıp hakkında bunca menakıbnamede yazılmazdı.

Sarı Saltık gerek yaşamış olduğu dönemin konjonktürel durumundan gerekse de bu dönem içerisinde yer alan önde gelen inanç sistemleri içindeki şahsiyetlerle olan bağlarından ötürü Alevi-Bektaşî inanışlarında önemli yer kaplayan bir evliya olarak takdis (kutsama) edilir. Öyleyse bu kutsamanın esbap-ı mucibesi nedir? Sarı Saltık'tan *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli*, *Vilayetname-i Otman Baba* ve *Elvan Çelebi Seyahatnamesi'* nde özü itibarı ile Ahmed Yesevi tarafından Hacı Bektaş-ı Veli'ye mürid olarak gönderilen ve buradan da Hacı Bektaş-ı Veli tarafından Rumeli'ye İslam faaliyetlerini yürütmesi için yollanması salık verilen bir kişi olarak bahsedilir. Dolayısıyla bu bilgiler onu doğrudan Hacı Bektaş-ı Veli'in bir müridi olarak tanıttığı için bir Bektaşî dervişi olmasına da kapıyı aralar. Fakat kimi araştırmaların Bektaşîlik tarikatının Hacı Bektaş-ı Veli'nin kendisi tarafından kurulmayıp ondan sonra yaşayan Balım Sultan tarafından XVI. yüzyılda kurulduğunu iddia etmesi kafaları karıştıran bir husus olmuştur. Bu durum Bektaşîliğin kurucusu olarak Hacı Bektaş-ı Veli'yi değil Balım Sultan'ı gösterir.⁷ Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı dönem içerisinde kendi adına kurmuş olduğu bir tarikattan bahsettiği görülmez. Muhtemeldir ki bu tarikat onun ölümünden sonra ona gönül veren müritleri tarafından kurulmuştur ve bundan dolayı Bektaşîliğin bir tarikat olarak özgün bir format haline gelişi Hacı Bektaş-ı Veli sonrasında olmuştur. Fakat bunun Balım Sultan tarafından kurulup kurulmadığı tartışma konusudur. M. Fuat Köprülü XV. yüzyıl düşünürlerinden olan Aşık Paşazade'nin vermiş olduğu bilgileri göz önünde bulundurarak bu tarikatın Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra kurulmuş olduğu mevzusunda yukarıda zikrettiğimiz bilim adamları ile aynı görüşte olsa da Bektaşîliğin kuruluşuna dayanak olarak verilen tarihi (XVI. yy) biraz daha geriye götürür.⁸ Her iki durumda da şunu görmekteyiz ki, Bektaşîlik, Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra tesis edilmiş olup onun sahip bulunduğu menşeinin düşünce ve pratiklerini kendine kılavuz eylemiştir. Bektaşîliğin bu tartışmalı durumu ister istemez Sarı Saltık'ı da Bektaşî olmanın dışına çıkarır.⁹ Bu durum Hacı Bektaş-ı Veli ile bir bağlantısının olmadığı anlamına gelmemelidir. Sarı Saltık'ın Hacı Bektaş-ı Veli gibi Vefai ve Haydari inanç temeline sahip olduğunu öne süren Ahmet Yaşar Ocak bu iddiasında haklılık payı taşır. Ocak'ın belirttiğine göre Kalenderilik XV. yüzyılın son çeyreğinde Haydarilik vasıtasıyla Bektaşîliği meydana getirmiştir.¹⁰ Sarı Saltık, Bektaşîliğin teşekkülünden sonra onunla tarihsel bağlantısı olan Ka-

lenderiliğin önde gelen büyükleri olan Abdal Musa, Barak Baba, Seyyid Ali Sultan, Kaygusuz Abdal, Otman Baba gibi bir evliya mertebesine getirilip Bektaşilik inancının geleneği içerisine sokulmuştur.

Sarı Saltık'ın tasavvufi kökeni hakkında henüz belirgin ve açık bir belge bulunmasa da bir takım ipuçları onu Kalenderiliğe mensup bir kol olan Haydariliğe yakın kılmaktadır. Evvela böyle bir kaniya varmamızın nedeni Sarı Saltık ve Kalenderiliğin yaşam tarzı ve ritüelleri arasındaki benzerliğin örtüşmesidir. Bu konuda belirgin ipuçlarına ulaşabileceğimiz *Saltıkname'*ye dayanarak bizleri uyaran Ahmet Yaşar Ocak'ın temas ettiği konular üzerinde durmakta fayda vardır. *Saltıkname'*de Kırım şehrine gelen Sarı Saltık ve üç yüz abdalı şehir halkının kendilerine yiyecek vermemesi üzerine şehirde dilenmeye başlamışlardır. Dilenme eylemi Kalenderiliğe özgü bir durumdur. *Saltıkname'*nin bir başka bölümünde ise Sarı Saltık'ın Sivas'ın önde gelen zenginlerinden olan Hasan Mali adlı tüccarın oğlu olan Yusuf'a aşık olduğu belirtilir. Bu durumda da yine Kalenderiliğe özgü olan bir durumla karşı karşıyayızdır. Zira Kalenderiler inanışlarının yansımalarından biri olan güzel ve genç delikanlıların Allah'ın nur-u cemalini yansıttığına inanırlar. Bir diğer farklı kaynak da *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'*dir. Burada Sarı Saltık ejderha beklerken ona bağlı dervişlerinin de def ve kudüm gibi çalgılarla kendisine eşlik ettiği zikredilir. Bu tarzda müzikal aletleri çalıp gezmek Kalenderilik ve ona meşrep olarak bağlı olan dervişlere özgü bir ritüeldir. Kendisine kızını vermeyi teklif eden hükümdarın teklifini geri çevirerek bunun imkansızlığını söyleyen Sarı Saltık'ın bu durumu da Kalenderilik'deki mücerredlik (bekar kalma) anlayışıyla bağdaştırılır. Fakat Sarı Saltık'ın mücerred olmadığına dair bir durum da söz konusudur. Bunu Sarı Saltık'ın *Saltıkname'*de ölümü üzerine vermiş olduğu vasiyette zikrettiği oğulları Umur ve Osman'ın isimlerinin geçmesi vesilesiyle görürüz. Dolayısıyla Sarı Saltık'ın mücerredliği konusunda kaynaklara dayalı yapılan temellendirmelerin kendisi net değildir. Bunların yanı sıra Kalenderiliğe mensup bir Haydari şeyhi olduğu düşünülen Barak Baba'nın Sarı Saltık'ın müridi olması Sarı Saltık'ı Kalenderiliğe daha da yakınlaştırmaktadır.

Sarı Saltık, Balkanların muhtelif yerlerinde yaşayan hıristiyan halkları tarafından da sevilip kendi inanç panteonlarında önde gelen aziz mertebesindeki kişilerle özdeşleştirilen bir şahsiyettir. Şükrü Halûk Akalın *Elvan Çelebi Seyahatnamesi'*ne bakarak Sarı Saltık'ın Balkanlardaki yerli hıristiyan halklarca Sveti Nicola (Saint Nicola) adıyla tanındığını belirtir (önceden de bahsettiğimiz gibi ayrıca İlyas Peygamber, Saint Spiridon ve Saint Georges gibi önde gelen hıristiyan azizlerinden biri olarak da bilinir). Bu bilgiye, Sarı Saltık adını taşıyan mezar, türbe ve makamların hıristiyanlarca da sıklıkla ziyaret edildiği bilgisini ekleyince, onun İslami-

yet inancı dışındaki halklarca da nasıl sevilip takdis edildiğini görmüş oluruz.

Sarı Saltık'ın Ayaklanma Hareketlerindeki Yeri

Sarı Saltık isminin, doğrudan ve dolaylı olarak tarihsel, kültürel, siyasal, ekonomik, vb. birçok anlamda, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin egemenliği sürecinde meydana gelen iki ayaklanmada da geçmesi, onun Anadolu ve Balkan toprakları üzerinde yaratılan kültür içerisinde ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bunlardan ilki, 1240 yılında Selçuklu Anadolu'sunda meydana gelen ekonomik, siyasal ve bunların yanı sıra sahip olduğu potansiyel açısından toplumsal bir mahiyette olan Babailer İsyanı'dır. Her ne kadar Sarı Saltık'ın bu isyanda doğrudan yer aldığına dair bir belge olmasa da bizler bir takım bulguları göz önünde bulundurarak burada Sarı Saltık'ın da bir fonksiyona sahip olduğunu düşünmekteyiz. Fakat bu fonksiyonun ne denli büyük ya da küçük olduğunu, kesin bir belge ya da bulgu bulunana kadar sadece tartışma konusunun ihtimali dâhilinde bulundurmamak gerekir. Evvela Babailer İsyanı'ı vuku bulduğunda Sarı Saltık takriben 20 ya da 30 yaşları arasında Anadolu'da yaşayan bir şahsiyetti. İsyanın önderleri olan Baba İshak ile Baba İlyas-ı Horosani'ye bağlı bir mürid olup olmadığına dair kesin bir bilgi yoktur. Fuat Köprülü'nün, Baba İshak'ın yetiştirdiği müridler dairesiyle Sarı Saltık'ın Babailer İsyanı'yla bağlantısının olduğuna dair öne sürdüğü düşünce bugün önde gelen Osmanlı tarihçisi Halil İnalcık ile Alevilik ve Bektaşilik konusunda yapmış olduğu değerli araştırmalarda adı sıkça zikr olunan Irene Melikof gibi çoğu tarih araştırmacısı tarafından kabul görmektedir. Meydana gelen bu isyanın başını çekenler arasında Türkmenlerin Çepni aşiretinin olduğunun iddia edilmesi önemli bir delildir. Zira Sarı Saltık'ın bu aşiret içerisinde önde gelen bir şahsiyet olduğuna daha önce de değinmiştik. Bu bilginin mevcudiyeti ise ister istemez Sarı Saltık'ın isyanla olan bağlantısını destekler niteliktedir.

İlerleyen yüzyıllarda meydana gelen bir diğer isyanda Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddin'in önderliğinde düzenlenen ve bugün onun adına atfedilerek bilinen Şeyh Bedreddin Ayaklanması'dır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, Moğol hükümdarı Timur ile yaptığı Ankara Savaşı'nın (1402) sonucunda yenilerek Fetret Dönemine girmiştir. Bu dönem aynı zamanda Yıldırım'ın çocukları arasında bir taht kavgasının başladığı bir dönemdir. Meydana gelen bu taht kavgaları sonucunda Çelebi Mehmet olarak bilinen Yıldırım'ın oğlu I. Mehmet, Osmanlı tahtına geçmiştir. Fetret Dönemi'nde ülke toprakları üzerinde meydana gelen otoritesizliğin oluşturduğu boşluğu telafi ederek merkezîyetçilik eğilimlerini güçlendirmeye karar veren Çelebi Mehmet'in bu politikaları, öncelikli olarak yerel

halk ve meydana getirilen merkezileşme politikaları sonucunda statükoları sarsılan yerel yöneticileri de içine alan bir ayaklanma vesilesi olmuştur. Çelebi Mehmet'in Şeyh Bedreddin'i, Fetret Dönemi'nde kardeşini desteklediği için kendisine sonradan tehlike yaratacağını düşündüğü için İznik'te sürgün edip göz hapsine aldığı bilinmektedir. Fakat Şeyh Bedreddin, müridleri Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa'nın ayaklanmayı kararlaştırılan tarihten daha erken başlatması yüzünden İznik'ten kaçarak Eflâk'a geçmiştir. Bedreddin'in buradan Dobruca'ya geçmesi ile Sarı Saltık adı ön plana gelir. Zira Şeyh Bedreddin mücadelesinde, Sarı Saltık'ın buradaki yerli halk üzerindeki etkisini göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Ayrıca Sarı Saltık'ın Babadağı'ndaki zaviyesine yerleşerek propaganda ve faaliyetlerine devam ettiği söylenir. Savaş için harekete geçtiğinde ise 1416 yılında yakalanarak Serez Çarşısı'nda idam edilmiştir. Sarı Saltık zaviyesinin ışıkları (Kalenderileri) olan dervişler Bedreddin'i vermiş olduğu mücadelesinde yalnız bırakmamış, bu sahiplenmeyi Bedreddin'in ölümünden sonra arkasında bırakmış olduğu mirasını devam ettirerek sürdürmüşlerdir.

Sarı Saltık'ın Tekke, Türbe, Mezar ve Makamları

Sarı Saltık, Balkan coğrafyasının birçok yerinde faaliyet göstermiş olduğundan dolayı adı popüler anlamda kendinden sonraki kuşaklar ve halk tarafından sıkça zikredilen bir kişi haline getirilerek, Anadolu başta olmak üzere birçok yere dalga dalga yayılmış bir insan haline getirilmiştir. Muhtemeldirki Balkanlara gerçekleştirilen bu göç sonucu buradaki halk ile etnik ve dini anlamda bir kaynaşma gerçekleşmiş ve bu kaynaşmada sonradan kültürel benzerliklerin oluşmasına vesile olmuştur.

Bugün Balkanların muhtelif yerlerinde Sarı Saltık tarafından açıldığı iddia edilen tekkeler mevcuttur. Bunlardan birincisi Baba Saltık (Babadağı) Tekkesi'dir ve burası Sarı Saltık Zaviyesi olarak da bilinir. Kırım'daki Baba Saltık kasabasındaki tekke bunlardan ikincisi, Bulgaristan'ın kuzeyinde bulunan Kaligra Sultan veya Yılan Tekkesi de sonuncusudur. Sarı Saltık tarafından kurulduğu iddia edilen bu tekkelerin yanı sıra Balkanlar ve Anadolu'da Sarı Saltık adına sonradan açılan tekke ve adını taşıyan mezar, türbe ve makamları mevcuttur. Balkanlarda yer alan tekkelerinden biri olan Eski Baba Tekkesi özellikle önemli bir yer tutar. Bu tekke bölgede yer alan hıristiyanlarca da kutsanmış olup önde gelen hıristiyan azizlerinden olan Saint Nicolas'ın manastırı olarak kabul edilir. Sarı Saltık burada hıristiyan bir aziz olarak kabul görülür ve kendisine saygı gösterilir. Kütahya Şeyhlü'deki Sarı Selcuk Tekkesi adına açılan bir diğer yerdir. Bugün birçok tarihinin Sarı Saltık'ın asıl mezarı konusunda mu-

tabık olduğu Babadağı Türbesi kuşkusuz ki en önemli türbeleri arasındadır. Ayrıca Balkanlarda adına kurulan yerler arasında olan Kalliakra Kalesi Mezarı ve Eskibaba Türbesi de önemlidir.

Balkanların yanı sıra Anadolu topraklarında da adı sıkça zikredilen Sarı Saltık, buradaki insanlar tarafından da kutsanıp saygın bir evliya haline getirilmiştir. İznik'te Lefke kapısı istikametinde, Niğde Bor'da, Diyarbakır Urfa kapısı girişinde, İstanbul Rumeli Feneri binasının içinde ve Dersim Hozat'ta adını taşıyan mezar ve türbeleri vardır.

Sarı Saltık'ın Anadolu toprakları üzerindeki türbe ve mezarları içerisinde konumuz ile alakalı olarak değerlendirmeye tabi tuttuğumuz Dersim Hozat'taki türbe ve mezarının tarihsel temelini nerede ve hangi zaman dilimi içerisinde aramak gereklidir öyleyse? Bektaşilik ve Aleviliğin (Anadolu toprakları için özellikle Aleviliği anmak gerekli) geniş halk kesimleri içerisinde yayılma alanı bulmasının temelinde yatan esprilerden biri olarak, halkın var olan iktidar ilişkilerine ve politikalarına karşı duymuş olduğu hoşnutsuzluğun siyasi boyutunu, dini bir protesto görünümü altında Bektaşilik ve Aleviliğin ortodoks İslam anlayışına karşı almış olduğu tavırda somutlaştırdığını belirtmek gerekli. Alevilik ve Bektaşiliğin gelişimini sadece bu nedene bağlamak büyük bir yanılığa düşmemize neden olacaksa da bu önemli nedeni yayılma nedenleri arasında göstermemek de farklı bir yanılığa düşmemize neden olacaktır. Bektaşilik ve Aleviliğin Anadolu ve Balkan coğrafyasında yayılması bu inanışlar tarafından kutsanarak kendi panteonu içerisine alınan evliyaların ister istemez halklar tarafından takdis edilmesine vesile olmuştur. Sarı Saltık'ın sahip olduğu konumu da bu bakış açısı içerisinde değerlendirmek gereklidir diye düşünüyoruz. Dersim coğrafyasının inanç sistemlerinde belirgin olan Alevilik, bahsettiğimiz husus açısından belirleyicidir. Ayrıca önemle belirtilmesi gereken bir husus da, Sarı Saltık'ın Alevi ve Bektaşi kültürü içerisindeki yerini değerlendirirken, onun sadece bu iki inanç sisteminin içerisinde yer alan bir insan olarak görülmesinin hatalı bir bakışı yansıttığıdır. Sarı Saltık'ın kendinden bahseden kimi eserlerde İslamiyet adına cihat ve gazaya kalkışan biri olarak gösterilmesi, kimi eserlerde de Balkanların Türkleştirilmesinde önde gelen bir kişi olarak gösterilmesi, onu Türk milletine mensup olan sünni inanca sahip halklarımızın kendi bakış açısında önemli bir evliya ve alp-eren konumuna katıp saygı gösterilmesine vesile olur. Keza bugün Anadolu'da Dersim dışındaki diğer türbe ve mezarlarının olduğu yerlerin halklarınca da sevilmesi onun bu durumuna en iyi örnektir. Yukarıda bahsettiğimiz aynı ilke, Balkan Hıristiyanlarının Sarı Saltık'ı kendi azizlerinden biri olarak görüp takdis etmeleri için de geçerlidir.

Sarı Saltık Kültünün Dersim Coğrafyasında Zuhuru

Sarı Saltık inancı, Dersim başta olmak üzere özellikle de Hozat ilçesinde güçlü bir itibara sahiptir. Aşağıda da bahsedeceğimiz gibi Dersim Hozat'ta yaşayan ve kendini Sarı Saltık soyuna dayandıran Sarı Saltık soyadlı ailenin önde gelenlerinden olan Haydar Sarısaltık ile yapmış olduğumuz röportaj bizleri Sarı Saltık'ın bölgede nasıl tanındığı hususunda aydınlatacak niteliktedir. Haydar Sarısaltık'ın anlatımına göre bu inancın buraya yerleşmesinin tarihçesi şu şekildedir:

“Çemişgezek İmparatoru olarak bilinen Huşref Bey bundan yaklaşık olarak 400 yıl önce Rusya ile yapılan harp sonucu esir düşmüştür. Ruslar Huşref Bey'i küçük düşürmek için onu domuz çobanı yapmışlardır. Yaklaşık olarak 7-8 yıl çobanlık yapıyor. İçine düşmüş olduğu bu alçaltıcı durumdan dolayı canından bezen Huşref Bey önde gelen birçok evliyaya dua ederek kendisini bu durumdan kurtarmaları için yalvarmıştır. Huşref Bey önceden Sarı Saltık ismini bildiği için en son ona yalvararak yardıma çağırır. Bu yalvarma sonucunda ise karşıdan bir atının geldiğini görür. Gelen atlı Sarı Saltık'ın kendisidir. Bu durumda Sarı Saltık'ı karşısında görünce Huşref Bey'in dili tutulur. Sarı Saltık onu bir şartla kurtaracağını söyler. Şartı Hozat Akören'de bulunan yıkılmış türbesini tamir etmesidir. Huşref Bey bunu kabul eder. Sarı Saltık bunun üzerine Huşref Bey'den gözlerini kapamasını ister. Bir keramet göstererek Huşref Bey'i Çemişgezek'in üstüne getirip bırakır. Huşref Bey Çemişgezek'e gelerek tıraş olur. Saçını sakalını kesen berber onu yanağındaki benden dolayı tanıır ve bu şoktan dolayı elindeki usturayı düşürür. Huşref Bey ona sakin olmasını ve gidip insanlara haber verip müjdesini almasını söyler. Huşref Bey bu tanıma olayından sonra bütün asker ve tebaasını toplayarak bir dağdan taş çıkarır. Neticede Sarı Saltık'ın bugünkü ziyaretinin olduğu yerde türbe ve mezarını yapıp üstünü örter. Huşref Bey akşam rüyasında Sarı Saltık'ı görür. Sarı Saltık rüyada kendisinin ölmediğini bu yüzden de üstünün örtülmemesini söyler. Huşref Bey rüya olduğu için buna pek fazla itibar etmez. Fakat her sabah kalktığında mezar ve türbenin üstüne örttüğü toprağın kalktığını görür. Üçüncü defa da rüyasında Sarı Saltık'ı görünce bu defa bir koç alıp keserek erenlerden af diler...”

Görüldüğü gibi Sarı Saltık'a olan bağlılık bölgede böyle ifade edilerek sürdürülmektedir. Özellikle de Alevilik ve Bektaşiliğin tesiri altındaki yerlerin çoğunda bu iki inancın tarihsel durumundan ötürü görünen sözlü iletişim sonucu meydana gelen efsane, destan, vb. anlatımlar bölge insanı tarafından da kendi inançlarını kanıtlamak için sıkça başvurulan anektodlar olarak kullanılmıştır. Ayrıca Haydar Sarısaltık'ın verdiği bil-

gilere göre Sarı Saltık'ın büyük oğlu Muhammed'in (Abdal Seyyid) mezarının da Akören (Ağveren) köyünde olduğu iddia edilir.

Sarı Saltık'ın kendisinden bahseden seyahatnâmeler, menâkıbnâmeler, vekâyinameler, vb. tarihi eserlerin hiçbirisi Dersim coğrafyasından katî suretle bahsetmediği gibi eserlerin kendisinde buranın esamisi dahi okunmaz. Sarı Saltık'ın bölgemizde yaşadığına dair bilimsel bir delil veya bir bulgu dahi mevzu bahis olmazken nasıl olurda Sarı Saltık adı ve onun etrafında şekillenen kült buralara kadar gelip bizzat onun olduğu kabul edilen bir türbe ve mezarının mevcudiyeti ile ifade bulur. Hozat bölgesindeki halkın büyük bir kutsallık atfederek tapınma ibadetlerinde önemli bir yere koydukları Sarı Saltık inancının bölge insanı tarafından bu denli yüceltilmesinin gerekçesi nedir ve bu kültür nasıl oluşmuştur öyleyse? Meseleye, Sarı Saltık'ın Alevi ve Bektaşî inancı içerisindeki durumunu göz önünde bulundurarak bakmak kuvvetli bir ihtimaldir. Alevilik ve Bektaşîliğin, hareket alanı içerisindeki sahalara yaratmış oldukları evliya kültürünü götürmeleri pek doğaldır. Dolayısıyla her iki inanışta da önemli bir evliya olarak görülen Sarı Saltık ve ona dair oluşturulan bu kült Aleviliğin tesiri altında Dersim coğrafyasına taşınmıştır. Fakat bu taşıma süreci genellikle senkretik bir şekilde, yani Sarı Saltık hakkında genel anlamda bilinen bilginin bölgeye has bir üslupla bağdaştırılmaya çalışılmasıyla oluşmuştur. Gelelim bu bağdaştırmanın hangi soyut temellendirmeler ile yapıldığına. Bilindiği üzere Sarı Saltık'ın ölümü üzerine şekillenen ve çeşitli kaynaklarda sayısı farklı olarak verilen birçok tabutta baş gösterme gibi bir mevzu söz konusudur. Sarı Saltık'ın ölümüne dair *Saltıknâme'* de anlatılanlara baktığımızda onun bir savaşta ağır bir şekilde yaralandığı ve bunun üzerine öleceğini anlayıp vasiyette bulunduğunu görürüz. Bu vasiyetin içeriği, Sarı Saltık'ın ölümü sonrasında cenazesi yüzünden müritleri arasında meydana gelebilecek paylaşma kavgasına yönelik olup onun aldığı önlemleri gösterir. Sarı Saltık buna karşı, zamanında müslüman ettiği belirtilen kralların cenazesini götürmek isteyeceklerini, böyle bir durumda hepsinin gelip tabutunu götüreceğini ve kendisinin tabutların her birinde keramet ile baş göstereceğini söyleyerek önlem alır. *Saltıknâme'*ye göre Sarı Saltık'un tabutunu alarak ülkesine götüren kral ve beyleri şu şekilde izah etmek mümkündür: Edirne meliki, Dobruca meliki, Tatar Hanı, Eflâk meliki, Boğdan meliki, Rus kralı, Leh (Polonya) çesarı, Çeh (Çek) çesarı, Beravati meliki, Üngürûs (Macar) kralı ve Bosin (Bosna) kralı, Karnata (Gırnata) melikidir. Sarı Saltık'ın bu vasiyeti *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'*nde tabutunun yedi kral tarafından alınmaya gelineceğini bu yüzden kavga çıkmaması için müritlerinden yedi tabut hazırlamaları şeklindedir. Tabutu alıp götüren krallar ise Leh, Çeh, İsveç, Boğdan, Moskov, Edirne ve Dobruca krallarıdır.

Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli de ise Sarı Saltık, Kaligra Kalesi padişahına verdiği vasiyetinde yine kralların gelip tabutunu götürmek isteyecekleri için kendileri ile beraber bir tabut getirmelerini salık verir. Burada tabutların sayısına dair bir bilgi yoktur. Kralların getirdikleri tabutları tekkeye bırakıp dışarı çıkmalarını sonradan içeri girip kendi tabutlarını alıp götürmelerini ister. Her tabutta baş göstereceğini fakat asıl tabutunun elini dışarı sarkıtacağı tabut olduğunu ve Kaligra Kalesi padişahının da bu tabutu alıp burada gömmesini ister.

Görüldüğü üzere Sarı Saltık'tan bahseden bu farklı kaynaklarda, tabutu üzerine çıkacak bir anlaşmazlık yüzünden getirilen ya da hazırlanan her tabutta baş göstereceği üzerine ortak bir nokta vardır. Fakat bu tabutların sayısı farklıdır. Kaynaklarda gösterildiği gibi Sarı Saltık birçok tabutta baş göstermiştir. İşte bu baş gösterme olayını tamamen bağdaştırmacı bir şekilde alıp kendi inançlarının dayanak noktası haline getiren Dersim ve özellikle de Hozat insanı, Sarı Saltık'ın baş gösterdiği bir tabutunda buraya getirildiğini iddia etmektedir. Fakat tabutların götürüldükleri yerleri açık bir şekilde ifade eden bu kaynaklarda (*Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli* dışındaki diğer iki kaynak açık bir şekilde zikreder) hiçbir şekilde Dersim Hozat adı geçmediği gibi Anadolu coğrafyasında dahi bir yer adı geçmez. Adı geçen yerler tamamen Balkan topraklarındadır.

Bu iddiayı Dersim Hozat'ta genellikle bugün ön plana getiren çevrelerin Sarı Saltık inancının buraya yerleşmesinde bir etkisi olmuş mudur diye soracak olursak buna cevabımız evet olacaktır. Bugün Hozat ilçesine bağlı Akören (Ağveren) ve Karaca köylerinde köken olarak kendini Sarı Saltık soyuna dayandıran ve Sarısaltık soyadını taşıyan aileler yaşamaktadır. Halen Dersim Hozat'ta yaşayan ve bu ailenin ileri gelenlerinden olan Haydar Sarısaltık'tan edindiğimiz bilgiye göre kökenlerini Hz. Ali soyundan gelen seyyidlere ¹¹ dayandırdıklarını görmekteyiz. Zira yıllar önce bölgeye gelerek araştırma yapan Nazmi Sevgen'in vermiş olduğu bilgilerde buna paraleldir. Bu aileden gelen insanlarımız kendilerini Alevi dedesi olarak tanıtıp Türk olarak nitelendirdikleri için genelde Tunceli insanının da Türk kökenli olduğu konusunda iddialarda bulunmaktadırlar. Tabi ki bu ailenin köken olarak Türk olması ya da etnik olarak kendini öyle görmesi yadırganacak bir şey olmadığı gibi bu iddianın doğru olduğu da düşünülebilir. Bizim burada tartıştığımız şey bu ailenin kendi genetik kökenlerini ayrıca bölge insanının genetik kökeni haline getirmesidir. Dersim bölgesi coğrafi, tarihsel, kültürel ve birçok açıdan sahip olduğu konumundan dolayı farklı genetik formasyonlara ev sahipliği yapmış ve "Kürt, Türk(men), Ermeni, Çerkes, Deylemi, Pavlaki" gibi kökensel formasyonlar arasında kültürel etkileşime vesile olmuştur. Dolayısıyla bölge taşınış olduğu bu özelliklerinden dolayı farklı kültür ve

dinlerin buluşup bütünleşmesi ve yeni bir kalıba dökülmesi açısından kozmopolit bir öneme haiz olmuştur. Fakat zamanla meydana gelen doğal ya da doğal olmayan yok oluşlardan ötürü, ağırlık kazanan Kırmanc' /Dersimî kimliği ve nüfus olarak Kırmanc' /Dersimî milleti olmuştur. Dolayısıyla bugün Türk etnisitesi (millet) ve Alevilik arasında bağlantı kurarak kendileri ile beraber aynı zamanda Dersim insanının kökeni arasında “şaşmaz benzerlikler” arayanlar bu süreklilik ve saflık düşüncelerinden ötürü yanılmaktadırlar. Fakat kendilerini Sarı Saltık soyuna dayandıran bu ailenin öne sürmüş olduğu iddiaların temellerini göz önünde bulundururken bu soyun bölgedeki tarihsel ve kültürel konumunu göz ardı etmek yanlıgısına da düşülmemelidir. “Bunlardan biri muhtemelen XVI. yüzyıl içinde bilmediğimiz bir tarihte, Sarı Saltık kültüne bağlı olup Balkanlar'dan Tunceli yöresine gelen bir dede ailesinin bu kültü oraya taşımış olabileceği ihtimalidir. Bir diğeri de, muhtemelen yine XVI. yüzyılda Bektaşiliğın doğuya doğru yayılma sürecine paralel olarak bu kültün buralara taşınmış olabileceğidir.”¹² Bu ailenin Sarı Saltık kültürünün egemen olduğu bir sahadan gelerek bu kültü yerleştiği yere (Dersim'e) taşımış olabileceği düşünölebileceği gibi bu kültün zaten Bektaşilik inancı içerisinde yer olması bakımından da yayılması büyük bir ihtimal olarak düşünölebilir.

Sonuç Olarak

Balkanlar dâhil olmak üzere birçok yerde faaliyet gösteren Sarı Saltık, içinde yaşamış olduğu topluluğun ve döneminin kendine has özelliklerinden tarihsel bir sima olarak sıyrılıp, ölümünden sonra meydana gelen bir takım yazılı ve sözlü kaynakların oluşmasına vesile olmuştur. Fakat bu kaynaklar içerisindeki yazılı kaynaklar daha çok sözlü kaynakların kendisine tabi olarak hazırlanmıştır. Çünkü Sarı Saltık konar-göçer olan Türkmen toplumlarının içerisinde yer alan bir kişidir. Onun hakkında öne sürölen iddialar da bu sözlü kültür geleneğinden beslenmiştir. Sözlü kültür geleneğinin kendi içinde zamanla meydana getirdiği efsane ve anlatımlar, var olan gerçekliğin bilgisinden uzaklaşmaya başlayarak farklı anlatımlara vesile olan zengin bir kültür yaratmıştır. Sözlü geleneğe dayalı olarak çok sonradan meydana getirilen eserler de ister istemez bu sözlü geleneğin etkilerini taşımış ve bu yüzden de tarihsel bilgi konusunda çeşitli anlaşmazlıklara düşölmesine neden olunmuştur. Sarı Saltık da nihayetinde bu kültürel yapıya sahip bir topluluğun elemanı olduğu için bu “revizyondan” nasibini almıştır.

Dersim bölgesinin bir insanı olarak böyle bir araştırma yapma konusunda kendimizi sorumlu hissedip araştırmaya başlama merakımız, her geçen gün bilgi hazinemize eklenen her yeni bilginin azizliğıyle de bü-

yük bir coşkuya haiz olmamıza sebep olmuştur. Bu araştırmayı yaparken genellikle hazırlanmış bağımsız araştırmalardan yararlandık. Çalışmamız genellikle bu araştırmalar arasındaki asgari uyumu göz önünde bulundurarak belli bir tutarlılık taşımaya özen gösterilerek hazırlanmıştır.

Son olarak bölge üzerindeki Sarı Saltık kültürünün araştırması hususunda bilgilerini bizden esirgemeyen Sarı Saltık dedesi sayın Haydar Sarısaltık'a da emeklerinden ötürü teşekkürü bir borç biliriz.

Dipnotlar:

- 1 A. Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*, TTK Yayınları, Ankara, s.67,
- 2 Ayrıntılı bilgi için bkz., Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları s.195-196.
- 3 Göç edenlerin sayısı konusunda farklı sayılar verilir. Halil İnalçık buna 40 Türkmen obası olarak değinirken, M. Fuad Köprülü *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* adlı eserinde bu sayıyı on bin evlik bir Türk halkı olarak belirttikten sonra bunların belli bir zaman Dobruca'da kaldıktan sonra Ece Halil önderliğinde, göçe kalktıkları Anadolu topraklarına yani Karasi eline tekrar geri döndüklerini belirtir.
- 4 Tabi ki Ebussuûd Efendi gibi İslamiyet'in ortodoks inancının dışındaki tüm inanışları (özellikle de kimi yerde 40 bin kimi yerde de 70 bin olduğu iddia edilen Alevi-Kızılbaş inancına sahip insanın Yavuz Sultan Selim tarafından öldürülmesine dair fetva veren bir kişi olarak) sapkın ilan edip vermiş olduğu fetvalarla bu şekilde nitelendirmeye çalışan bir Osmanlı şeyhülislamının, Sarı Saltık'ı bu ortodoks olmayan İslamiyet inancından ötürü sapkın bir keşiş olarak göstermesini saymazsak!
- 5 Sarı Saltık Balkanların muhtelif yerlerinde Saint Nicolas, İlyas Peygamber, Saint Spiridon ve Saint Georges olarak yüceltilir.
- 6 Her ne kadar Tayip Okiç ve Yusuf Ziya Yörükân gibi kimi araştırmacılar kendi aralarında Ebussuûd Efendi'ye atfedilen bu belgenin gerçek olup olmadığı konusunda ciddi bir tartışmaya girişmişlerse de, bu belgenin gerçekliği bugün çoğu tarihçi tarafından kabul edilmiş olup iddia sahibi Tayip Okiç'i haklı göstermiştir.
- 7 Bu fikrin önde gelen savunucularından olan George Jacob'un Bektaşiliğin kuruluşunu Balım Sultan önderliğinde XVI. yüzyıl başlangıcı olarak göstermesi Türkiye'den Ahmet Yaşar Ocak tarafından destek bulur.
- 8 Bkz, M.Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, 9. Baskı, Ankara. 2003.
- 9 Zira Bektaşiliğin kuruluşu hususundaki bilgiler ışığında baktığımızda zaman açısından bu mümkün değildir.
- 10 Kalenderilik konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz, Ocak, *Kalenderiler*, TTK Basımevi, Ankara,1999.
- 11 Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen ad.
- 12 Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*, s,124.

Astarê Asmen

ASI COĞRAFYADA FİLİZLENEN MUNZUR KÜLTÜR VE DOĞA FESTİVALLERİ

Öncelikle *Dergi'*mizin yeni sayısında tekrar siz değerli dostlarımızla buluşmanın bize verdiği coşkunlukla, hepinize merhaba diyerek, geçmiş ve geleceğiyle Munzur kültür ve doğa festivallerini elimden geldiğince objektif (tarafsız-çıkmalı) bir perspektif içerisinde değerlendirmeye çalışacağım. Birçoğumuzun bildiği gibi veya duyduğunu varsayarak, festivallerin ilk olarak hangi amaçla ve hangi kolektif çabaların ürünü olarak gerçekleştiği üzerinde duracağım.

Bir Munzur Kültür ve doğa festivalini daha olumlu olumsuz yanları ve “kazanımlarıyla” geride bıraktık. Kuşkusuz kazanımları olduğu gibi, tartışılması gereken ve önümüzdeki yıllarda benzer olumsuzlukların yeniden yaşanmaması için üzerinde düşünülmesi, tartışılması gereken noktaları da mevcut. Elbette, Festival Dersim halkının dokusuna, kültürüne de uygun olmalı. Hazırlanan programların halkın bu ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap verecek nitelikte yapılması önemlidir. Munzur Festivalinde yaşanan en önemli sorunlardan biri; Dersim'in özgünlüğünden uzak bir programa sahip olmasıdır.

İnsanlık tarihini incelediğimizde, nasıl ki her şey bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmışsa, yaşamın her alanına ilişkin tüm olay, olgu ve hamlelerin bir nedeni varsa festivallerde bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bundan ötürüdür ki dünyanın birçok yerinde yılın belirli tarihlerinde bir nebze de olsa bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik oldukça coşkulu ve renkli geçen festivaller yapılır. Tabii vurgulamak istediğim, düzenlenen bu festivallerin her birinin kendine özgü bir anlamının ve amacının olduğunun göz önünde bulundurulmasıdır. Tarihsel süreç içerisindeki ilerleyişlerinden bahsetmek gerekirse, özelinde Munzur Kültür ve Doğa Festivali OHAL'li yılların sonunda, büyük bir emeğin ürünü olarak projelendirilmiştir. Geçen sene Ağustos ayında dokuzuncusu düzenlenen “Munzur Kültür ve Doğa Festivali”, 31 Temmuz'da başlamış ve 3 Ağustos'ta bitmişti. Munzur Kültür ve Doğa Festivali özelde Dersimliler'in, genelde ise tüm gerçek demokrasi güçlerinin, duyarlı kesimlerin

büyük bir istekle beklediği, hasret ve özlem giderdiği bir etkinlik olması nedeniyle, biz Dersimliler açısından önem taşımaktadır.

Geçmiş festivallerde yaşanan heyecan ve coşku umarız gelecek festivallerde de aynı oranda yaşanır, katılımcı ve coşkulu geçmesinin yanında niteliksel bir gelişkinliğin ve bilim, politika, sanat, kültür, estetik ve etik bütünselliği alanlarında kitlelere anlamlı bir katkı yapacak düzeyde olması en büyük beklentimizdir. 2000 senesinde ilki düzenlenen Munzur Festivali, her yıl yaşanan gerginliklere ve tüm iptal etme çabalarına rağmen bugünlere gelmeyi başardı. Munzur Festivali; kültür ve sanat etkinliğinden öte, Dersim'in tarihini, kültürünü, dilini ve coğrafyasını korumak adına en fazla sahiplenmesi gereken bir etkinlik haline dönüştürülmelidir. Bu nedenle daha fazla önemsenmelidir. Son yıllarda düzenlenen Munzur Kültür ve Doğa Festivallerine baktığımızda, ilk festivallere göre kendi amacını yitirmiş ve farklı amaçlara hizmet eder, içi boşaltılmış bir hale gelmiş olduğunu görmekteyiz. Oysa ki festival; Dersim coğrafyasında yaşanan zulüm, TC devleti askeri tarafından yakılan köyler, devlet tarafından zorla göç ettirilen aileler, her gün yaşanan çatışmalar, ambargo, aramalar... vb. gibi durumların ortadan kaldırılmasına ve yaşanan bu olumsuzlukların ülkemiz emekçi halklarına ve dünya kamuoyuna yansıtılmasına yönelik organize edilmişti. OHAL'li yıllarda bütün bunların yaşandığı Dersim'de yıllardır devletin taşıdığı insansızlaştırma politikası, (çabası-çıkmalı) kısmen de olsa sonucuna ulaştı.

Festival fikri nasıl doğdu?

2000'li yılların başında Kırmanciye nüfusunun büyük bir bölümü artık Dersim dışında yaşıyordu. Fakat insansızlaştırma girişimleri farklı politika ve yöntemlerle devam ettirildi. Bu kez devreye yapılmak istenen barajlar girdi. Barajlarla hem coğrafya hem de yılların birikimiyle oluşmuş "Dersimî-Kızılbaş-direngen" bilinci parçalara ayrılmak isteniyor. Yıllardır çatışmalı ve gergin bir halde yaşayan Dersimliler/Dersimliler, bu son darbeyi önlemek ve insansızlaştırma, kimliksizleştirme, asimile etme çabalarına karşı daha örgütlü olarak karşı durmak için, on binlerce Dersimliyi, bu gergin ortamıyla sürekli gündemde olan topraklarda bir araya getiren Munzur Kültür ve Doğa Festivali'ni büyük emek ve çabaların ürünü olarak örgütlemeyi başardılar.

1994-95 yıllarında yaklaşık elli bine yakın insan, köylerin devlet tarafından yakılıp boşaltılması sonucunda Dersim'i/Kırmanciye'yi terk ederek göç yollarına düştü. Yani öyle bir dönemdi ki kendi toprağında bile insanlarımızın yaşam hakkı tanınmıyordu. Doğal olarak insanlarımız da

arkasına bakmadan yerini yurdunu terk etmek zorunda kaldı. İşte bu noktada yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmış, daha doğrusu zorla göç ettirilmiş bu insanlarımızın doğduğu topraklara tekrar geri dönmesini sağlamak amacıyla festivalin düzenlenmesi kaçınılmazdı ve İstanbul Tuncelililer Derneği öncülüğünde kitle örgütleri ve bu amaç için mücadele veren diğer kurum ve kuruluşların ortaklaşa verdiği mücadelenin sonucunda Munzur Kültür ve Doğa Festivali projelendirilmiştir.

Sonuçta bir tarafta her şeyden tecrit edilmiş ve insansızlaştırılmak istenen bir Dersim; diğer yanda bunu kabul etmeyip kendince maruz bırakılan olaya çare arayan insanların çırpınışları... Festival projelendirilmesi ilk olarak 1997 yılında, daha öncede belirtmiş olduğum gibi, Dersim için mücadele verenlerin öncülüğünde bir fikir olarak ortaya atılmıştı ve ardından 1998 yılında "tatilini Dersim'de geçir kampanyası" düzenlendi. 1999'da festival adına ilk adım atıldı fakat festivalin ilk yasal müracaatına izin verilmedi. Ama Dersim'de bir festival organize etmeye çabalayanların, bu amaç uğrunda çalışmalarından vazgeçme niyetleri yoktu. Sonuçta 2000 yılında yasal izin alınarak festivalin birincisi gerçekleştirilmiş oldu. Dersim'de festival neyin ve hangi ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştı? Baştan da belirttiğim gibi; birincisi Dersim coğrafyası (Kırmanciye) etrafındaki ablukanın kırılması, ikincisi Dersim'de yaşanan zorunlu göç, gıda ambargosu, yasak bölgeler, TC askerinin orman yakması, üçüncüsü ise yasaklı dilimiz ve kültürümüzdü. Dolayısıyla maruz bırakılmış böylesine önemli sorunların çözümlenmesi noktasında, Munzur Kültür ve Doğa Festivali düzenlenmeye başlandı. Çünkü Dersim coğrafyasında (Kırmanciye) yaşanan bu sorunlar ancak bu kadar coşkulu, insanları ortak bir amaç için bir araya getirebilen etkinliklerle yapılabilir ve aşılabiliyordu. Anlatmak istediğim, Munzur Festivaline yüklenen ağır sorumluluklar vardı. Yani festivalle Dersimde yaşanan zulüm zorbalık ve bunun yanında sahip olduğu görkemli doğasını, kültürünü diğer emekçi dünya halklarına tanıtmaktı. Bu emek ve çabalar elbette karşıt olanları da tavır almaya, engellemeye yöneltti. Büyük çaba ve zorluklara rağmen bu güne kadar gelmeyi başaran Munzur Festivali, birazda üzerinde bulunduğu toprakların tarihinden olsa gerek, her defasında yaşanan gerginliklerle kendinden söz ettirmeyi bildi. İlki henüz OHAL'in hüküm sürdüğü 1999 yılında yapılmak istendiyse de, son anda izin verilmemesi nedeniyle iptal edildiğinden, 1. Munzur Kültür ve Doğa Festivali ancak 2000 yılında, yine OHAL koşullarında gerçekleştirilebildi ve ardından yine gergin hava ile başlayarak geleneğini bozmayan 2003 yılında 4.'sü düzenlenen festival için de, "**Munzur Festivali Taahhütnamesi**" adı altında valilik ile

Tunceli belediye yönetimi arasında 17 maddelik taahhütname, festivalin taşıdığı gerginliği hissettiriyordu. Taahhütnamedeki bazı maddeler şöyle:

Festival komitesince provokatörlere karşı müdahale timi oluşturulacak. Stad içindeki olaylara bu ekipler anında müdahale edecek, ekipler arasında yer alan beş kişinin cep telefon numaraları ve diğer bilgileri Emniyet Müdürlüğü'ne verilecek.

Program sunucuları halkı tahrik ve provoke etmemesi hususunda uyarılacak ve tansiyonun düşük tutulması sağlanacak.

Atatürk stadyumu ve program yapılacak yerlere büyük boy Atatürk posterleri dışında hiçbir pankart, afiş vs. asılmayacak.

Festivalin başından sonuna kadar tüm etkinliklerin festival komitesi tarafından kesintisiz video çekimi sağlanacak ve ilgili makamlar istediğinde verilmek üzere hazır tutulacak.

Açık hava oyunlarının metinleri programdan en geç 48 saat önce Emniyete sunulacak.

Bu şekilde devam eden 17 maddelik taahhütname, aslında başarılabilirse; festivalin yapılmaması için bir girişimin, başarılmıyorsa da en azından festivalin kendi öz değerini yitirmesine yönelik bir çabanın göstergesidir.

Festivalle amaçlanan hedeflere ulaşmak noktasında bir başarı sağlanabildi mi? Dersimde yaşanan olumsuzlukları dünya kamuoyuna duyurabildi fakat kültürümüzü yansıtmada eksik yanlarının olduğunu göz önünde bulundurmak lâzım. Festivallere dar-gurup çıkarlarını amaçlayan bir siyasî misyon yüklememek gerekiyor. Bu sadece festivalin amacını yitirmesini kolaylaştırır. Cenahımızın tamamını sarıp sarmalayacak ve cenahımızı bütünleştirecek bir siyasî perspektif, bu hususta tutulması gereken ana halkadır.

Festival Dersim halkının hanesine yazıldı

Dersim festivalinin en önemli özelliği; direngenliğini, dilini, tarihini ve kültürünü öteden beri red ve inkâr eden anlayışı kabullenmeyiştir. Yani apaçık politik devrimci bir duruşudur. Bu durum; paneller, sempozyumlar, kitap ve şiir etkinlikleri, konserler ve bir bütün olarak festival programından da anlaşılacaktır. Festivallerde yapılan çevre paneline katılan ve bunlardan özellikle YYÜ Öğretim Üyesi Prof. İlyas Yılmaz ile birlikte çevreciler ve diğer bilim insanları tarafından dile getirilen görüşler, çevre karşıtlarının gerçek yüzünün görünmesine ve aydınlanmasına yol açmıştır. Türkiye'de kentleşme ve ulaşım politikalarının bir avuç

asalağın yararına olduğu ve insanın aleyhine olduğu zengin bir sunumla anlatılmıştır. Munzur Vadisi konusunda ise devletin bilinçli bir politika izlediği; amacının “enerji üretimi” değil; bölgeyi insansızlaştırmak olduğunu ortaya koydular. Rüzgâr enerjisi sisteminin Dersim’in yüksek bölgeleri için düşünülmemesi ve barajda ısrarın, siyasî bir tercihin ürünü olduğu somut verilerle ortaya konuluyordu.

Festivalin bir başka önemli özelliği ise kitleliliği olmuştur. On binlerce kişinin Dersim dışından geldiğini ve festivali sahiplendiğini herkes bilmektedir. On binlerin Dersim’e akın akın geldiğine, kentin normal nüfusunun en az 2-3 katı insanın kent sokaklarında gezmesi bir gösterge olmuştur. Halkın kendi inisiyatifinin bu konuda çok iyi değerlendirildiği de açıktır. Zira on binlerce insanı karşılamak herhalde misafirperverlikten öte bir davranış olsa gerekir. Elbette bu katılım yıllardır uygulanan politikaların eseri ve ifadesi olmuştur. Yıllarca kentine, köyüne ve hatta mezarlarına gidemeyen halk, inadına festivale ve öz değerlerine sahip çıkmıştır. Katılımın büyüleyiciliği Munzur Festivalinin “uluslararası bir festival” olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Festivalin ana kitlesini oluşturanlar yine Dersim topraklarını çeşitli nedenlerle terk etmiş Dersimlilerdir. Festivallerdeki genç insanlarımızın dinamizmini de görmekte yarar var. Panelleri ilgiyle izleyen, konserlerde coşan on binlerce genç politik bir kimlik arayışı içinde olduğunu da ortaya koymuştur. Munzur Kültür ve Doğa Festivali daha nice yıllarda yapılacaktır. Yapılması da gerekiyor. Emek boyutuyla festival halk tarafından yaratılmış projelendirilmiş, Dersim’e dair yaratılmış büyük bir projedir. Ancak Dersim kültür değerlerinin korunması ve kültür dokusunun zedelenmesine müsaade edilmemesi amaçlanan bu süreçte, kültür değerlerinin korunduğuna dair bir işaret alınmadığı gibi, asimilasyonun farklı cenahlardan dayatılmaya çalışıldığı bir durumla da karşı karşıya kalınmıştır. Ancak en azından, yıllar sonra on binlerce insanın yüzünün Dersim’e dönmesi sağlanmıştır. Festival, halkımızın dayanışma ruhunu geliştirmeyi hedeflemiş ve kısmen de olsa bunu geliştirmiştir.

Festival Dersim halkınındır, onun iradesiyle oluşmuştur. Bunun daha da gelişmesi için, halkımızı; kültürel, siyasal ve sosyolojik olarak bir adım daha ileri taşıyacak olan Dersim’in kurumları ön plana çıkmalıdır. Her türlü dar-gurup çıkarlarını gözeten siyasal kaygılardan uzak olunmalı, bütünleştirici, birleştirici, direngenleştirici ve ilerici / ilerletici bir politik hat tutulmalıdır.

9.’su düzenlenen Munzur Kültür ve Doğa Festivali, bir önceki yıla göre daha çok kitleye seslenen ve daha karmaşık içerikli bir festival ol-

muştur. Tiyatrolar, resim ve fotoğraf sergileri, panelleri sanatsal ve kültürel etkinlikleri ile 9. Munzur Kültür ve Doğa Festivali ne yazık ki doyurucu bir içerikle gerçekleşmemiştir. Tertip komitesi üzerine düşen görevleri yerine getirememiş, âdeta bir partinin politik çıkarları temel alınarak festival organize edilmiştir. Dilsel, kültürel, tarihsel, sosyal ve siyasal gerçeklikler göz ardı edilmiş, Dersim'in acil çözüm bekleyen sorunlarına pek değinilmemiş, festivali ve kitleleri bir adım ileriye taşıyacak bir nitelik yakalanamamıştır.

Tertip komitesinin üzerine düşen görevlerden biri de; festivallerin içeriğinin boşaltılmaması, dejenere edilmemesi ve tüketim çılgınlığına dönüşmemesi için çalışmalar yapmaktır. Festival, halk kültüründen uzaklaştırılmamalı ve ileriye taşınması için Dersim'de katılımlı başka festivaller de örgütlenmelidir. Festival programlarının hazırlanmasında DKÖ'ler* de dikkate alınmalı ve etkin katılımları önemsenmelidir. Belediyelerin ise her anlamda vereceği destekle festivallerin daha coşkulu, daha verimli olacağı tartışılmaz bir doğrudur. Munzur festivalinde de işletilmesi gereken budur.

Daha güçlü, birleştirici ve halkların gücünü büyüten festivallerin örgütlenmesi kuşkusuz devrimci düşünceye sahip ve Dersim'in kültürel değerlerinin kaybolmaması için emek harcayanların önünde duran görevler arasındadır. Halka bilinç taşıyan, devrimci kültürü büyüten, o toprakları kaniyle besleyen değerleri gelecek kuşaklara yansıtan bir nitelikte olması, biz Dersimîlerin sorumluluğundadır. Festivallerde, Sey Rızalardan bize miras kalan geleneği yaşatmak, her türden asimilasyona karşı kültürü korumak, sosyal nitelikleri güçlendirmek ve bilim, politika, sanat, kültür, estetik ve etik bütünselliğini oluşturarak ilerletmek adına; akıntıya karşı direniş ateşini daha da büyütmek gerekmektedir. Sistemin çok yönlü kapitalist yabancılaştırma politikalarına, uyuşturucuya, fuhuşa, yozlaşmaya karşı Dersim'in öz Kızılbâş-komünâl kültürünü yaşatmak, geleceğe taşımak, kendine "duyarlıyım" diyen herkesin görevidir, yerine getirilmesi gereken ciddî bir sorumluluktur.

Festival Sorun Çözücü Olmalı

Dersim'in bir kalkınma sorunu var. İşsizlik sorunu var. Her şeyden önemlisi göç sorunu var. Yoksulluk sorunu var. Bu güne kadar 9 festival yapıldı. Ardı arkası kesilmeyen paneller ve tartışmalar yaşandı. "Munzur Barış İçin Aksın", "Barajlara Hayır", "Kültürümüz Yok edilemez" sloganları hâlâ kulaklarımızda çınlıyor. Geçtiğimiz yıl yapılan 9. Munzur Kültür ve Doğa Festivali için yapılan çalışmalara bakarsanız gündem

yine aynı. Dersim dışında kurulan çok sayıda ‘‘Tuncelililer’’ dernekleri var. Gündemler, faaliyetler, paneller hep aynı. Dersim ve Dersim’in sorunları için söylenenler hep aynı. Yapılanlar ise neredeyse hiç! Çünkü bu güne baktığımızda yoksulluk, göç ve işsizlik önceki yıllara göre artarak devam ediyor. Kültürel sorunlar katlanarak çoğalıyor. Bu da çoğunluğun çok konuşup pratikte hiç bir şey yapmadığının açık bir göstergesi oluyor. **Yılda bir kez bu topraklara gelip sorun tarif etmek, sorunları çözmeye yetmiyor.** Bu coğrafyada yaşayarak, düşündüklerimizi pratikte de uygulamak gerekiyor. Yereldeki sorunları ancak ‘‘yerelde yaşamaya karar vermiş’’ insanlar çözebilirler. Sadece festival zamanı Dersim’e gelen 10 binlerce kişi Dersim’e olan duyarlılıklarını gittikleri yerlerde de gösterebilirler bu ancak iyi bir katkı olacaktır. Sorunu çözmeye yetmez. Göçün, işsizliğin, yoksullaşmanın ve asimilasyonun karşısındaki çabalar ancak buradan mücadelelerle aşılabılır. Dersimdeki sürece ilerici müdahaleleriyle taraf olan inisiyatifleri organik ilişkili kurum ve araçlarımızla örgütlemek zorundayız. Bu yolda mücadele eden *Kurum* ve *Araç*’larımızın işlevsel olması bilinçli birlik ve dayanışmaları güçlendirmekten, örgütlemekten geçiyor.

Başka bir sorun ise festival tertip komitesinde yerelde kurumsallaşmış ve faaliyetlerini sürdüren Sivil Toplum Kuruluşlarının muhatap alınmaması. Katılımcı demokrasi savunuculuğu yapan kişi ve kurumlar iş uygulamaya gelince maalesef aynı iradeyi gösteremiyorlar. Munzur Festivali adıyla düzenlenen bu programda karar alma süreçlerinde yerelin iradesinin dikkate alınmaması katılımcı demokrasi anlayışıyla ne yazık ki çelişiyor. Yerelde yaşayan insanların kendi festival programını belirleme, sanatçı ve panelist tercih etme vb. şansı kalmıyor. Böylece tepeden alınan kararlar eşliğinde vatandaş sadece izleyici düzeyinde katılımcı olabiliyor. Bu durumda bir kaç gün süren festival kapsamında sorunlar sadece slogan düzeyinde dile getiriliyor ve festival programı bittikten sonra yerelde yaşayan insanlarımız sorunlarıyla yine ve yeniden baş başa kalıyor.

* Devrimci Kitle Örgütleri

Yararlanılan Kaynaklar:

Rojamı Munzur web sitesi

Devrimci Demokrasi Gazetesi, sayı: 157

Newede Dersim Gazetesi, 2010 Ağustos sayısı

Sısarik

ROZÊ ŞİAE

Qomê ma xeyle ont hona ke onc'eno, her kes nişte vo c'ae. Qesune k'aluno, kokumunê made "kes xatire kes nêzano" yeno vatene. Ez ke wazen ke, na nusna xo de q'ale goç' rakerine (1993-1994). Doman ke bine eve vere ç'ımunê mı de bonê ma, döa ma vesnıt. Hona vere ç'ımunê mıra nêsonê. Dewleta Tırk, nêwaştene domanê kou payra vındere ya ke xo top kere. Tersa domanê kou inu lerznıtene. Ç'ıke dewlete ke zaf rınd zornıtene ke, rae raşti, rae sure biye. Na sevevra waşt ke, döu t'ol kere, welatê mao Kırmancıye de, hete binra ke welatê Kırmancıye de adır k'ile de c'averda. Desım na operasyonu ra dırvete zerê xo rém guret. K'ule xo tennine bé ra.

Ez bine, waa mına qız, deka mı ve ma u piye bi. Dewa ma de qule haq çine bi, teyna ma mendime, en herey ma vajiyayme dewe ra. Ç'utr biarne zon ez ke nêzonen, mı peniya xo ç'arnet ve dewa xo, bon payraye, mal o gayu teverdere, kutik lawene. Na resm vengê deka mıra bıriya, deka mı veng fiştra c'ı vake:

-Ron-T'oraq zere de mend, şerime bijerme

Piyê mı dest ra guret, eve hêştiriye vake:

-Bé daye, bé endi nêşkime çıye bijerme, lerze bı ke!

O waxt esker bırene, qorene je heywani, bonu rıznıtene, vesnıtene. Ma ke endi niştme areve, nêzonıt ke dewa ma je vıren nêbena, her c'ae beno xan xopan. Vere ç'ımunê mıra ke, kutikê ma mend. Hata lewe areve made ame, çımunê xo çımunê mıra qe nêont o oxt. Mıra zaf haskerdene, ez ke c'ire non tırtene berdene. Juvinde kaykerdene, piya şiyene bijeku. Xeyle hedera mı ardene. Hama eve ç'ımunê xora ke, tı hen zona ke; vatene: Sone ke koti mı ki tey bere. Dıma şime suke, hire ser ç'ar ser ke mı boyna kutikê xo pinene. Qe xever nêguretne, des o ju serra tepia c'ore

dewa mara ju ç'enike de qeseykerd mire vake: Döa sîma de ju kutik, tî vana eve bervayis lawene lawene dayîve tede. Dîma lazê mîno qîz şî ke, kutikê sîma biyo vere çeverê sîma de biyo perç' pufele merdo. Na qese zeleqîya ve zerra muna bele ra nêvejiya, mî virra nêsono.

Gegane ke son vere çeveru bonê xo aqlê mîra nêsono ç'utr merdo, qîsawute onto, çeriviye onto merdo. Endi na mesele ra dîma, ez hen zon ke, her kes ke fam kerdo ma ç'1 onto, 38 de vatene: Ae ke ma diyo kes nêdiyo. Raştiye ana na qese şuware, dîrvetunê mare, k'ulune mare kutiku berva, nêşkiya weşiya xo bîramo. Sarê Kîrmanciye na derdu ser ju ke, şî ve sukune gîrsu, düvelune "rîndeke" uza de ki, nêşkiya ve reet kero.

Kar çine bi, kes Tîrki nêzonitene ya ki nêşkitene zaf rînd Tîrki qeseybîkere. Kam ç'1 zano, ç'on ree eve na zon ser bê sermaen, xo belli nêkerd, xo saymîse Tîrku ser kerd. Ez ke, je qomê xo bine, suke de doman pé mî kaykerdene, no laek(lazek) ç'1 qeseykeno, ma de kaymekero. Onder derdu yaxre ma raneverdene, dîma ke mektev de Tîrki musnî, besenekerdene ke buanime, malimunê Mîsto kor gosunê mara pe guretene vajiyene vatene: Bu dili konuşmayacaksın! Dîma mî xo ve xo vatene: Taliye tec'elê ma mendore tec'ele taliye Kîrmanciye ma...

Je Kîrmanciye bêkes, teyna, hen şa gîredayisra şiyene. Savajine sîmare pi o bîrayene, qese péen qomê ma wayirê derdune grano, persive muhim ra weşiya xo rameno, wazeme ke, Xîzîr wertê mare rame berzo. Zone zargone xo qeseybîkerme, bîarme téléwe. Omîdê ma esto, omîd ken ke, eve şa gîredayis qedino, onc'a xo xelesneme, darime we vejime na persivu ser, xo seren mare hesret nêbeno. Teyna ju çî mare lozîmo zon zon zon! Zonê Kîrmanciye, zargonê Kîrmanciye her ç'ağ bîramime. Onc'a zoneme ke dewleta Tîrki nêwazeno, hama inure ke derd vo, bînisî na rae ra dîr nêvîndeme!

Tanercan Yoldaş

DOĞA, İNANÇ VE BİLİNÇ TAHRİBATI

Doğa ile ilgili sorunların uzun bir tarihi vardır. Bu uzun tarihin öznesi insan emeğiyle, bu emeğin dolaysız nesnesi ve aracı olarak insan/doğa ilişkisine giren teknoloji ve bilimden bağımsız bir tarih değildir. Dolayısıyla doğayı tartışırken, aslında bir anlamda tarihi de tartışıyoruz demektir. Çevrecilik ya da bu adla anılan hareketlerin, hemen hepsi doğa kavramı ve bu kavramın geçirdiği dönüşümlerin “çevre sorunları” gibi görece bağlam dışı bir düzeyde ele alınmasına itiraz ettiklerinde asıl olarak istedikleri bu tarihin tanınmasıdır.

Ekolojik hareketlerin yükselişi doğadaki insan müdahalesinin hatırlatılışdır. Sınırları politik olsun olmasın, bu müdahalenin geri çevrilemez mahiyetiyle ilgilidir. Doğayı dönüştüren bir süreç olarak endüstrileşme üzerindeki vurgu, bir dönemsel tespit olarak kalmaz. Doğanın bir kere ve bütün zamanlar için değişmiş olduğunu gösterir.

Doğanın ne olduğuna dair sorulan soru güç bir sorudur ve kolaylıkla cevaplandırılmaz. Doğanın ve doğayla birlikte çağrıştırılan yeryüzünün cömert ve besleyici bir üretkenlik kaynağı, ancak vahşi ve denetlenebilir bir güç olarak görüldüğü premodern doğa kavramı, Newtoncu bilimin yükselişi ve doğanın matematik bir düzenlilik içerisine sokulmasıyla birlikte, yaratıcı mantığın gerekliliklerine göre yeniden ele alındı. Bu düzeyde doğanın biçimlere, rakamlara ve geometrik parçalara ayrılması, doğanın yönlendirilmesi, ölçülmesi ve hesaplanması amacına hizmet etmekteydi. Geleneksel bilim faaliyetlerinin amacı doğal düzenin izlediği yolu anlamaktı. Ancak Bacon ve Galileo’yla birlikte, doğayı tahakküm altında tutmak ve denetlemek amacıyla yeni bir kavrayış ortaya çıktı. Karmaşık fenomenlerin temel ilkelere ve özelliklere indirgenebilmesi, nedensellik ilkesinin doğaya uygulanabilmesini kolaylaştırmaktaydı.

Bu bağlamda, zamanla doğa üzerinde gerçekleştirilen toplum ve bireye de taşınmıştır. Doğa üzerindeki tahakküm, toplum ve birey üzerinde de kurulmuştur. Yeniçağların toplum kavramı, doğanın sistematik bir makine formuna büründürülmesinden etkilenerek bir düzen olarak anla-

sılmıştır. Bu nedenle mekanik bir toplum kavramına varmak hiç de zor olmamıştır.

İnsanın doğayla olan ilişkisi çevreciliğin en önemli sorunu olarak bilinir. İnsanın doğadaki yeri ise daima bu yerin sabit değişken olup olmadığına göre sorgulanır. Aşırı nüfus artışı, çevre kirliliği, insan ilişkilerinin kirlenmesi, yabancılaşma vb. teknolojik tehdit gibi sorunlardan bahsettiğimizde bir biçimde insanın doğadaki yerinden de bahsediyoruz demektir.

Bu durumda teknolojik tehditle anlatılmak istenen, teknolojinin bir araç-amaç ilişkisi içerisinde kurgulanmaktan çıkıp, toplumsal bütün hakkında bağlayıcı ve sınırlandırıcı bir güç olarak örgütlenmesi tehdididir. Böylesi bir değişim yaşayan tekniğin (teknolojinin) önce doğanın, sonra toplumun, sonrada dünyanın yapısını denetleme iddiasında bir yapıyı ortaya çıkarması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Teknolojinin insan için bir seçenekler toplamı yaratması, pratik hayatın sürdürülebilirliğini kolaylaştırması, boş zaman sağlaması teknolojik bir var oluşun şartları düşünüldüğünde, yani teknolojinin belirlediği üretim ve tüketim tarzına bağlı olarak var olan hayat tarzında teknoloji her zaman verdiğiğinden daha fazlasını almaktadır.

Doğa nedir sorusuna aradığımız cevap her zaman dışsal gerçeklikler doğrultusunda, matematiğin ve mantığın ışığında bulunan cevaplar olmayabilir. Her ne kadar günümüz modern dünyasında bu soruya içe dönük, hissiyata ve tamamen “öz”e yönelik cevaplar aramak bazı gerçekliklere ters düşse de bir toplumun kültürünün, değerlerinin, inançlarının filizlenmesi, doğanın bu yönde bir anlayışla anlaşılmasından geçtiği yadsınamaz bir gerçekliktir. İnsan henüz annesinin karnındayken yani doğa ana, karnında bin bir sırrı yaratıp var ederken topluma yansıyış biçimi özde derin bir maneviyatın olduğu inanç ve değerlerle söz konusu olmuştur.

Zamanla toplumdaki çeşitli şekillerde, insanın doğayla olan ilişki ağı farklılıklar göstermiş, coğrafyadan coğrafyaya farklı inanç, ritüel ve pratikler şeklinde kendini var etmiştir.

Yaşadığımız coğrafyada da bu en açık şekilde görülüyor ki insan insan ilişkisinde, insan hayat mücadelesinde, doğa en başta gelen belirleyici unsur olmuştur. Doğa öncelikle hayat alanımızın çerçevesini belirlemiş, ardından bu çerçevenin içini en güzel renklerle bezemiş, son olarak da bu coğrafyaya derin bir “hissiyat” ve isim bağışlamıştır: Dersim.

İnanç kültür ve değerlerimizin temeli olan Munzur yüzlerce yıldır Dersim’in sesi ve en güzel yüzü olmuştur. Biz Dersim coğrafyasında (Kırmancıye’de) köklerimizi saldık, köklerimiz Munzur’un “maneviya-

tıyla-hissiyatıyla” beslendi, mayamız analarımızın atalarımızın acıları-yla, ağıtlarıyla yoğruldu, yaşadığımız en acı dolu yıllarda yüreklerimizdeki acıya, yangına aktı Munzur. Yıllarca oturduk Munzur’un başına, uzun uzun izledik, benimsedik. Zamanla biz Munzur olduk Munzur biz oldu, biz öyle aktık.

Yaşanan onca katliama ve ardından gelen yoğun asimile politikalarına rağmen Dersim bir kez daha büyük bir saldırıya uğramakta. Âdeta yolu kesilip evinden uzak başka topraklara sürülen Dersim kimliği gibi Dersim’in özüne can veren Munzur’un da bugün önünü kesip farklı bir kimlikle asimile etmek istemektedirler. Bugün Kızılbaş-Aleviliğin kalesi olan Dersim coğrafyası (Kırmanciye ülkesi), içinde barındırdığı engin değer ve inançlarının mayasını tarihten bugüne kadar taşımayı başarmıştır. Sözlü değerlere sahip olmasının yanı sıra kutsal mekân, ziyaret ve manevi açıdan yüksek değerlere sahip bölge insanı için “kutsal” sayılan suları da yürütülen bir takım kirli siyasî planlara kurban edilmek istenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde birçok kez farklı şekil, isim, plân ve projelerle Dersim her daim, her alandan işgale, saldırıya maruz kalmıştır. Bu saldırılar kimi zaman dini inanç ve kültür üzerinden gelmiş kimi zaman kültür, dil, kimi zaman eğitim, çoğu zaman kapitalizmin yozlaştırıcı popülar kültür metaları (para, uyuşturucu vb. farklı kültürel kimlik sembolleri vs.), ekonomi ve son olarak da değerlerimizin, damarlarımızın önüne çekilen barajlarla kendilerini göstermişlerdir.

Hayata geçirilmek istenen zorunlu göç politikalarıyla bir yandan Dersim’in tarihten bu yana gelen siyasi, politik direngenliği kırılacak, öte yandan derinliklerinde yaşattığı kültür, değer ve inançları da yok olacaktır. Zorunlu göçe maruz bırakılan Dersimli zamanla, bir yandan kapitalizmin yoz ve kozmopolit “kültürü” öte taraftan farklı inanç ve kültürlerin baskısı, asimilasyonu altında yok edilmek istenmektedir.

İki Önemli Mesele

Doğanın değiştirilip dönüştürülmesinde önemli bir pratik olan insan aklı yarattığı araç gereçleri bir süre sonra kendinden olmayan başka toplumlara yön vermede, kendine benzetme çabası içinde kullandı. Fakat bu sürece modern dönem koşulları içerisine gelindiğinde ekonomi politiğin de dahil edilmesiyle değişim ve dönüşüm araçları farklı bir hâl aldı. İçinde yaşadığımız ekonomi-politik sistem, değişimi uzun vadeli bir zamana yayarak, daha derinden, köklü bir değişime yöneldi.

Bu bağlamda barajlara ve “üniversite”(müjdesine)ye, birazda getireceği olumsuzluklar ve dikkatimizi yöneltmemiz gereken, önemli ayrıntı-ları görmeye çalışarak ilerleyelim.

Asıl olarak bu yapılaşmalar her ne kadar ayrı ayrı ve farklı zamanlarda gerçekleştirilen projeler olarak görülse de bu kez ikisini de aynı çerçevede görüp nasıl birbirlerini tamamladıklarına ve nasıl zincirleme bir sebep ilişkisine neden olduklarına dikkat çekmeye çalışalım

Barajlar bugün Dersim doğası adına göz önünde duran yaşadığımız en büyük sorunların başında gelmektedir. Doğanın tahribi, buna bağlı olarak inançlarımızın talan edilişi, yaşadığımız coğrafyanın katledilmesi, tarihten beri gelen direnişin kırılması ve giderek daraltılan, kısıtlanan yaşam alanlarımız buna bağlı olarak yaşayacağımız ve yaşadığımız zorunlu göçler, baraj kapaklarından akan birer sorunlu sonuçlar olmuştur. Bu sonuçların bekliden de en önemlisi olan 'göç' Dersim kültürünün yok edilmesi adına yürütülen her türlü plan ve projenin nihaî sonuçlarına varacak olan çok önemli bir ilk adım niteliğindedir.

Yerinden Yurdundan Atılma:

Göç sorununa kısaca değinelim.

Göç kavramı, gerek yaşam pratiği (ekonomik, sosyal hayatını şekillendirme), gerekse barındırdığı kültürel değerler pratiği (dini inanç, gelenek ve görenekleri, ritüelleri...) açısından farklılık gösteren toplumlarda son derece olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Farklı kültürel öğeler farklı inanç ve değerler taşıyan bir topluma ait olan insanların, yaşadığı coğrafyadan (Dersim coğrafyasında olduğu gibi...) kalkıp ekonomik ve sosyal hayatta bambaşka bir coğrafyada bambaşka bir konuma düşerek yabancılaşan, ötekileşen insanlar olarak yaşaması son derece zor olacaktır. Fakat yaşadığı yerde kendine bir konum elde etme çabasıyla bir süre sonra bu zor süreç artık o kadar da zor olmayacak, kendine bir çıkar yolu arayacak ve bulunduğu çevreye ayak uydurmak zorunda kalacaktır. Bu durum o kadar da kolay gerçekleşmeyecektir. Bu bir süreç meselesidir. Uyum süreci gerçekleşirken içinde barındırdığı birtakım değerler, bulunduğu yaşam alanında bir karşılık görmeyecek anlamsızlaşacak, zamanla farklı ifadelerde karşılık bulacak ve eskinin yerini daha doğrusu 'öz'ün yerini yeni olan yani ona ait olmayan alacaktır. Bu durum öncelikle iletişim aracı olan dilde görülecektir. Metropollerde dünyaya gelen çocuklar atalarının konuştuğu dile uzak büyüyecek, sonradan öğrenseler dahi o aidiyet ve hissiyattan yoksun belkide o dilin ruhunun sesine sağır konuşarak yetişecektir. Kendini ifade edebilme ya da edememe zincirleme olarak kültürel değerlerden gelen ifade araçlarına, simge ve sembollerine ritüellerine, buna bağlı olarak sosyal hayatında bir takım problemlere neden olacaktır. Bir öteki olarak kendini o toplumdanmış gibi gösterme çabası farkında olmadan zamanla çok şeyi götürüp yerine ona ait ol-

mayan çok şey getirecektir. Bu süreçte unutulmaması gereken önemli bir değişim unsuru da ekonomik faaliyetler olacaktır. Maddi anlamda eski hayatını geride bırakan kişi yada grup, yaşam standartları açısından daha iyiye ulaşmış hayatlar, kapitalin egemenliği altında buna bağlı olarak kapitalizmin yoz kültürü altında değişime uğrayacak ve metropollerin yaşam kültürü haline gelmiş bilinçsizce yaşanan sözde “özgürlük” ve eğlence kültürü içerisinde (özellikle genç nesil arasında) siyasi ve ideolojik her türlü mücadele alanından soyutlanarak sistemin şekillendirdiği bireyler, gruplar, toplumlar haline gelecektir. Ya da kendi değerlerini yaşamaya çalışan ve yine farkında olmadan ekonomik, dini ve politik yönden her anlamda saldırıya uğrayan ve ötekileştirilenler olarak kendini dar bir yaşam alanına sıkıştırılmış, sorunlar ortasında adeta küçük gettolarda yaşamaya itilen hayatlar olarak görecektir, istemediği kendinden saymadığı o topluma yine kendisi entegre olmak zorunda bırakılacaktır. Fakat bu sonuç o kadar kolay gerçekleşmeyecektir. İlk zamanlar belki de bilinçsizce ya da son derece tek ve doğru yol olarak, sonuçlar karşısında önemli bir mücadele verilecektir. Örneğin kültürel değerleri yansıtan bir takım öğelerin sürekli olarak göz önünde tutulması, geldiği coğrafyayı, değerleri en iyi şekilde anlatan eşyaları, sembolleri, simgeleri hala kullanıyor olması, bunları genç nesle aktarma çabaları, (neredeyse her Kızılbaş-Alevi inancı taşıyan ailenin duvarında bir bağlamanın asılı olması veya Kürdistan coğrafyasından göç edenlerin doğunun renklerini barındıran kilim, çanak, çömlek gibi eşyaları duvarlarında görmemiz gibi vs) aile içinde öz dilini konuşması veya kendi kültürüne ait bireylerle zaman geçirmesi, o niteliklere sahip insanlarla çevre oluşturulması, hemşeri ilişkilerinin kurulması ve kendi aralarında bir dayanışma ağı oluşturulması şeklinde sürmektedir. Burada değişimin içerdiği iki karşıt unsura dikkat edelim: ilki bir şeyin başka bir şey ile değişmesi, ikincisi ise değişimin içinde bile farklılıkların korunması meselesidir. Türkiye genelinde 1950’lerde başlayan göç serüveni 1990’lara gelindiğinde beklenen kentsel bütünleşmenin gerçekleşmediğini göstermektedir. Bu süreç bize bir kent ve kentli kültürünün hâkim olması, yerine gecekondularda üretilen yerellikler oluşturduğunu göstermiştir. Elbette göç eden gittiği yere beraberrinde kültürünü de taşıyacaktır. Fakat bu çarpıştırma sonucu ortaya çıkan manzara biz biliyoruz ki hiç de iç açıcı bir manzara değildir. Köy ve kent kültürü çarpışması hiçbir zaman ayakları yere basan, temelleri sağlam bir yaşam pratiği oluşturmamış, gerek politik bilinç, gerekse ekonomik ve sosyal yaşam standartları bu ve benzeri birçok durum karşısında büyük zarar gören genelde göç eden (ya da ettirilen) olmuştur. Göç sadece köyden metropollere değil aynı zamanda köyden köye, küçük şehir-

den büyük şehre, yani mevsimlik işçi göçü, beyin göçü, öğrenci göçü vb. çok çeşitlilik göstermektedir.

Bu bağlamda yaşadığımız coğrafyada (Dersim/Kırmanciye'de) ortaya koyduğumuz ve diğer bir yönüyle de görünmez bir sorun teşkil eden, önemli bir konu olan üniversite tam da bu noktada başrol almaktadır.

Üniversite Neden Kurulmalı:

Zorunlu göçün önemli bir tetikleyicisi barajlar olurken bir diğer göç nedeni de üniversite projesi olacaktır. Yaşam alanlarımızı, ibadet mekânlarımızı, değerlerimizi sular altında bırakan barajlar, diğer bir koldan üniversiteyle kültürel dokumuzu tahrip edecektir. Fakat bu kadar büyük bir dönüşüm nasıl gerçekleşecek?

Dersim için ikinci bir göç nedeni olarak üniversite projesini hedef göstermiştik. Evet Dersim önemli bir göç sorunuyla karşı karşıyadır fakat bu kez sorun göç vermesi değil alması olacaktır.

Ve sonunda, önemli göçlere neden olan barajlar ile göç almasına sebep olacak olan üniversiteyi aynı çerçevede tek bir plânmış gibi görmeye başlarsak bu projenin tam anlamıyla adı bir "doldur boşalt projesi" olacaktır. Yerlisini kovup yabancıyı yerleştirmektir, yani asimile politikasının ta kendisidir. Uzun süreli zamana yayılmış bu yapılaşmalar Dersim coğrafyasının ve yaşama kültürünün yeni yüzünü oluşturacak yapboz oyununun kritik parçalarıdır.

Bu andan itibaren üniversite meselesini biraz daha ayrıntılı ve bünyesinde barındırdığı etkileşimi daha nesnel bakış açısıyla okumaya çalışalım.

Dersim-Kırmanciye ülkesinde tarihten beri kendine has bir kültürle, kendi maddi imkanlarını kendisi yaratmış, gerek yaşam pratiği ve gerekse bunları oluşturan gelenek görenek ve inanç sistemiyle her daim yaşadığı coğrafyada diğer kültürlerden, inanç sistemiyle kendini yalıtmış, hem bu coğrafyada hem de, enternasyonal ölçekte kendine has yaşam ve toplumsal var oluş dinamikleriyle, karakteristik, istisnai ve özgün bir kounuma sahip farklılığıyla tarih sahnesinde yerini almıştır. Fakat günümüz modern dönem koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Dersim'in artık o eski kapalı kapıları aralanmış, adeta içeri hücum edilmiştir.

Basit bir soruyla devam edelim. Bir şehre üniversite neden kurulur? Belki bir kaç soru daha sorabiliriz: Bir şehri (ya da kültürü diyelim isterseniz) değiştirmenin yolları nelerdir, ya da neden bir şehri değiştirmeliyiz? Bu sorulara vereceğimiz yanıtlar elbette göreceli cevaplar olacaktır. Fakat yaşadığımız coğrafyaya, kültürümüz ve kimliğimize baktığımız zaman, tarihi gerçeklikleri çarpıtmadan ortaya koyduğumuz zaman ya-

nıtlar farklı yorumlamalara meyil vermeyecek kadar nettir. Belki bu andan itibaren üniversitenin bünyesinde gelişen olaylara ve ona hareketlilik katan üniversite öğrencisine bakmak gerekir.

Biz biliyoruz ki genç nüfus her anlamda içinde bir hareketlilik, bir değişim dinamiği barındıran nüfustur. Bazı durumlarda değişim önemli birtakım gelişmelerle sonuç alabilir fakat bazı durumlarda da her değişim maalesef bir gelişme olamamaktadır. Örneğin dinin son derece radikal anlamda yaşanan buna bağlı olarak da gericiliği ve yobazlığı da bünyesinde barındıran son derece muhafazakâr bir şehirde bu muhafazakârlığın çeşitli yollardan kırılması önemli bir gelişme sayılabilir. Bu duruma sebep olacak elbette farklı yollar aranabilir fakat çözüm önerisini düşünürsek: Mutlaka ve mutlaka en kısa yoldan en kârlı sonuçlara ulaşmak olmalıdır. Bu da ekonomiyi canlandıracak yeni iş alanları yaratacak projelerle mümkün olacaktır. Yine günümüz ekonomi politik mantığı içerisinde düşünürsek ne demek istediğimiz açıkça ortaya çıkacaktır. Kapitalizmin önüne çıkan her şeyi buharlaştırdığı mutlak doğrudur. Buna bilim, eğitim, sanat, kültür, dini bir takım ritüel ve değerler pratikler, gelenek, görenek gibi önemli unsurlar da dahildir.

Bu bağlamda günümüz üniversitelerine, yani bilim merkezlerine bakacak olursak bir çoğu sisteme entegre olmuş adeta ticari bir rant kapısı haline getirilmiştir. İçinde barındırdığı mescitler, karakollar, camilerle, jandarmalarla, bilimsellikten son derece uzak müfredatlarla, kapısına asılan nazar boncuklarına varana dek adeta bir kışla, bir medrese görünümü sunmaktadırlar. Fakat sistemin en çok sevdiği kâr unsuru bu sebep sonuç ilişkisi içerisinde döngüsel bir bütünlemeyle birbirini tamamlayarak aynı zamanda üniversitelerin bir ticarethane işlevi görmelerini de sağlamıştır. Üniversite kurulduğu şehre önemli bir dinamik, hareketlilik kazandırmaktadır. Yılın önemli ve en hareketli zamanlarında yoğunlaşan genç dinamik nüfus, o şehre zamanla işleyecek yeni bir kimlik, yeni bir yüz kazandıracaktır. Aynı zamanda yine günümüzdeki sistem içinden yapacağımız tanımlamayla genç nüfus eşittir hızlı ve bilinçsizce tüketim, o da eşittir çabuk ve hızlı nakit para akışı demektir. Peki, tüm bunlar neye sebep olacak? Kısaca, yeni iş alanları, yeni iş merkezleri, ekonomik rantlara ve gelişen ekonominin yani kapitalin akmasıyla yerel bir burjuvanın yükselmesine, oradan da sisteme entegre olacak olan sermayedarlara, kirli çıkar ilişkilerine ve giderek her şeyin alınıp satıldığı, tüm onurlu değer ve ilişkilerin her halükarda maddi bir karşılık bulduğu, duygudan uzak bir dönüşüme atılan adımlara sebep olacaktır. Zaten göz önünde olan fakat bazen gözlerimizi yumduğumuz beklide de görmek istemediğimiz; gençler arasında yaygın olan ve gün geçtikçe artan; uyuşturucu,

içki, fuhuş gibi çok önemli sorunlar yine genç nüfusun bir anda, hızla artmasıyla ve yozlaşan ekonomik, politik, sosyal ilişkiler ağı içerisinde hiç kuşkusuz daha da artacaktır.

Barınma sorunu, ekonomik sorunlar vs, üniversite öğrencisinin başlıca sorunlarıdır. Bunlara bağlı olarak birde farkında olmadan içine düştüğü girdapta yaşadığı sorunlar var. Yozlaşmış bir kültür içinde çarpıtılmış bir bilgi karmaşası, bilincinin çarpıtılması, yine anlamını yitirmiş bir özgürlük arayışı içinde yaşanan kirli ilişkiler ağı vs. Peki meselemiz göç problemiyle bu sorunlara neden değiniyoruz, ya da değinmek zorundayız?

Mesela dışarıda yaşanan ve ayrıntısına inemediğimiz bizim de henüz yeni yeni yaşamaya başladığımız bu ve benzeri birçok sorunu kopyalayıp Dersim'e yapıştıralım, bakalım karşımıza ne gibi bir manzara çıkacak?

Yazının birkaç paragraf öncesinde "yerlisini kovup yabancıyı yerleştirmek" diye bir cümle kullanmıştık. Bu cümleyi biraz açmak istiyorum. Dersim'in kendine has kültürü ve yaşayış tarzını hepimiz bilmekteyiz. Yaşadığımız coğrafya içinde nereye gidersek gidelim bu farklılığı her anlamda her daim yaşamaktayız. Yerli derken kast ettiğimiz bu farklılık olacaktır. Fakat burada hemen altını çizmek istediğim bir ayrıntı olacak. O da şudur ki: Bu farklılığa (yerli-yabancı) dikkati çekerken diğer kültürleri (Kürt, Ermeni, Türk vs.) tamamen dışlayıcı, kafatasçı veya Dersim kültürüne üstün bir anlam atfedici vb. bir anlayış ve zihniyet içerisinde değil tamamen yaşayış ve inanç değerlerinden kaynaklı gözle görülür, yaşanılır ve hissedilir birtakım farklılıklara vurgu yaparak, iki farklı kültürün ne şekilde çarpıştırılmak istendiğine dikkat çekmek amaçlı bir ayırım olduğunu söylemek isterim. Aradaki o ince çizginin bu şekilde yorumlanması taraftarıyım. Bahsettiğimiz yabancı kavramını bu şekilde bir açıklamaya (farklı bir kültür'e mensup) eş değer görerek devam etmek istiyorum.

Şimdi lafı fazla uzatmadan yerli ve yabancı meselesine gelelim. Göç verme meselesinde karşılaşılan sorunların benzerinin belki de aynısını (Dersim)Kırmanciye ülkesinde yaşadığımız şu günlerde Dersime gelen öğrenci kitlesi içerisinde, genelde T.Kürdistan'ının farklı illerinden, yani Dersim kültürüne farklı kültürlerden gelen öğrenciler olduğunu görüyoruz. Zamanla üniversitenin farklı fakültelerini farklı ilçelere kurmasıyla birlikte üniversite öğrencisi her ilçeye yerleşecek ve haliyle yerli halkla, öğrenciyle bir etkileşime girecektir ve dışarıdan getirdiği kendi kültürünü, gelenek göreneklerini değerlerine bağlı bir şekilde yaşamak isteyecektir. Barınma sorununa karşılık yurtlar inşa edilecek ve her kesimden öğrenciye bir yaşam alanı sunulacaktır. Burada dikkatimizi çekmesi ge-

reken asıl mesele dışarıdan gelen kültürün ve içerde yaşanan farklı kültürün çarpışması meselesi olmalıdır. Başlı başına tartışma konusu olan iki farklı kültürün (Komünâl-Kızılbaş-Alevi inancı ve İslam) tanımına ayrıntılı bir şekilde girmeden bir takım belirgin farklılıkları vererek devam edelim. Kırmancıye’de yaşanan, algılanan inanç veya kültür algısının diğer kültürlerden ne kadar farklı olduğunu biliyoruz. Buna karşılık içinde İslâmî geleneği barındıran ve İslâmî kurallar çerçevesinde hareket eden, yaşamını şekillendiren büyük bir dinamik nüfusu göz önüne getirelim ve bu kültürün Dersime yavaş yavaş yerleştiğini görelim.

Bu değişimin yönünün çeşitli kültürlerden oluşan bir çatışma alanı yaratıp, zamanla yerine aynı coğrafyada yaşadığımız fakat farklı yaşam pratiği ve inanç sistemini barındıran bir yapıya doğru kayacağına dair dikkat çekerek ilerlemek istiyoruz. Elbette ki zamanla Dersim’e yerleşen kitlenin ihtiyaç ve giderlerinin artmasıyla, küçük ve kendi kendine yetebilen bir şehirden, hızlı fakat plânsız bir yapılaşmayla büyüyen bir şehireleşmeye gidilecek, sistemle iç içe geçmiş yerli burjuvanın yanında dışarıdan içeriye entegre olmuş bir burjuva sınıfı gelişecek, bunun yanında sistemin içerde yürüttüğü farklı senaryolarla gerçekleşecek olaylar zinciriyle karşı karşıya kalacağız. Artan ihtiyaçları karşılama durumu kapitalizmin daha çabuk ve geniş bir alana yayılmasına neden olacak bu da önüne çıkan her şeyin buharlaştırmasına sebep olacaktır. Örneğin yine Dersim inancına dönelim ve bir tarafa inancımızda önemli bir yer tutan efsanelerimizi, kutsal ibadet merkezlerini, ziyaretlerimizi, Munzur’u koyalım. Diğer tarafa ise bahsettiğimiz şehirleşme ve gündün güne büyüyen kent kimliğini koyalım... Somut bir sonuç olarak bu değerlerimizin, ibadet mekânlarımızın kent kültürü ve yapılaşması içerisinde gündün güne yok olacağı, yer değiştireceği ve bekli de halkımız için o “kutsal manevi yatını” kaybetmesini görmek çok da zor olmayacaktır. Çünkü farklılaşan ve yeni bir boyut kazanan kent kültürü, kentli kimliği bu tür inanç sistemlerini bünyesinde barındırmaya elverişli değildir. Köy-kırsal mekân komünâl (ki bu kavram bize ait birçok değeri içinde barındıran bir kavram olmuştur) bir yaşam tarzına vurgu yaparken, kent, bireylerin yaşama mekânı olarak bilinir. Kentler kırsal alanları içine alarak büyüyen oturma, çalışma, eğlenme fonksiyonları için kentli bireyin yirmi dört saatini planladığı, üretim ve tüketimini gerçekleştirdiği mekânlardır. Köyden kente göç edenlerin zamanla ne gibi sorunlara karşı kendince bir karşı duruş sergilediklerine bakmıştık. Bu çarpınma aynı şekilde zamanla Dersim’de de yaşanacaktır. Farklılaşan kültürler etrafında toplanan gruplar, mahalleler oluşacak, bu yapılaşmaların altında yatan farklı politik tartışmalar, ideolojilerle (sınıf bilinci karşısında kimlik meselesi gibi)

zaman zaman karşı karşıya gelinecektir. Bu arada farklı iki kültürün çatışmasına bir süre sonra kültürel kimliğin, simgelerinin ve metalarının karşılıklı olarak yeniden üretilişine, bir “Pazar” rekabeti içerisine girmesine neden olacaktır. Üretim kavramını burada sadece hayal gücünün soyut bir üretimi olarak değil, aynı zamanda gerçek ve somut anlamda imal edilişi olarak kullanıyorum. Örneğin şu şekilde düşünelim. Munzur bizim için kültürümüzün ve inanç pratiklerimizin içinde son derece önemli bir yere sahip vazgeçilmez bir değerdir. Dersim ve yakın coğrafyası dışında yaşayan Dersimliler su ihtiyaçlarını karşılarken imkânlar dâhilinde ise mutlaka Munzur su alıp tüketmeye dikkat ederler. Bu durum kültürel kimliklerin meta biçiminde tüketilmeye hazır olduğunun bir kanıtıdır. Bu tür örnekleri ardı ardına fazlasıyla sıralayabiliriz: Kırmancıye renklerini barındıran üstümüzde taşıdığımız aksesuarlar, duvarlara asılan kilimler, Sey Rıza posterleri, Dersim doğa belgeselleri, halk oyunları videoları vb. Bu durum kültürün meta olarak yeniden üretimine ve alınıp satılabilir bir halde sunulmasına örnektir. Ve zamanla Dersim içinde de bir Dersimli için kendi kimliğini ifade etmenin en popüler, en kısa yolu olarak görülecektir.

Siyasal ve kültürel farklılık çatışmaları zaman içinde sadece Dersim’den uzak bir coğrafyada göçle yaşadığımız sorunlar dâhilinde değil, bizzat içimizde yaşayacağımız (bahsettiğimiz ekonomi-politik süreçlerin hareketlenmesiyle) bir sorun haline gelecektir. Asıl mesele böylesi bir kültür çarpıştırmasının etkileri olarak daha önce benzeri görülmemiş bir bölünme ve kutuplaşma sürecini harekete geçirmesi olacaktır. Bu sonuç bahsettiğimiz gibi iki önemli sorunun başına götürecektir bizi. İlki üniversiteyle birlikte hızla değişecek olan sosyoekonomik hayat ve yine üniversitenin getireceği kültür çatışması.

İçinde bulunduğumuz dünya sistemi dâhilinde küreselleşen ekonomiden, küreselleşen kültürden ve politikalardan saklanmanın pek mümkün olduğu görülmemektedir (tabii kapitalizmin karşısına farklı bir siyasi ekonomik sistem koymadıkça). Kapitalizmin kırsal kesime yayılması haliyle bir sosyoekonomik dönüşüme sebep olacaktır. Örneğin: kır düğünleri artık yerini kapalı salonlara, davul zurna yerini bir klavye ve bir elektronik bağlamaya, yerel kıyafet ve renkler yerini moda, kutsal mekânlar içki ve mesire alanlarına, yerel kültür yerini popüler kültüre bırakacak; sözlü gelenek atalarımızın ağıtlarında kalacaktır. Aynı sorunun bir diğer yüzünde ise geniş bir kitlenin ekonomik, dini, politik duyguları sürekli artan ihtiyaçlarıyla birbirini tamamlayacak ve bu süreç kendini tatmin edici boyutlara varana dek devam edecektir.

K'uresî Êrzinganî

BU KADINI HATIRLAYAN VAR MI?

Bu kadını bilen ya da hatırlayan var mı? Tanımadınız mı? Biraz daha bakın belki bir şeyler hatırlatır. Ama artık bir şeyler hatırlamak istemiyorsanız onu elbette siz bilirsiniz ama bu kadını da hatırlamak istemeyen binlerce tanıdığı, binlerce soydaşı ya da binlerce yandaşı gibi. O artık yok. Sadece o

mu yok? Sizce bir insanın ölümüyle beraber neler yok olur? Sadece kendisi mi ya da onun her gün yaptığı espriler şakalar ya da kızgınlıkları aşkları ya da onu hatırlamak istediğinizde aklınıza ne gelirse onlar işte. Ama bunların hiçbiri de bu kadının yokluğunu dile getirmek, anlamlandırmak için yeterli açıklamalar ve tanımlamalar değil. Daha fazlası daha ötesi var bu tebessüm dolu kırışık yüzde. Belki hatırladınız ama bence artık çok geç, siz de her zaman olduğu gibi güzel olan her şeyi herkes gibi çok geç hatırladınız ve onun büyüsunü kaybettiniz. Onu bir kez daha öldürdünüz. Onun öldüğü gün gazete sayfaları tabii ki ilk sayfadan haber etmediler ama ilk sayfa haberlerinden de önemli bir haberi kaybediyorlardı o gün bütün gazeteler. Gerçi bırakın ilk sayfa haberlerini haber değeri bile taşımadı. Sadece internet sayfalarında kendine haber değeri bulacak bir yer buldu. O gün internet sayfalarına düşen haberi aynen sizinle paylaşıyorum. **“65 bin yıllık dili bilen tek kadın öldü.”** Evet, o gün yazılan buydu. Gerisi de vardı elbette şimdi yazının tamamına bakalım:

“Londra’da, yerli haklarının savunucusu **Survial international** adlı örgütten yapılan açıklamada geçen hafta 85 yaşındaki **Boa Sr’nin öldüğü**, bu kişinin Bo dilini bilen ve konuşan **son kişi olduğu kaydedildi.**” Bir dilin kaybolması, bir toplumun hatırasının kalmadığı anlamına da gelir. Evet ne kadar acı değil mi, hatırası olmayan bir toplum... Düşünsenize dilinizi konuşan ve bilen tek kişi yaşamını yitirdi. Ve bu kişi 65 bin yıllık, köklü ve yerel özellikler gösteren bir dili konuşan tek insandı, tüm doğal zenginlikleri olduğu gibi, kültürel zenginlikleri de yok etmeye endeksli bu kapitalist-emperyalist dünyada. O öldüğünde onunla beraber annesi, babası, amcası, kardeşi, sevdiği insan ve kendince tanıdık tanımadık bütün halkı bir kez daha öldü. Onunla birlikte bir kültür, bir anlayış, bir yaşama bakış öldü, toprak oldu. Aslında burada anlatılan bir büyü hikâyesi falan değil, bir masal hiç değil. Her gün yaptığımız ve bizim için her gün ne kadar da çok gerekli olduğunu düşündüğümüz bir kavramın, “**dilin?** önemini hatırlatmalıydı. Yeryüzündeki bütün insanların ihtiyaç duyduğu, doğumundan ölümüne kadar götürdüğü ve öğrenirken hiç farkına varmadığı ya da bir yerlerde öğrenemediği kendi anadilini konuşan tek kadındı. Bir zamanlar sevdiğine kendi dilinde “seni seviyorum” dediği, “günaydın” dediği o dilin tek konuşanıydı. Ya şimdi? Şimdisi çok basit, her şeyi bir paçavra gibi kullanıp attığımız şu kahrolası dünyada o dili konuşan tek kadını da kaybettik. “Ne mi oldu” diyenler vardır şimdi, “Ne olmuş yani bununla mı uğraşacağız” diyenler ya da “Bunca derdimin ortasında bu siyah kadının olup olmaması ne anlam ifade eder” diyenler olduğu gibi. Ama sorunun o kadar büyük boyutlarda önemi var ki anlatılamaz. Hiçbirimizin derdi sorunu ya da sıkıntısı bence bununla eşdeğer tutulamaz. En önemlisi de tutulmamalı. Bu kadın belki ilk konuşmaya başladığında “anne” dedi ya da “baba.” Ama en önemlisi kendi dilinde söyledi bunların hepsini. Şimdi burada durup şunu hepimiz kendimize soralım.

Anadili Türkçe olanlara soralım; bir gün yeryüzünde, yani kendi anadilinizde, Orta Asyanın bozkırında geliştirdiğiniz, ilerlettiğiniz dilinizi konuşan kalmadığında, sizce ülkenizin gelişip gelişmemesi çok önemli olur mu? Kendi kültürel gelişiminizin önemli sacayakları olan; edebiyat, sanat, bilim vs. yi kendi anadilinizle gerçekleştiremez bir hale geldiğinizde, edebiyatın, sanatın, kültürün bir anlamı kalır mı? Yeryüzündeki tüm sanatsal üretimlerin, edebiyatın, romanın, şiirin, müziğin, sinemanın tek bir dilde olması bu dalların hepsine yapılmış bir suikast değil midir? Şimdi bu soruyu Kürtçe konuşan Kürtçe türküler söyleyen ağıt yakınlarına soralım; sizin içinde aynıysa geçerli, eğer diliniz yok olmaya yüz tutar-

sa verdiğiniz onca m¼cadelenin bir anlamı kalır mı? Ebetteki bunu sadece T¼rklere ve K¼rtlere soracak değiliz b¼t¼n uluslara b¼t¼n halklara sorup da ¼rnekleyebiliriz. Bunlar bile gerçeğin ¼n¼ndeki perdeyi biraz olsun aralamamıza yeter. Bu topraklarda konuşulan onca dil var ki belki sayısını bile bilemeyiz. Kimi yasaklandı, asimile edildi bilerek ya da isteyerek, ya da o dili konuşamayan kalmayınca kendiliğinden yok oldu. Bu topraklar bir diller ve k¼lt¼rler mezarlığı olmadan herkesi kendi anadilinde konuşmaya, eğitim ve ¼đretim yapmaya, sevmeye, anlamaya, ¼alıřmaya ve halkların kendi renkleriyle var olmasını savunmaya davet ediyorum kendimce. Hepimizin tek hayali, t¼m eşitliklerin yaşamın her alanında h¼kim kılınmış olması olmalıdır. ¼l¼m t¼ccarlarının yok edildiği D¼nyaya barış gelsin, herkese ¼zg¼rl¼k, emeğin s¼m¼r¼s¼ yery¼z¼nden bir daha geri d¼nmemesine yok olsun ve aklınıza gelen b¼t¼n insanı sloganlar kadar i¼ten ve samimi bir istek. T¼m bu dileklerle yazımı bir *Dersim* atas¼z¼yle noktalamak istiyorum:

**Her vas koka xo de ravuno, her t'eyr zone xode geseykeno;
Her ot kendi k¼k¼nde ¼ıkar, her kuş kendi dilinde ¼ter.**

Reqedar

ROZE XIZIRI

Roze xızır zagone Désim de xeyle c'ae ceno. Yitiqate Désim de zaf muhimo, her ser na roze asma gujige de cene. Ma waşt k'e na roze biarme zon,esk'era vo. En rave wazeme k'e na roze xızır koti ra yeno, sare Désim ç'ae cene? Sıma ki zone piyune ma vo, k'alikane ma vo Xızır Xeylasra her daim qal kene. Vane ke: Xızır sono ju dewe. Uzade kuno t'one feqır,pars(loqme) dano are. Sono çe ju mormek(tayine ki vane şıyo çe ağa). Wu mormek(ağa) pars nedano Xızır re. Kutikune xo verdano Xızır ser, dela xo ki luk'e bena, nianara Xızır dime, perreno beno ginenero ko, niadano k'e xo nexelesneno. Xo ve xo vano, na dele yaxre mı neverdane, mı pecena. Ora dıma ki, Xızır linga xo dano vore re vano ç'ıx béro. Ç'utr ke linga xo dano pure ç'ıx yeno dele finora xo ver beno, Xızır ki niya xeleşino. Na sevev ra k'e sare Désim ç'ıx ke ame vane ke;mevaze ya Xızır ç'ke ç'iğ hete Xızır ra amo. Na mesele asma gujige de bena. Qome ma ki sewata na ra roze Xızır cene. Oncia na roze Xızır fetelino, sare Désim wer-te xo de kerde vıla, Xızır c'ae ve c'ae fetelino, koti de k'e ç'erexiya uza beno tozıke, puk'eleke, çergute.. Hire roz, roze ceruno, kam k'e waşt roza axwe cene serva murade xo. Na axwe roze teyna axwe nesimeno, nu wene. Dıma ki hewn vénene,hewn de kam k'e vénene ae (wu de) de zeweji-ne. Roze bin ki niya niyo, ne axwe simino ne ki nu werino. Ju ki, roze xızır de khale k'aykene,çe ve çe feteline.na kaykerdaene khale xızır niya beno:Ju k'alkek, ju veyvik'e ju ki t'omırdar beno, dorme ninu de ki dı-hire tene mordem bene serva ç'iralıx guretene. T'omırdar t'omır c'ineno,veyvik'e ve xızır reqeşine vane: Khale Xızır ame, khale Xızır ame.Sare çe ki,çe de k'e ç'i bi dane khale Xızır,tae neseveknene khale Xızır,ra,lewnane deste Xızır ra,herdise bırnene xızır ra,inam k'ene k'e Xızır amo çe ma,berek'et ano çe ma,her çıye ma rast sono.Khale Xızır k'e ç'iralıxe xo guret, Xızır eve wuşıra xora dano çerangane bonu. Ora dıma ki khale Xızır sono çe ju, uzade ya şır wene ya qawute wene ya ki hewla pozene wene. Sare çeyi pozene khale Xızır re. Her ser zovına çe de wene.khale Xızır ç'i k'e guret péro piya werte xo de kene lete. Niya beno. Qome Désim roze Xızır xo niya vezeno,niya ano hurend. Wazeme k'e na zagone mao delaliye weşiya xo bıramo. Ma ki je pi u k'alikane xo rae xo bıramime, biarme hurend.

www.netewe.com

SORUN YAYINLARI KOLEKTİFİ YAYIN LİSTESİ

<i>Bilimsel İnceleme-Araştırma Dizisi (Tercüme):</i>	TL
1. KARL MARX - BİYOGRAFİ 2. Baskı <i>Bilimler Akademisi</i> 608 s. B. Boy - Kuşe Resimli - Bez Ciltli (Şömezli)	40
2. FRIEDRİCH ENGELS - BİYOGRAFİ <i>Bilimler Akademisi</i> 472 s. B. Boy - Kuşe - Renkli Resimli - Bez Ciltli (Şömezli)	30
3. V. İ. LENİN - BİYOGRAFİ <i>Bilimler Akademisi</i> 532 s. B. Boy+48 s. - Kuşe S/B - renkli resimli- Bez Ciltli (Şömezli)	40
4. MARKSİST - LENİNİST PARTİNİN TEMEL EĞİTİM DERSLERİ <i>F. Engels Enstitüsü</i> B. Boy - Renkli Grafik - Resimli 488 s. 2. Baskı	28
5. SENDİKALAR ÜZERİNE <i>V. İ. Lenin</i> 512 s.	22
7. MARX'IN SOSYOLOJİSİ <i>Henri Lefebvre</i> 176 s. 3. Baskı	9
8. KADIN VE MARKSİZM <i>K. Marx - F. Engels - V. İ. Lenin</i> 224 s. 8. Baskı	12
9. MARKSİZM VE PSİKOANALİZ <i>V. İ. Dobrenkov</i> 160 s. 4. Baskı	10
10. Ailede ve Okulda ÇOCUK EĞİTİMİ <i>Anton S. Makarenko</i> 128 s. 5. Baskı	7
11. ANA - BABALARIN KİTABI <i>Anton S. Makarenko</i> 320 s. 4. Baskı	15
12. MAKARENKO - Eğitbilimsel Görüşleri - Yaşam Öyküsü - Anı ve Notları 160 s. 2. Baskı	9
13. EĞİTİM ÜZERİNE <i>V. Suhomlinski</i> 208 s. 3. Baskı	10
15. DEVRİMCİ EĞİTİM DEVRİMCİ AHLAK <i>M. İ. Kalinin</i> 232 s. 6. Baskı	11
17. EMPERYALİZMİN FELSEFESİ PRAGMATİZM <i>Harry K. Wells</i> 256 s. 2. Baskı	13
18. İŞOKULU - EĞİTİM SORUNLARININ ÇÖZÜM YÖNETİMİ OLARAK MARKSİZM <i>P. P. Bolonski</i> 128 s. 2. Baskı	7
19. SOSYALİZM VE HÜMANİZM <i>S. İ. Popov</i> 208 s. 2. Baskı	10
20. LATİN AMERİKALI MARKSİST <i>Jose Carlos Mariategui</i> 216 s.	10
21. GÜN DOĞUMUNU GÖRMEK I. DOĞU HALKLARI KURULTAYI, B. Boy, 304 s.	16
22. LATİN AMERİKADA NELER OLUYOR-VENEZUELLA KOMÜNİST PARTİSİ 224 s.	11
23. LENİN'İN BÜTÜN DÜNYA KADINLARINA VASIYETLERİ <i>Clara Zetkin</i> 96 s. 4. Baskı	7
24. SENDİKALAR VE SOSYALİZM-SENDİKALAR VE SINIF MÜCADELESİ <i>Henri Krasucki</i> 176 s. 3. Baskı	11

*Banka Hesap No: T. İş Bankası İstanbul - Cağaloğlu Şubesi 325835

*Posta Çeki Hesap No: 098213

*Büro'dan Parakende satış %25 indirimli

*Dağıtım %40 indirimli, 3 ay vadeli, Kargo, posta giderleri eklenerek gönderilir.

Cezaevlerine %50 özel indirim uygulanır.

*Kitaplarımız: İnternet'te:

www.kitapyurdu.com • www.ideefixe.com adresinden satın alınabilir.

Fiyatlara KDV Dahildir

BİLİMSEL BİLGİ VE BİLİNÇLENME SÜRECİNDE SUYU KAYNAĞINDAN İÇİNİ...

Bilimsel İnceleme-Araştırma Dizisi (Telif):	TL
1. İŞÇİLER İÇİN TEMEL HUKUK BİLGİLERİ <i>Av. Zeki Öçal</i> 264 s.	12
2. İŞYERİ SENDİKA TEMSİLCİLİĞİ ATANMASI-GÖREVLERİ-GÜVENCESİ <i>Av. Zeki Öçal</i> 104 s.	5
3. İŞÇİ SINIFI-SENDİKALAR VE 15-16 HAZİRAN Olaylar - Nedenleri - Davalar - Belgeler - Anılar - Yorumlar <i>Sım Öztürk</i> B. Boy 568 s. 2. Baskı	30
4. "KOMÜNSÜZ KOMÜNARLARA" HAYAT BİLGİSİ <i>Tolga Ersoy</i> 112 s.	6
5. LOZAN - BİR ANTIEMPERYALİZM MASALI NASIL YAZILDI? <i>Tolga Ersoy</i> 224 s. 2. Baskı	12
6. SAVAŞIN ŞAİRİN KİMLİĞİN SORGULANIŞI (Kolektif) 112 s.	6
11. HEKİMLERİN SINIFSAK KÖKENİ <i>Ata Soyer</i> 152 s. 2. Baskı	8
12. TABİP ODALARI BEYAZ EYLEMLER <i>Ata Soyer</i> 432 s.	20
13. OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE ORDUNUN EVRİMİ <i>Osman Tiftikçi</i> 248 s.	12
14. TİBBİYE-İ ŞAHANE'DE 20 YIL <i>Tolga Ersoy</i> 288 s.	12
15. RESMİ TARİH POLEMİKLERİ <i>Tolga Ersoy</i> 208 s.	10
16. MARKSİZM TARTIŞMALARINA MARKSİST BAKIŞ (Kolektif) 160.s	10
17. KAPİTALİZMİN DÜĞÜMLERİ <i>Coşkun Adalı</i> 144 s.	7
18. EMPERYALİZMİN ORTADOĞUYA MÜDEHALESİ <i>Coşkun Adalı</i> 192 s.	10
19. SİNOP'UN HANI "SİNOP HAPİŞHANESİNİN TARİHİ VE EDEBİYATTAKİ YERİ" <i>Tolga Ersoy</i> 112 s.	6
20. İATOKRASİ - TIP VE KÜLTÜR <i>Tolga Ersoy</i> 96 s.	4
21. SINIF SAĞLIK EŞİTSİZLİK <i>İlker Belek</i> 176 s.	9
22. SINIFSAZ TOPLUM YOLUNDA TÜRKİYE İÇİN SAĞLIK TEZİ <i>Dr. İ. Belek - Dr. E. Nalçacı - Dr. H. Onuroğulan - Dr. F. Ardiç</i> 144 s. 2. Baskı	8
23. TÜRKİYE TIP TARİHİ İÇİN MATERYALİST NOTLAR <i>Tolga Ersoy</i> 128 s. (Beraat Etti)	7
Reprodüksiyonlar - Posterler:	
- Karl Marx-Friedrich Engels-V. İ Lenin S/B (25x35cm) (Beheri)	70 KR
- Avni Memedoğlu Dağdakiler S/B (25x35cm)	70 KR
- Avni Memedoğlu (18x25 cm) 8 adet renkli (zarflı)	6 TL
- Avni Memedoğlu (18x25 cm) 1 adet renkli (zarflı)	70 KR
Dergi ve Ciltleri:	
- SORUN Birlikte Sosyalist Dergi Ciltleri I-II-III (Her Cildi)	25
- SORUN Polemik Marksist İnceleme - Araştırma - Eleştiri Dergisi (Her Sayısı)	4
- KIRMANCIYA BELEKÊ Kültür-Tarih-Halkbilim- Bilimsel İnceleme-Araştırma-Eleştiri Dergisi (Yeni Sayılar)	10
- SANAT CEPHESİ-SOSYALİST GERÇEKÇİ SANAT DERGİSİ	7
- İŞÇİ BİRLİĞİ - İŞÇİ - KİTLE GAZETESİ	1

Halkların Tarih-Kültür Dizisi:

	TL
1. GÜRCÜSTAN TARİHİ <i>N. Berdzenişvili-Ş. Canaşia</i> 308 s. 2. Baskı	15
2. TRABZON'DAN ABHAZYA'YA DOĞU KARADENİZ HALKLARININ TARİH VE KÜLTÜRLERİ (<i>Kolektif</i>) 176 s. 2. Baskı	9
3. Bilim Tarih ve Metodoloji -KÜRT TARİH YAZIMI-Medeni Ayhan 192 s. 2. Baskı	10
4. HALKLARIN MELODRAMİ - ÜÇ KADIN BİR DENİZ <i>Tolga Ersoy</i> 96 s.	5
6. ÇEÇEN - İNGUŞYA HALKIYLA RUSYA ARASINDAKİ İLİŞKİLER <i>Yavus Ahmadov</i> 152 s.	8
7. BİRLİKTE OLDUĞUMUZ HALKLAR KELDANİ-ASSURİ-SÜRYANİ-ERMENİ <i>İrfan Işık (Wêlate Tori)</i> 120 s. 3. Baskı	7
8. ÜNLÜ KÜRT BİLGİN VE BİRİNCİ KUŞAK AYDINLAR <i>Mehmet Kemal Işık (Tori)</i> 192 s. (Beraat Etti)	10
9. TARİHSELDEN GÜNCELE KÜRT GERÇEĞİ <i>Mehmet Kemal Işık (Tori)</i> 192 s.	10
10. KUZEY KAFKASYA MİTOLOJİSİ-NARTLARDAN BERİ <i>Nuray Gök Aksamaz</i> 208 s.	10
11. ANADOLU'YA AĞLIYORDU NİOBE - TÜM YÖNLERİYLE RUM TEHCİRİ VE TEHCİRİN TARİHSEL KAYNAKLARI <i>Pervin Erbil</i> 208 s.	10
12. EKİMİN YETİŞTİRDİKLERİ ÇEÇEN EDEBİYATI <i>Moxhmat Sulayev</i> 112 s.	6
14. İSLÂM VE MODERNİZM <i>Muhammed Rıza Şalguni</i> 144 s.	8
15. ANA DİLDE EĞİTİM VE AZINLIK HAKLARI (<i>Kolektif</i>) 144 s.	8
17. DIMİLİ DERSİM ÖYKÜLERİ <i>Turabi Saltık</i> 128 s.	7
18. DERSİM...DERSİM... GEZİ NOTLARI-DERSİM'İN NABZI <i>Sırrı Öztürk</i> 200 s.	10
20. PİR SULTAN ABDAL ESNAF-SANATKÂRIN FÜTUVVA HIRKASI <i>Suha Bulut</i> 160 s.	9
21. ÇERKES KİMLİĞİ-TÜRKİYE'NİN SORUNLARI 2.Baskı <i>Yalçın Karadaş</i> 256 s.	16
22. 100 AYKIRI SORUDA TÜRKİYE'Yİ ANLAMAK <i>Yalçın Karadaş</i> 112 s.	7
23. RESMİLİK, DERSİMLİLİK ALEVİLİK VE SOLCULUK <i>Ahmet Çakmak Deliorman</i> 112 s.	7

Emperyalizmin Gizli Örgütleri Dizisi:

1. GLADIO: NATO'NUN GİZLİ TERÖR ÖRGÜTÜ <i>Jens Mecklenburg</i> 152 s. 5. Baskı	8
2. MEHMET EYMÜR ZİVERBEY'DEN SUSURLUK'A BİR MİT'ÇİNİN PORTRESİ <i>Talat Turhan-Orhan Gökdemir</i> 312 s. 9. Baskı	15
3. ÇARMIHTAKİ ÜLKÜCÜ - TANIK VE BELGELERİYLE AĞCA İPEKÇİYİ NEDEN ÖLDÜRDÜ? <i>Tamaşa F. Dural</i> 240 s. 5. Baskı	11
7. YARGILAYANLARI YARGILIYORUM! BOMBA DAVASI -SAVUNMA -1- <i>Talat Turhan</i> 264 s. 3. Baskı	11
8. DEVRİMCİ BİR KURMAY SUBAYIN ETKİNLİKLERİ 2. KİTAP <i>Talat Turhan</i> 320 s.	14
9. GİZLİ ORDULAR - RT - CFR - BG - TC <i>Halid Özkul</i> , 384 s.	17

Edebiyat - Sanat - Estetik Dizisi:

TL

1. POLİTİKA-SANAT-ESTETİK YOLUNDA 'EMEĞİN RESSAMI' Avni Memedoğlu
Hazırlayan: *Sırrı Öztürk* 352 s. 1. Hamur - B. Boy - Kuşe Resimli 25
4. KURŞUNA DİZİLENLERDEN MEKTUPLAR *J. Dudos Önsöz* 112 s. **2. Baskı** 5
5. 12 MART 1971'DEN PORTRELER C. I *Sırrı Öztürk* 416 s. **6. Baskı** 19
6. 12 MART 1971'DEN PORTRELER C. II *Sırrı Öztürk* 288 s. **4. Baskı** 13
7. 12 MART 1971'DEN PORTRELER C. III *Sırrı Öztürk* 432 s. **2. Baskı** 19
8. "TERÖRİST"İN GÜNLÜĞÜ *Sırrı Öztürk* 208 s. 10
13. GERÇEĞİN SEVDA TUTANAĞI 1. Hmr. *Kemal Kök* 96 s. *Şiir* 4
15. CUMARTESİ ARANIŞLARI 1. Hmr. *İsmail Hardal* 96 s. *Şiir* 4
17. EYLÜLNAME *Kemal Urgenç* B. Boy 80 s. Karikatür Albümü 8
18. PANİK ATAK *Canol Kocagöz* B.Boy 80 s. Karikatür Albümü 8
19. İÇERİDEKİ DIŞARIDAKİ HAPİSHANEDEN BİZİM ŞİİR ANTOLOJİSİ
İsmail Hardal - Kemâl Kök B.Boy 384 s. 20
20. SU DAMLASINA SİĞDIRILAN YAŞAM 1.Hmr. *S. Oral Uyan* 80 s. *Şiir* 5
21. KUYTUDA VE KÖZ 1.Hmr. *S. Ali Tayır* 80 s. *Şiir* 5
22. BARIŞ VE BAŞAK 1.Hmr. *Kemâl Kök* 80 s. *Şiir* 5
23. EYLÜL FIRTINASI 1.Hmr. *Ertan Taşdelen* 80 s. *Şiir* 5
24. BİTMEDİ *Kemal Urgenç* B. Boy 4 renkli 80 s. Kuşe, Karikatür Albümü 20
25. KUŞ DAĞI 1. Hmr. *Hüseyin Gül* **2. Baskı** 80 s. *Şiir* 5
26. ATALARIMIZ NE DEMİŞ *Hüseyin Gül* 80 s. *Şiir-Mizah* 5
27. ÜTÜLÜ PAÇA *Hüseyin Gül* 112 s. *Öykü* 6
28. GÜL VE DÜŞÜN *Hüseyin Gül* 80 s. Karikatür Albümü-Renkli 8
29. VAROŞLARIN ULAŞLARI *Sabahattin Ali Tayır* 112 s. *Öykü* 6
30. GÜNEŞİN SOFRASINDA *Bülent Gezgin* 96 s. *Şiir* 6
31. SANAT ESTETİK POLİTİKA
Sanat-Kültür Konferansı Tebliğleri (Kolektif) 272 s. 16
32. TOPLU OYUNLAR - I *Hasan Öztürk* 160 s. *Tiyatro* 10
33. TOPLU OYUNLAR - II *Hasan Öztürk* 160 s. *Tiyatro* 10

Sorun Broşür Dizisi:

8. "İLERİCİ-GERİCİ" KAVGASINDA HANGİ "RESTORASYON"?
HANGİ "KOMÜNİST PARTİ"? *Sırrı Öztürk* 80 s. 4
9. HANGİ "BİRLİK"? PARTİLEŞME MÜCADELESİNİN
NERESİNDEYİZ? KOMÜNİSTLERİN BİRLİĞİ *Sırrı Öztürk* 96 s. 4
12. DEVRİMCİ SİYASİ TERBİYE-DİPLOMASI-AHLÂK *Sırrı Öztürk* 192 s. 9
13. MARKSİST SOL YIĞINAĞI NEREYE YAPMALI? *Sırrı Öztürk* 128 s. 6
14. İŞÇİ - KİTLE GAZETESİ İÇİN SINIF BİLİNÇLİ İŞÇİLERE ÇAĞRI
Sırrı Öztürk 32 s. 1
15. SANAT CEPHESİ ÇAĞRISI (Kolektif) 40 s. 1
16. 10 EYLÜL 1920 TKP ve GÜNÜMÜZ KOMÜNİST HAREKETİNİN
HAYATİ SORUNLARI FORUM'U Belgeler 268 s. 11
17. ANADOLU ALEVİ KÜLTÜ ve SOL'UN "POLİTİKASI" (Kolektif) 112 s. 7
18. ŞİMDİ SÖZ YAPANLARDA!..
GELENEKTEN GELECEĞE 15/16 HAZİRAN VE GÜNÜMÜZ *Sırrı Öztürk* 64 s. 3
19. İŞÇİ SINIFININ SİYASAL VE SENDİKAL BİRLİĞİ DAVASINA ADANMIŞ
PROLETER DEVRİMCİ BİR YAŞAM - *Sırrı Öztürk'ün Kısa Biyografisi -*
(Kolektif) 160 s. - Kuşe-Resimli - 11

( ) sorun yayını

Akbıyık Değirmeni Sk. No:33/B 34122 Sultanahmet-Eminönü-İstanbul
Telefon: (0212) 638 81 82 Fax: (0212) 638 81 72

sorunkolektif@gmail.com • www.sorunyayinlari.net